И. С. ТУРГЕЊЕВ – САБРАНА ДЕЛА – КЊИГА II

ЛОВЧЕВЕ БЕЛЕШКЕ

II

НАРОДНА ПРОСВЕТА – БЕОГРАД

ИВАН С. ТУРГЕЊЕВ

ИЗАБРАНА ДЕЛА

КЊИГА ДРУГА

С РУСКОГ ПРЕВЕО
Д-р МИЛОШ С. МОСКОВЉЕВИЋ

САДРЖАЈ

ЛОВЧЕВЕ БЕЛЕШКЕ

Лебеђан.

Једна од главних користи лова, љубазни моји читаоци, јесте у томе што због њега морате непрестано да идете из места у место, што је за беспослена човека врло пријатно. Истина, понекад (особито кад је кишовито време) није баш пријатно потуцати се по сеоским путевима, ићи „пречицама”, куд нико није пролазио, заустављати сваког сељака на кога наиђеш и питати га: „Еј, пријатељу! Како бисмо могли доћи у Мордовку?” А у Мордовки распитивати тупоумну сељанку (радини су сви на њивама): је ли далеко до друмских механа и како се може стићи до њих, — па прошавши десетак врста, уместо у друмској механи наћи се у спахиском, страшно запуштеном сеоцету Худобубнову, на највеће изненађење читавог чопора свиња, заглибљених до ушију у тамномрком блату насред улице, које нимало нису очекивале да ће их неко узнемирити. Исто тако није пријатно прелазити преко мостића који се тресу и савијају под ногама, силазити у јаруге, газити преко глибавих потока; није пријатно возити се читав дан и ноћ по зеленкастом мору друмова или, сачувај Боже, остати заглибљен по неколико часова

пред шареним путоказом на коме стоје бројеви 22 на једној и 23 на другој страни; није пријатно по читаве недеље хранити се јајима, млеком и толико хваљеним раженим хлебом... Али, све те неугодности и недаће исплаћују се користима и задовољствима друге врсте. Уосталом, да пређемо на саму причу.

Због свега што сам малочас рекао, није потребно да објашњавам читаоцу како сам пре пет година доспео у Лебеђањ, у јеку вашара. Ми ловци можемо једног лепог јутра поћи из свога више или мање родбинског имања с намером да се вратимо одмах сутрадан увече, па мало по мало, непрестано пуцајући на шљуке, стићи напослетку до благословених обала Печоре; уз то је сваки љубитељ пушке и пса страстан поштовалац најплеменитије животиње на свету: коња. И тако, ја стигнем у Лебеђањ, зауставим се у гостионици, преобучем се и упутим се на вашар. (Гостионичарски слуга, дугачак и сувоњав младић од својих двадесет година, са слатким носним тенором, већ ми је стигао да саопшти да су њихова светлост кнез Н, ремонтер[1]) ***-га пука, отсели код њих у гостионици, да је много друге господе стигло, да увече цигани певају и да се у позоришту даје *пан Твардовски*, да су коњи, кажу, на цени, — уосталом доведени су добри коњи.

На вашаришту су се отезали бескрајни редови

[1]) Официр који купује коње „ремонте", за свој пук. — (Прим. превод.).

кола, а за колима коњи свих могућих врста: касачи, ергелски, тешки теретни, рабаџиски, кочијашки и прости сељачки. Неки су ухрањени и глатки, пробрани према боји, покривени разнобојним покровцима, накратко привезани за високе пароге, плашљиво погледајући искоса назад на добро познате им бичеве својих газда-џамбаса; спахиски коњи, које су степски племићи послали из даљине од сто до двеста врста, под надзором каквог дрљавог кочијаша и два или три тупоума коњушара, махали су својим дугим вратовима, трупкали ногама, гризли од досаде преграде; вјатски алати тискали су се једни уз друге; достојанствени и непомични као лавови стајали су касачи, широких сапи, таласастих репова и косматих копита, пулијасти зеленци, вранци, дорати. Познаваоци су се с поштовањем заустављали пред њима. На пролазима између поређаних кола гурали су се људи свакојаких позива, година и изгледа: џамбаси, у плавим кафтанима и високим капама лукаво су погледали и ишчекивали купце; буљооки, кудрави цигани мували су се тамо амо као махнити, гледали коњима у зубе, подизали им ноге и репове, викали, свађали се, калаузили, бацали коцку или се увијали око каквог ремонтера у качкети и војничком шињелу с дабровим крзном. Снажан козак штрчао је на мршавом парипу јеленског врата и продавао га је „сасвим” т. ј. са седлом и уздом. Сељаци, у кожусима подртим под мишком, својски су се гурали кроз гомилу, натрпали се по десеторица на кола, у која је упрегнут коњ што га треба „испробати”, или су се

негде у страни, уз помоћ окретног циганина, цењкали до изнемоглости сто пута узаманце, пљескали се шакама, држећи се непопустљиво сваки своје цене, а за то време је предмет њиховог цењкања, бедно кљусе, покривено неком згужваном асуром, само жмиркало очима, као да се све то њега није тицало... А стварно, зар њему није свеједно ко ће га тући! Спахије широка чела и офарбаних бркова и достојанствених израза, у конфедераткама[1]) и камиљим дугим капутима, обученим само на једну руку, милостиво су почињали разговор са трбушатим трговцима у филцаним шеширима и зеленим рукавицама. Официри разних пукова такође су се туда мували; необично дугачак оклопник, немачког порекла, хладнокрвно је питао хромог џамбаса, колико он жели добити „за овог риђу"? Плави хусарчић од својих деветнаест година тражио је логова за свога мршавог равана; кочијаш у плитком шеширу, обвијеном пауновим пером, у тамномркој хаљини и с кожним рукавицама без прстију, заденутим за узан зелен појас, тражио је рудног коња за тројку. Кочијаши су плели својим коњима репове, квасили гриве и давали учтиве савете господи. Они који су се погодили, журили су у гостионицу или у крчму, сваки према своме стању... И све се то мувало, дерало, комешало, свађало и мирило, псовало и смејало у блату до колена. Ја сам хтео да купим три добра

[1]) Четвороугла пољска капа, названа по „конфедерацији", удружењу које је подигло 1830. год. устанак за ослобођење Пољске. — (Прим. превод.).

коња за своја кола: моји су почели били попуштати. Нађох два, а трећег нисам могао изабрати. После ручка, који не смем описивати (још Енеј је знао како је непријатно сећати се минулих јада), пређем у такозвану кафану, где су се свако вече скупљали ремонтери, имаоци ергела и други намерници. У билијарској соби, пуној сивих таласа дуванског дима, било је дваестак људи. Ту су били распојасани младе спахије у маџарским кабаницама и сивим панталонама с дугим зуловима и намазаним брчићима, који су отмено и смело гледали око себе; ту су други племићи у козачком оделу, с необично кратким вратовима иураслим очицама, који су једва дисали од сала; трговчићи су седели у страни, што се каже „на опрезу"; официри су слободно разговарали један с другим. Билијара је играо кнез И., млад човек од својих двадесет две године, весела и мало презрива лица, раскопчана капута на струк, с црвеном свиленом марамом и широким кадифеним шалварама; играо је с поручником у оставци Виктором Хлопаковом.

Поручник у оставци Хлопаков, омален, црнпураст и мршав човек од својих тридесет година, црне косе, мрких очију и тупа прћаста носа, марљиво посећује изборе и вашаре. Он скакуће кад иде, хитро одмахује својим облим рукама, капу носи наеро и посувраћа рукав свог војног капута на струк, постављеног плавичастим коленкором[1]). Господин Хлопаков

[1]) Памучна материја. — (Прим. превод.).

уме вешто да се умили богатим петроградским ветрогоњама, пуши, пије и карта се с њима, говори им „ти". Зашто га они воле, доста је тешко разумети. Он није паметан, није чак ни смешан; а није згодан ни за будалу. Истина, према њему се понашају пријатељски — немарно, као с добрим, али безначајним човеком; друже се с њим две-три недеље, а затим наједаред престану да му се јављају, чак се и он њима не јавља. Особеност поручника Хлопакова је у томе што он читаву годину дана, а некад и две, употребљава један исти израз, и кад има места и кад нема, израз који нимало није занимљив, али који, Бог би знао зашто, све насмеје. Пре осам година он је на сваком кораку говорио: „Моје вам почитовање, најпокорније благодарим" и тадашњи његови заштитници сваки пут су пуцали од смеха и терали га да понови „моје почитовање", после је почео употребљавати доста сложен израз: „а не, то ви, овај, кескесе[1]), — то је испало, испада", са исто онако сјајним успехом; после две године измислио је нову шаљиву реченицу: „Не ву жесте па[2])), човече божи опшивен у јагњећој кожи" и т. д. И замислите! Те, као што видите, сасвим обичне речице њега хране, поје и одевају. (Своје имање он је давно проћердао и сад живи једино на рачун својих пријатеља!). Имајте на уму да се он није одликовао баш никак-

[1]) француско qu'est ce que c'est? — (Прим. превод.).

[2]) Тобоже француски, а у ствари: не жестите се. — (Прим. превод.).

вим другим привлачним особинама; истина, он попуши дневно по сто лула жукова[1]), а кад игра билијара диже десну ногу изнад главе и нишанећи бесно трза таком изнад руке, — али не мари сваки за такве врлине. Пије такође добро... али се у Русији није тешко тиме одликовати... Једном речју, за мене је његов успех права загонетка... Једно му се мора признати: опрезан је, не проноси гласове, ни о ком неће казати ниједне рђаве речи...

„Но, помислих кад спазих Хлопакова, — каква ли му је сад узречица?"

Кнез направи белу.

— Тридесет и ниједну! — викну сушичави маркер тамна лица и оловне боје под очима.

Кнез с треском протера жуту кроз крајњу рупу на билијару.

— Аха! одобравајући закркља целим телом гојазни трговац, који је седео у углу за расклиматаним сточићем на једној нози, закркља па се уплаши. Али, срећом, нико га није опазио. Он одахну и поглади брадицу.

— Тридесет шест и врло мало! — повика маркер кроз нос.

— А, шта велиш пријатељу? — упита кнез Хлопакова.

— Шта велим? Па дабоме рррракалиооон, баш рррракалиооон!

Кнез прсну у смех.

— Како, како, понови!

[1]) врста дувана. — (Прим. превод.).

— Ррракалион! — задовољно понови поручник у оставци.

„То му је, дакле, нова узречица!" — помислих ја.

Кнез сатера црвену у рупу.

— Ех! не тако, кнеже, не тако, замуца наједаред плави официрчић поцрвенелих очију, мајушног носића и сањива лица као у детета. — Не играте добро... требало је . . . није тако добро!

— А како? — упита га кнез преко рамена.

— Требало је . . . овај . . . триплетом.

— Збиља? промрмља кнез кроз зубе.

— А хоћете ли, кнеже, вечерас код цигана? журно прихвати збуњени младић. Сћошка ће певати . . . Иљушка . . .

Кнез му не одговори.

— Ррракалиооон, брате, проговори Хлопаков, лукаво зажмиривши левим оком.

И кнез се поче смејати.

— Како, како, како?

— Тридесет девет и ниједна, објави маркер.

— Ниједна . . . погледајте како ћу ја сад ову жуту. . .

Хлопаков зацима таком по руци, нанишани и промаши.

— Ех, рракалиоон, викну он зловољно.

Кнез се опет поче смејати.

— Како, како, како?

Али Хлопаков није хтео да понови своју реч: требало је мало и пококетирати.

— Омашку сте изволели начинити, примети мар-

кер. — Допустите да вам намажем кредом . . . Четрдесет и врло мало!

— Да, господо, поче кнез, говорећи целом скупу, а не гледајући ни у ког нарочито; — ви знате, данас у позоришту треба изазивати Вержембицку.

— Како да не, како да не, свакако, повикаше један за другим неколицина од господе, којима је необично годило што могу одговарати на кнежеву реч: — Вержембицку. . .

— Вержембицка је одлична глумица, далеко боља од Сопњакове, запишта из угла неки гадан човек с брчићима и наочарима. Несрећник! он је потајно много уздисао за Сопњаковом, а кнез га није удостојио ниједног погледа.

— Еј, момче, лулу! рече себи у недра некакав господин висока раста, правилна лица и врло отмена држања, — по свему судећи коцкар.

— Момак отрча по лулу и вративши се извести његову светлост да за њега пита кочијаш Баклага.

— А! па реци му нек причека и подај му ракије.

— Молим лепо.

Баклага се, као што су ми доцније казали, звао млад човек, леп и преко мере размажен кочијаш; кнез га је волео, поклањао му коње, утркивао се с њим, проводио с њим по читаве ноћи . . . Тог истог кнеза, бившег ветрогоњу и распикућу, сад не бисте могли познати . . . Како је он намирисан, утегнут, поносит! Како је заузет службом, — а што је најглавније, како је трезвен!

Најзад ми дувански дим поче да коље очи. Саслу-

шавши и последњи пут узвикивање Хлопакова и кнежево смејање, ја одем у своју собу, где ми је на узаном и улубљеном дивану од длака, с високим испупченим наслоном, мој слуга већ наместио постељу.

Другог дана пођем да гледам коње по двориштима и почнем од познатог џамбаса Ситникова. На вратаоца уђем у двориште, насуто песком. Пред широм отвореним вратима коњушнице стајао је сам сопственик, старији човек, висок и пун, у кожушчићу од зечевине, с подигнутом и подврнутом јаком. Спазивши ме он ми лагано пође у сусрет, подржа неко време обема рукама капу над главом и као да пева изговори:

— А, моје поштовање. Желите, ваљда, да видите коње?

— Да, хоћу да видим коње .

— А смем ли питати какве?

— Покажите ми какве све имате.

— Врло радо.

Уђосмо у коњушницу. Неколико малих белова диже се са сена и притрча нама, вртећи реповима; матори дугобради јарац зловољно се уклони у страну; три коњушара, у јаким али умашћеним кожусима, ћутећи нам се поклонише. Десно и лево у вештачки издигнутим преградама стајало је око тридесет коња, добро одгајених и истимарених. С греде на греду су прелетали и гукали голубови.

— Зашто вам, управо, треба коњ: за вучу или приплод? — упита ме Ситников.

— И за вучу и за приплод.

— Разумемо, разумемо, разумемо, изговори џамбас отежући. — Пећо, покажи господину Ласицу.

Изађосмо на двориште.

— Је ли по вољи да вам се изнесе клупица из куће? . . . Не треба? . . . Како хоћете.

Копита затрупкаше по даскама, пуче бич, и Пећа, човек од својих четрдесет година, богињав и црнпураст, испаде из коњушнице заједно са зеленим, прилично крупним ждрепцем, пусти га да се пропне, протрча с њим два-трипут у круг по дворишту и вешто га заустави где треба. Ласица се истеже, јако фркну, забаци реп, мрдну брњицом и погледа попреко на нас.

„Научена птица!” помислих ја.

— Попусти му, попусти, — проговори Ситников и погледа у мене.

— Како вам изгледа, молићу? — упита напослетку.

— Коњ није лош, — само му предње ноге нису чврсте.

— Ноге су одличне! — убедљиво одговори Ситников; — а сапи . . . изволите погледати . . . права пећ, просто да човек спава на њима.

— Кичице су му дугачке.

— Како дугачке, молим вас. Протрчи, Пећо, протрчи али касом, касом, касом . . . не дај му да скаче.

Пећа опет протрча по дворишту с Ласицом. Сви смо ћутали неко време.

— Но, одведи га на место, — рече Ситников, па нам дај Сокола.

Соко, црн као зифт, ждребац, холандске пасмине,

са опуштеним задњим делом и мршав, није био много бољи од Ласице. Он је спадао у оне коње за које стручњаци кажу да „секу и косе и заробљавају”, т. ј. у ходу се врте и избацују предње ноге надесно и налево, а напред се слабо одмичу. Трговци средњих година много воле таке коње: њихово трчање их потсећа на хитар ход окретног келнера; они су добри кад се сами прежу, ради шетње после ручка, направивши се у ходу као слово Ф и укрутивши врат, свесрдно вуку гломазна кола, на којима седе: кочијаш, који се преко мере прејео, потиштени трговац, кога мори љутина, и млитава трговчева жена у плавом свиленом капуту, с љубичастом марамом на глави.

Ја не пристах ни на Сокола. Ситников ми показа још неколико коња... Напослетку ми се допаде један пулијаст зеленко, пастув воједковске пасмине. Не могах се уздржати да га не потапшем по гриви. Ситников се очас направи као да је равнодушан.

— А каса добро? — упитах ја.

— Каса, — мирно одговори џамбас.

— Да ли бих могао видети?...

— Зашто да не; можете. Еј, Кузја, упрегни Догоњаја у кола.

Кузја јахач, мајстор у свом послу, провезе се дватрипут поред нас улицом. Коњ добро трчи, не збуњује се, сапи не подбацује, ногу избацује слободно, реп одваја и „држи га”, једном речју фино гази.

Ситников страшно зацени. Почесмо се цењкати одмах онде на улици, кад наједаред иза угла излете с грајом мајсторски удешена кочијашка тројка и

отпут се заустави пред вратима Ситниковљеве куће. На љубитељским, кицошким колима седео је кнез Н., поред њега се укипио Хлопаков. Балага је терао... и то како! Кроз прстен би projурио, обешењак! Дорати логови, ситни, живи, црних очиjу и ногу просто горе, само што не полете; звизни само! — одоше бестрага! Измрка доратасти рудни стоjи, заковрчивши врат, као лабуд, груди истурио напред, ноге као стрела, па само главом одмахуjе и поносито жмирка... Дивота! Когод хоћеш да се провоза на њима и на сам Ускрс!

— Ваша светлости, изволите, молим! повика Ситников.

Кнез скочи из кола. Хлопаков лагано сиђе с друге стране.

— Здраво, братац... Имаш ли коња?

— Како не бих имао за вашу светлост! Изволите, уђите... Пећо, Пауна изведи! а Похвалног нек спремаjу. А с вама, баћушка, — настави он обраћаjући се мени, други пут ћемо свршити погодбу... Томо, клупу његовоj светлости.

Из нарочите коњушнице, коjу испрва нисам опазио, изведоше Пауна. Јак, тамномрк коњ сместа поскочи у ваздух свима ногама. Ситников чак окрете главу и зажмури.

— У рракалион! — jави се Хлопаков. — Жемса.[1])

Кнез се насмеjа.

[1]) Т. j. француски j'aime ça: то ми се свиђа. — (Прим. превод.).

Пауна једва зауставише; вукао је за собом коњушара по дворишту; најзад га дотераше до зида. Он је фркао, подрхтавао и копао ногама, а Ситников га је још дражио, замахујући на њега бичем.

— Куда звераш? сад ћу те! ух! — говорио је џамбас пријатељски претећи, уживајући нехотице и сам у свом коњу.

— Колико? — упита кнез.

— За вашу светлост пет хиљада.

— Три.

— Не може, ваша светлости, молим вас . . .

— Каже ти се три, рракалион, — прихвати Хлопаков.

Нисам сачекао краја погађања већ одем. На крајњем углу улице спазим на вратима сивкасте кућице прилепљен велики лист хартије. Горе је био нацртан пером коњ с репом у облику трубе и с бескрајним вратом, а испод коњских копита стајале су ове речи написане старинским рукописом:

„Овде се продају коњи разне боје, доведени на лебеђински вашар из познате степске ергеле Анастасеја Иванића Чернобаја, тамбовског спахије. Ови коњи су одличне пасмине; обучени до савршенства и кротке ћуди. Господа купци нека изволе питати самога Анастасеја Иванића; а не буде ли Анастасеја Иванића, онда питати кочијаша Назара Кубишкина. Господо купци удостојите старца својом посетом!"

Ја се зауставих. Дај, помислим, да видим коње познатог степског имаоца ергеле г-на Чернобајева.

Хтедох да уђем на капијицу, али, против обичаја, она је била затворена. Закуцам.

— Ко је то?... Купац? — запита женски глас.

— Купац.

— Одмах, баћушка, одмах.

Капијица се отвори. Опазим женску од својих педесет година, неповезане главе, у чизмама и у раскопчану кожуху.

— Изволите, храно моја, уђи, а ја идем да кажем Анастасеју Иванићу... Назаре, о Назаре!

— Шта је? — протепа из коњушнице глас седамдесетогодишњег старца.

— Спреми коње; ево дошао купац.

Старица отрча у кућу.

— Купац, купац, — прогунђа за њом Назар. — Нисам им још свима репове опрао.

„О, Аркадијо!"[1]) помислих ја.

— Здраво, баћушка, изволите, молим, — лагано се зачу за мојим леђима пун и пријатан глас. Обазрех се: преда мном, у плавом шињелу дугих скута, стајао је старац средњег раста, седе косе, љубазна осмеха и дивних плавих очију.

— Треба ли ти коња? Изволи, баћушка, изволи... Али хоћеш ли прво да свратиш к мени на чај?

Ја одбијем понуду и захвалим.

— Но, како ти је драго. Ти мени, баћушка, опрости: ја по старински. (Г-н Чернобај је говорио без

[1]) Аркадија, област старе Јеладе, узимана за пример срећне земље. — (Прим. превод.).

журбе, изговарајући *о*[1]). — У мене ти је, знаш, све просто . . . Назаре, о Назаре, — додаде он отегнуто и не подижући глас.

Назар, збрчкан старкеља, носића као у јастреба, и клинасте браде, појави се на прагу од коњушнице.

— Каквих теби, баћушка, треба коња? — настави г-н Чернобај.

— Да нису сувише скупи, да су вукли, у кибитки.[2])

— Изволи . . . и таквих има, изволи . . . Назаре, Назаре, покажи господину зеленка, знаш, оног што је с краја, и лисастог дората или оног другог мркова, што је од Лепотице, знаш?

Назар се врати у коњушницу.

— Заулари их па изведи, — викну за њим г-н Чернобај. — Код мене, баћушка, настави он, гледајући ми ведро и умиљато у лице, — није као код џамбаса — прекупаца, — пресело им да Бог да! Они Вам употребљавају разне ђумбире, со, ракиски талог,[3]) Бог им судио! . . . А код мене, изволи видети, све као на длану, без лукавства.

Изведоше коње. Не допадоше ми се.

— Но, врати их с Богом, на место, — проговори Анастасије Иванић. — Покажи нам друге.

Показаше друге коње. Ја напослетку изаберем једног, појефтинијег. Почесмо се погађати. Г-н Черно-

[1]) У јужном великоруском *о* неакцентовано изговара се као *а:* вада, атец и сл. — (Прим. превод.).

[2]) Путничка кола с арњевима. — (Прим. превод.).

[3]) Од ракиског талога и соли коњ се брзо гоји. — (Прим. превод.).

бај се није жестио, говорио је тако разложно, с таквим достојанством да нисам могао не „почаствовати старца”, па му дам капару.

— А сад, — проговори Анастасеј Иванић, — допусти ми, да ти, по старом обичају, коња из скута у скут предам...[1]) Бићеш ми за њега захвалан... гле како је свеж! као орах... недирнут... степски-и! Вуче у сваким колима.

Он се прекрсти, метну скут свога шињела себи на руку, узе улар и предаде ми коња.

— Нек ти је са срећом!... А чаја баш нећеш?

— Нећу, најлепша вам хвала; време је да идем кући.

— Како ти је драго... А хоће ли мој кочијаш повести коња за тобом?

— Да, сад, ако допустите.

— Изволи, голубе, изволи... Василије, ej Василије, иди с господином; одведи коња и прими паре. А сад, прошћавај, баћушка, збогом.

— Збогом, Анастасеју Иванићу.

Доведоше ми коња кући. Већ сутрадан показа се да је сипљив и хром. Покушам да га упрегнем, али ти мој коњ поче стозати назад, а кад га ударим бичем, он се уаруми, почне да се рита, па и легне. Одмах одем до г-на Чернобаја. Питам:

— Је ли код куће?

[1]) По старом руском обичају, кад продавац преда продани предмет купцу држећи га у скуту од хаљине онда се погодба не може покварити. — (Прим. превод.).

— Јесте.

— Како ви то, велим му; — па ви сте ми продали сипљива коња.

— Сипљива?... Боже сачувај!

— Па је још и хром, а поред тога и ћудљив.

— Хром? Не знам, мора да га је твој кочијаш некако осакатио... а ја, Бог ми је сведок...

— Ред би био, Анастасеју Иванићу, да га узмете натраг.

— Не, баћушка, немој да се љутиш; кад је већ изашао из дворишта, — свршено је. Требао си раније гледати.

Ја разумедох у чему је ствар, покорих се својој судбини, насмејах се и одох. Срећом за ту лекцију нисам одвећ скупо платио.

Кроз два-три дана отпутујем, а кроз недељу дана враћајући се опет свратим у Лебеђањ. У кафани нађем скоро она иста лица и опет застанем кнеза Н. за билијаром. Али у судбини господина Хлопакова већ се извршила велика промена. Плави официрчић сада је био уместо њега у милости код кнеза. Јадни поручник у оставци покушао је још једном, док сам ја био ту, да окуша срећу са својом узречицом, — не би ли се допала као и прве, али кнез не само што се не насмеја, већ се чак намршти и смакну раменима. Господин Хлопаков се покуњи, најежи се, завуче се у кут и поче ћутећи пушити лулу.

Татјана Борисовна и њен братанац.

Дајте ми руку, драги читаоче, па хајдете са мном. Време је дивно, питомо се плави мајско небо; глатко, младо лишће на врбама сија се као да је опрано; широк, раван пут сав је покривен оном ситном травом црвенкасте стабљичице, коју тако радо чупкају овце; десно и лево по дугачким падинама положитих брежуљака тихо се лелуја зелена раж; као танке пеге клизе по њој сенке омањих облачака. У даљини се црне шуме, светлуцају се рибњаци, жуте села; хиљаде шева се подижу у вис, певају, падају стрмоглавце, испруживши вратиће, стоје на бусењу; гакуље падају по путу, гледају у вас, сагињу се к земљи, пуштају вас да им приђете и, скокнувши дватрипут тромо, одлећу у страну; горе изнад јаруге сељак оре; шарено ждребе куса репића и накострешене гривице трчи на непоузданим ножицама за матером: чује се његово танко рзање. Улазимо у брезову честу; јак, свеж мирис пријатно нам отежава дисање. Ево и утрине око села. Кочијаш силази, коњи фрчу, логови се обзиру, рудни маше репом и наслања главу на облучац . . . Отвара се капија шкрипећи. Кочијаш седа на своје место . . . Хајд! Пред нама је

село. Минувши пет-шест кућа, скрећемо надесно, силазимо у удољицу и пењемо се на насип. За омањим рибњаком, иза округлих врхова јабука и јоргована види се дашчан кров, некад црвен, с два димњака. Кочијаш удара поред плота налево и уз цику и промукло лајање три матора овчарска пса улази на широм отворену капију, вешто обгони по широком дворишту поред коњушница и шупе, окретно поздравља старицу кључарицу, која је таман била коракнула преко високог прага на отвореним вратима за оставу, и напослетку се заустави пред уласком у тамну кућицу са светлим прозорима . . . Ево нас код Татјане Борисовне. А ево и ње саме, отвара оканце на прозору и маше нам главом . . . Добар дан, мајчице!

Татјана Борисовна је жена од својих педесет година, великих, сивих, буљавих очију, мало затубаста носа, румених образа и двоструког подваљка. Лице јој одише гостољубивошћу и љубављу. Она је некад била удата, али је убрзо остала удова. Татјана Борисовна је сасвим необична жена. Она живи на свом маленом добру, не излазећи никуда; са суседима се мало дружи, прима и воли само младе људе. Родитељи су јој били врло сиромашне спахије, па није добила никаквог образовања, т. ј. не говори француски; у Москви није чак никад ни била, и, крај свих тих недостатака, тако се просто и лепо понаша, тако слободно осећа и мисли, тако је мало заражена обичним слабостима ситне спахинице да јој се заиста мора човек дивити . . . И збиља, живи жена целу

боговетну годину у селу, за божјим леђима, — па опет не сплеткари, не сикће, не прави „реверансе", не узбуђује се, не тврдичи, не дрхће од радозналости... Чудо једно! Носи обично сиво одело од тафта и белу капицу с љубичастим тракама; воли лепо да поједе, али умерено; кување слатког, сушење воћа и спремање туршије оставља кључарици. Па чим се онда она бави по цео дан? — запитаћете... Чита?... — Не, не чита; а право да кажемо, по њој се књиге могу и не штампати... Ако нема код ње никаквог госта, седи вам моја Татјана Борисовна код прозора и плете чарапе — зими; лети иде у башту, расађује и залива цвеће, читаве часове се игра с мачићима, храни голубове... Газдинством се мало бави. Али ако јој дође гост, какав млад сусед, који јој је у вољи — Татјана Борисовна сва оживи; посади га, напоји га чајем, слуша његово причање, смеје се, кашто га пљесне по образу, али сама мало говори; у невољи, у жалости утеши свакога, да добар савет. Колико је људи њој поверило своје домаће, интимне тајне, колико их је плакало на њеним рукама! Понекад тек седне наспрам госта, налакти се полако и с таквим му саучешћем гледа у очи, тако се пријатељски смеши да госту нехотице дође у главу мисао: „Ала си ти дивна жена, Татјана Борисовна! Хајд баш да ти кажем шта ми је на срцу".

У њеним омањим, удобним собицама човеку је пријатно, топло; код ње је у кући увек дивно време, ако се тако може рећи. Дивна је жена Татјана Борисовна, а нико јој се не диви: њен здрав смисао, по-

стојанство и слобода, топло саучешће у туђим невољама и радостима, једном речју све њене врлине као да су се родиле с њом, нису је стајале никаквог труда ни муке... Друкчије се она не да ни замислити; дакле, нема јој се рашта ни захваљивати .Нарочито воли гледати кад се млад свет игра и ђаволише; скрсти руке под грудима, забаци главу, зажмири и седи, смешећи се, па тек наједампут уздахне и каже: ах ви, децо моја, децо!... Тако неки пут дође човеку да јој приђе, узме је за руку и каже: Чујте ме, Татјана Борисовна, ви не знате колико вредите, јер ви сте, и поред све своје простоте и нешколованости — необично биће!

И само име њено звучи нечим познатим, предусретљивим, радо га човек изговара, изазива пријатељски осмех. Колико ми се пута десило да упитам сељака при сусрету: како ћу пријатељу доћи, рецимо, до Грачевке? — „Па ви, баћушка, идите прво на Брестовац, а отален на Татјану Борисовну, а од Татјане Борисовне свак ће вам показати пут". И кад се помене Татјана Борисовна, сељак некако нарочито махне главом. Послуге нема много, према своме стању. Кућом, перионицом, собом за оставу и кухињом управља код ње кључарица Агафја, њена бивша дадиља, необично добро, плачљиво и безубо створење; две здраве девојке, јаких модрикастих образа, као антоновске јабуке, стоје под њеним старешинством. Дужност собара, управника двора и пехарника врши седамдесетогодишњи слуга Поликарп, велики особе-

њак, човек начитан, бивши violиниста и Виотијев[1]) поштовалац, лични непријатељ Наполеонов, или, како он вели, Бонапарчетов, и страстан љубитељ славуја. Он их увек држи по пет или шест у својој соби; у рано пролеће по читаве дане седи поред кавеза, очекујући да славуји први пут почну своју звонку песму и, дочекавши, да покрије лице рукама и зајауче: „ох, жалости, жалости!" — па почне плакати као киша. Поликарпу је дат у помоћ његов унук Васа, дечак од својих дванаест година, кудрав и живих очију; Поликарп га безумно воли и врчи на њега од јутра до мрака. Он се брине и о његовом васпитању. — „Васо", вели му, „кажи: Бонапарче је разбојник". — „А шта ћеш ми дати, деко?" — „Шта ћу ти дати? . . . Ништа ти нећу дати . . . Ко си ти, да ти дам? Јеси ли ти Рус?" — „Ја сам Амчанин, деко, ја сам се родио у Амченску.[2]) — „О, глупа главо, па где ти је тај Амченск?" — „А куд ја знам". — „У Русији је Амченск, глупаче". — „Па шта је с тим што је у Русији?" — „Како шта је? Та Бонапарче је његова светлост покојни кнез Михаило Иларионовић Голенишчев-Кутузов Смоленски божјом помоћу из руских предела изволео истерати. За отај случај је и песма сачињена:

[1]) Giovanni Viotti, виолинист и композитор италијански (1753—1824). — (Прим. превод.).

[2]) Прост народ град Мценск зове Амченск, а његове становнике Амчани. Амчани су врло промућурни људи, па зато се код нас непријатељу жели: „Амчанин му у кућу!"

„Бонапарту не до пљаски,
растерјал своји подвјазки . . .[1])

Разумеш ли: отаџбину ти је ослободио". — „А шта се то мене тиче?" — „Ах, ти глупи деране, глупаче! Та да није пресветли кнез Михајло Иларионовић изагнао Бонапарче, тебе би сад какав мусие штапом по тикви млатио. Пришао би ти тамо, па би рекао: коман ву порте ву?[2]) — Па туц, туц". — „А ја би њега песницом у шкембе". — „А он би теби: бонжур, бонжур, вене иси,[3]) — па би за кику, за кику". — „А ја би њега по ногама, по ногама, бангавим". — „Оно заиста, ноге су им бангаве . . . Али ако би ти он почео руке везивати?" — „Ја се не бих дао; позвао бих у помоћ Михеја кочијаша". — „А мислиш ли, Васо, да Француз не би изишао на крај с Михејом?" — „Како би изишао на крај! Та Михеј је јак као курјак!" — „Но, па шта бисте ви с њим урадили?" — „Ми бисмо њега по леђима, све по леђима". — „А он би молио за милост: пардон, пардон, севуплеј."[4]) — „А ми бисмо њему, нема ти севуплеја, ти Французу ниједан! . . ." — „Е, Бога ми си јунак, Васо . . . Па сад вичи: разбојник Бонапарт!" — „А ти ми дај шећера". — „Гле ти обешењака!" . . .

[1]) Бонапарти није до игре, изгубио своје подвезе. — (Прим. превод.).

[2]) Фр. Comment vous portez-vous, т. ј. како сте? — (Прим. превод.).

[3]) Фр. Bonjour, bonjour, venez ici, т. ј. добар дан, добар дан, ходите овамо. — (Прим. превод.).

[4]) Фр. Pardon, pardon, s'il vous plaît, т. ј опростите, опростите, молим вас. — (Прим. превод.).

Са спахиницама Татјана Борисовна се мало дружи; оне нерадо к њој долазе, а она не уме да их забавља, обично заспи уз жубор њихова говора, трза се, мучи се да отвори очи, па опет заспи. Татјана Борисовна уопште не воли жене. Један од њених пријатеља, ваљан и миран млад човек, имао је сестру, стару девојку од својих тридесет осам година, необично добро створење, али изопачено, натегнуто и егзалтирано. Брат јој је често причао о својој суседки. Једнога лепога јутра моја ти уседелица, не говорећи ником ни речи куда ће, нареди да јој се оседла коњ, па се упути к Татјани Борисовној. У својој дугој хаљини, са шеширом на глави, зеленим велом и распуштеним витицама, уђе она у предсобље и прошавши поред запрепашћеног Васе, који је помислио да је она вила, утрча у гостинску собу. Татјана Борисовна се уплаши, хтеде да се дигне, али јој се ноге отсекоше. — „Татјана Борисовна", поче говорити болећивим гласом гошћа, „опростите ми што сам била тако слободна, ја сам сестра Вашег пријатеља Алексија Николајевића К*** и толико сам слушала од њега о Вама, да сам се решила да се упознам с Вама". — „Каква част за мене", промрмља зачуђена домаћица. Гошћа скиде шешир с главе, затресе увојицама, седе поред Татјане Борисовне, узе је за руку. — „Дакле ово је она", поче она замишљено и гануто: „ово је оно добро, ведро, племенито свето створење! Ево те просте а уједно дубоке жене. Како ми је мило, како ми је мило! Како ћемо волети једна другу! Најзад ћу одахнути... Баш таку сам ја и

замишљала", — додаде она шапатом, загледавши се оштро у очи Татјане Борисовне. — „Јел'те, ви се не срдите на мене, добра моја, лепа моја?" — „Молим вас, врло ми је мило... Је ли по вољи чаја?" — Гошћа се снисходљиво осмехну. Wie wahr, wie unreflectirt. [1])

Стара девојка је преседела код Татјане Борисовне три сата, не ућутавши ни тренутка. Она се трудила да објасни својој новој познаници колико она у ствари вреди. Одмах, чим је неочекивана гошћа отишла, сирота спахиница је отишла у купатило, те се окупала, напила се липовог чаја, па легла у постељу. Али сутрадан се уседелица вратила, проседела четири сата, па отишла, обећавши да ће сваки дан посећивати Татјану Борисовну. Она је, да видите, била намислила да потпуно развије, да до краја образује ту како је она говорила, богату природу и јамачно би је потпуно угњавила да се није, прво, кроз једно две недеље „потпуно" разочарала у пријатељици свога брата, а друго, да се није заљубила у младог студента пролазника, с којим је одмах почела живо и ватрено да се дописује. У својим посланицама она је, као што је већ ред, слала му свој благослов за свети и диван живот, приносила „сву себе" на жртву, тражила је једино да је зове сестром, упуштала се у описивање природе, помињала Гетеа, Шилера, Бетину[2]) и немачку философију — и довела на крају

[1]) (Нем.) Како је природна, како је неизвештачена! — (Прим. превод.).

[2]) Књижевно име Ане фон Арним, немачке књижевнице, Гетеове пријатељице. — (Прим. превод.).

крајева сиротог младића до мрачног очајања. Али младост је надвладала: једног лепог јутра он се пробуди с таквом помамном мржњом на своју „сестру и најбољег пријатеља" да у љутини умало није избио свог собара и дуго време само што није уједао и при најмањој алузији на узвишену и несебичну љубав... И отада је Татјана Борисовна почела још више него пре избегавати дружење са својим суседкама.

Али авај! ништа није стално на земљи. Све што сам вам испричао о живовању моје добре спахинице припада прошлости; тишина која је испуњавала њену кућу нарушена је заувек. Код ње сад, има више од године дана, живи њен братанац, уметник из Петрограда. Ево како се то десило.

Једно осам година пре тога живео је код Татјане Борисовне дечак од својих дванаест година, сироче без игде икога, син њеног покојног брата, Андрјуша. Андрјуша је имао крупне, сјајне, влажне очи, мала усташца, правилан нос и дивно високо чело. Говорио је тихим и слатким гласом, држао се чисто и уљудно, умиљавао се и био услужан према гостима, тетки је љубио руку осећајно као свако сироче. Понекад још нисте ни нос помолили — а он вам већ подноси наслоњачу. Код њега се није могло наћи никаквих несташлука: ни жив се не чује; седи негде у углу за књигом, и то тако скромно и мирно да се чак ни на столицу не наслони. Уђе ли гост — мој ти се Андрјуша дигне, пристојно се насмеши и поцрвени; кад гост изађе — он опет седне, извади из џепа четкицу с

огледалом па зачешља косу. Још измалена је осетио наклоност према цртању. Ако би му дошао до руке комадић хартије, он би одмах тражио од Агафје кључарке маказе, пажљиво исекао из хартије правилан четвороугао, повукао унаоколо ивицу и почињао посао: нацрта око с огромном зеницом, или грчки нос, или кућу с димњаком у облику завртња, пса „en face“, налик на клупу, малено дрво с два голубића и испод тога напише: „цртао Андреја Беловзоров, тог и тог дана, те и те године, село Мале Брике”. Особито би се усрдно трудио једно две недеље пред имендан Татјане Борисовне: први би дошао да честита, пружајући свитак, повезан ружичастом траком. Татјана Борисовна би пољубила свога братанца у чело и дрешила чворић: свитак би се одмотао и показао радозналом погледу гледаоца округао, добро туширан храм с колонадама и олтаром у средини; на олтару је пламтело срце и стајао венац, а одозго, на извијуганој траци, било написано разговетним словима: „Теткици и добротворци Татјани Борисовној Богдановој у знак најдубље оданости од њеног братанца, који је поштује и воли”. Татјана Борисовна би га поново пољубила и даровала му сребрну рубљу. Али неке велике љубави према њему она није осећала: сувишна понизност Андрјушина никако јој се није свиђала. Међутим је Андрјуша растао. Татјану Борисовну је почињала да забрињава његова будућност. Неочекиван случај изведе је из те неприлике...

А ево како. Једном, пре неких осам година, сврати к њој некакав г. Беневоленски, Петар Михајловић,

колешки саветник[1]) и каваљер. Г-н Беневоленски је некад био на служби у оближњој среској вароши и марљиво је посећивао Татјану Борисовну; после се преселио у Петроград, ступио у Министарство, добио доста важан положај, и на једном од својих честих путовања по службеној потреби сетио се своје старе познанице па сврати к њој, у намери да се одмори дан-два од званичних брига „у крилу сеоске тишине". Татјана Борисовна га дочека са својим уобичајеним гостољубљем, и г. Беневоленски ... Али пре него што наставим причу, допустите, љубазни читаоче, да вас упознам с том новом личношћу.

Г-н Беневоленски је био човек подебео, средњег раста, нежна изгледа, кратких ногу и пуначких руку; носио је широк и необично чист фрак, висок и широк оковратник, као снег бело рубље, златан ланчић на свиленом прслуку, прстен с каменом на кажипрсту и плаву перику; говорио је убедљиво и кратко, корачао је нечујно, пријатно се смешио, пријатно превртао очима, пријатно увлачио браду у оковратник: уопште био је пријатан човек. И необично добрим срцем Господ га је обдарио: плакао је и одушевљавао се лако; сем тога, осећао је несебичну страст према уметности, и то баш несебичну, јер се баш у уметности, ако ћемо право рећи, г. Беневоленски није ни мало разумевао. Чак је чудно откуд се, услед каквих тајанствених и необјашњивих закона, зачела код њега та страст? Изгледа да је био трезвен чо-

[1]) Чиновник грађанске службе 6. класе. — (Прим. превод.).

век, чак сасвим обичан... уосталом код нас у Русији таквих људи има прилично много.

Љубав према уметности и уметницима даје тим људима неисказану отужност; познавати се с њима, с њима разговарати — досадно је: праве ћускије, намазане медом. Они, на пример, никад не називају Рафаела — Рафаелом, Кореџија — Кореџијем; „божанствени Санцио, недостижни де-Алегрис", кажу они, и стално говоре на ȯ.[1]) Сваки домаћи, уображени, довитљиви и осредњи таленат називају генијем, или, тачније „хенијем"; плаво италијанско небо, јужни лимун, мирисно испарење Брентиних[2]) обала не слазе им с језика. „Ех Вања, Вања", или: „ех, Сашо, Сашо", говоре они с осећањем један другом, „на југ би требало да идемо, на југ... та ја смо и ти душом Грци, прави Грци!" Може их човек посматрати на изложбама, пред каквим радовима каквих руских живописаца. (Треба истаћи да су сва та господа већином страшни родољуби). Час се одмакну корак-два и забаце главу, час се опет приближе слици; очице им се превуку неком зејтињавом влагом... „Их, Боже мој," — веле они напослетку гласом разбијеним од узбуђења, „шта је ту душе, душе колико је! па срца, шта је срца! гле колико је душе унео!

[1]) Т. ј. као у северним руским дијалектима, где се свако *о* изговара, док се у јужноруским говорима ненаглашено *о* изговара као *а:* вода, као вада, нога као нага и сл. — (Прим. превод.).

[2]) Река у северној Италији, утиче код Венеције. — (Прим. превод.).

тма божја душе!... Па како је само замишљено! мајсторски је замишљено!" — А какве су слике код њих самих! Какви уметници иду к њима вечером, пију код њих чај, слушају њихове разговоре. Какве им они дају перспективе својих соба, с четком на десно, гомилицом ђубрета на углачаном поду, жутим самоваром на столу поред прозора и самим домаћином у собној хаљини и капици, с јасно осветљеним образом! Какви их дуговласи питомци Муза, грозничаво-презрива осмеха посећују! Какве бледозелене госпођице подврискују за клавирима! Јер код нас је у Русији већ тако уобичајено: човек се не може одавати само једној уметности — него дај му све. И зато није никако чудо што та господа — аматери тако исто указују силну заштиту руској књижевности, нарочито драмској... „Џакоби Саназари" писани су за њих, хиљаду пута описана борба непризнатог таленту с људима, с целим светом потреса их до дна душе...

Сутрадан по доласку г. Беневоленског Татјана Борисовна уз чај нареди братанцу да покаже своје цртеже. „А зар вам он црта?" прилично зачуђено рече г. Беневоленски и заинтересован окрете се Андрјуши. „Дабоме, црта", — рече Татјана Борисовна. „Тако воли цртање! а и нема учитеља, већ онако сам". — „Ах, покажите, покажите", — прихвати г. Беневоленски. Андрјуша, црвенећи и смешећи се, даде госту своју свешчицу. Г-н Беневоленски, с изгледом стручњака, поче је прелиставати. „Добро је, младићу", — проговори он на крају, „добро, врло добро".

И помилова Андрјушу по глави. Андрјуша га хитро пољуби у руку. „Гледај ти, какав таленат! — Честитам вам, Татјана Борисовна, честитам". — „Него видите, Петре Михајлићу, овде не могу да му нађем учитеља. Из вароши је скуп; суседи Артамонови имају живописца и кажу да је одличан, али му госпођа не допушта да ван њене куће даје часове. Вели, покквариће себи укус". — „Хм", — проговори г. Беневоленски, замисли се и погледа испод ока у Андрјушу. „Но, о томе ћемо се разговарати", — додаде он наједаред и протрља себи руке. Тог истог дана замоли Татјану Борисовну за допуштење да разговара с њом насамо. Они се затворише. За пола сата позваше Андрјушу. Андрјуша уђе. Г-н Беневоленски је стајао крај прозора с лаким руменилом на лицу и сјајним очима. Татјана Борисовна је седела у углу и брисала сузе. „Дакле, Андрјуша", — поче она напослетку, — „захвали Петру Михајлићу, он те узима да се брине о теби, води те у Петроград". Андрјуша просто премре. „Реците ми, младићу, отворено", — поче г. Беневоленски гласом пуним достојанствености и покровитељства — „желите ли ви да будете уметник, осећате ли свету наклоност према уметности?" — „Ја желим да будем уметник, Петре Михајлићу", — уздрхталим гласом потврди Андрјуша. — „Ако је тако, онда ми је врло мило. Вама, наравно — настави г. Беневоленски — биће тешко да се растанете од ваше поштоване теткице; мора да осећате према њој најдубљу захвалност". — „Ја обожавам своју теткицу", — прекиде га Андрјуша и затрепта

очима. „Дабоме, дабоме, то је сасвим разумљиво и служи вам на част; али зато, замислите какву ћете радост временом... ваши успеси...” „Загрли ме, Андрјуша”, — промрмља добра спахиница. Андрјуша јој се обисну о врат. „Ну, а сад захвали своме добротвору...” Андрјуша обухвати трбух г. Беневоленског, подиже се на прсте па некако дохвати његову руку, коју је добротвор, истина, дао, али се прилично устезао да је да... Треба обрадовати, задовољити дете, па Бога ми и себе помазити. Кроз дан-два Беневоленски је отпутовао и одвео свога новог питомца.

У току прве три године растанка Андрјуша је писао доста често, понекад је уз писма слао и цртеже. Г. Беневоленски је покаткад додавао такође по коју реч од своје стране, већином похвалну; затим су писма долазила све ређе и ређе, док напослетку нису сасвим престала. Целе године је братанац ћутао; Татјана Борисовна поче се већ бринути, кад наједаред доби писамце ове садржине:

„Љубазна теткице!

Пре четири дана Петар Михаиловић, мој заштитник, премину. Јак удар капље лиши ме ове последње потпоре. Истина, мени је сад већ двадесета година; за седам година постигао сам знатан успех; ја се много уздам у свој таленат и могу помоћу њега живети; нећу клонути духом, али ипак, ако можете, пошљите ми, за први мах, 250 папирних рубаља. Љубим вам ручице и остајем” и т. д.

Татјана Борисовна посла братанцу 250 рубаља.

После два месеца он затражи још; она скупи последњу пару и посла још. Није прошло ни шест недеља после ове друге пошиљке, а он замоли по трећи пут, тобож да купи боје за портрет, који је код њега поручила кнегиња Тертерешењева. Татјана Борисовна му не хте послати. „Онда сам", написа јој он, „намеран да дођем к вама у село да поправим здравље". И заиста, у мају месецу исте године Андрјуша се врати у Мале Брике.

Татјана Борисовна га није одмах познала. Према његовом писму она је очекивала човека болешљива и мршава, а видела је плећата, дебела момка, широка и црвена лица, коврџаве и масне косе. Танани и бледуњави Андрјуша претворио се у снажног Андреју Иванова—Беловзорова. И није се само спољашност код њега изменила. Претерану бојажљивост, опрезност и чистунство пређашњих година заменила је немарна дрскост, страшна аљкавост; при ходу се љуљао десно и лево, падао у наслоњаче, наваљивао на сто, изваљивао се, зевао на сва уста; с тетком, с послугом понашао се дрско. Ја сам, вели, уметник, ко ми шта сме! Да знате с ким имате посла! Понекад читаве дане не узме кичице у руке; дође ли му такозвано надахнуће — стане се ачити, као да је мамуран, тешко, неспретно, бучно; образи му се запламте простачким црвенилом, очи му се помуте; стане причати о свом таленту, о својим успесима, о томе како се развија, напредује . . . А у ствари се показало да је имао способности једва толико колико је потребно за осредње портретиће. Био је пука

незналица, ништа није читао, а и шта ће уметнику да чита? Природа, слобода, поезија — то је његов живот. Па само тресе кудравом косом и пева као славуј и срче пушећи дуван Жукова! Лепа је руска неусиљеност, али она не стоји лепо свакоме; а Полежајеви[1]) другог реда ако су без дара несносни су. Наш ти се Андреј Иванић угнезди код тетке, бесплатан хлеб очевидно му је пријао. Гостима је страшно досађивао. Седне тако за клавир (Татјана Борисовна имала је клавир) и почне једним прстом тражити „Бесну тројку", хвата акорде, лупа по диркама; по читаве сате досадно урла романсе Варламове[2]): „Усамљени бор" или „Не, докторе, не, не долази", а очи му пливају у салу и образи се сјакте као бубањ . . . Или грмне наједаред: „Утишајте се страсна узбуђења" . . . Татјана Борисовна сва претрне.

— Чудна ствар, — рећи ће ми она једаред, — какве сад све песме не састављају, некакве очајне; у моје време друкчије су састављали; било је и тужних, па ипак их је било пријатно слушати . . . На пример:

Дођи, дођи к мени у ливаду
Где те чекам узаманце;
Дођи, дођи к мени у ливаду,
Где сузе лијем непрестанце . . .

[1]) А. И. Полежајев (1805—1838), руски песник. — (Прим. превод.).

[2]) Ал. Јег. Варламов (1801—1851), врло плодан композитор романса. — (Прим. превод.).

Јао, доћи ћеш ми у ливаду,
Ал' ће бити касно, мој драги!

Татјана Борисовна лукаво се осмехну.

— Ја се му-учим, ја се му-учим, заурла у суседној соби братанац.

— Та доста, Андрјуша.

— Душа ми гине на раста-анку, настављао је неуморни певач.

Татјана Борисовна одмахну главом:

— Ох, брате, ти уметници!...

Од тог времена прошло је годину дана. Беловзоров и данас живи код тетке и све се спрема у Петроград. Он је у селу постао шири нег' дужи. Тетка га — ко би то могао помислити — пази као мало воде на длану, а околне се девојке заљубљују у њега...

Много је пређашњих познаника престало одлазити к Татјани Борисовној.

Смрт.

Имам суседа млада домаћина и млада ловца. Једног дивног јулског јутра одјашем к њему и позовем га да пођемо заједно на тетребе. Он пристане. „Само", — вели — „да ударимо преко моје ситногорице на Зушу; хоћу узгред да обиђем Чаплигино; ви знате, тамо ми је храстова шума. Секу ми је".

— Па хајд'мо.

Он нареди да се оседла коњ, обуче зелен капут на струк с бронзаним дугметима, на којима су биле израђене вепровске главе, метну на се ловачку торбу везену вуницом, сребрну пољску флашу, обеси о раме нову новцату француску пушку, с уживањем се мајаше неко време пред огледалом и викну своје псето Есперанс, које му је поклонила рођака, стара девојка одлична срца, али без косе. Пођемо. Мој сусед поведе са собом пандур-Архипа, дебелог и омањег сељака четвртаста лица и јагодица развијених као у препотопских људи, па и отскора узетог управитеља из остзејских губернија[1]), млади-

[1]) Остзејске губерније су прибалтичке губерније, које после рата припадају независним државама Литви, Латвији и Естонији. — (Прим. превод.).

ћа од својих деветнаест година, мршава, плава, кратковида, уских рамена и дугачка врата, г. Готлиба фон-дер-Кока. Мој сусед је и сам недавно постао власник овог имања. Наследио га је од тетке, статске саветнице[1]) Кардон-Катајеве, необично дебеле жене, која је чак и лежећи у кревету дуго и тужно бректала. Уђосмо у „ситногорицу". — „Ви ме причекајте овде на пољани", — рече Ардалион Михајлић (мој сусед) својим сапутницима. Немац се поклони, сјаха с коња, узе из џепа књигу, чини ми се роман Јохане Шопенхауер, па седе под жбунић; Архип остаде на сунцу и читав сат није се макао. Ми прођосмо по трњаку и не нађосмо ниједног легала. Ардалион Михајлић изјави да је рад поћи у шуму. Ја и сам тога дана нешто нисам веровао да ћемо што уловити, па зато и ја пођем за њим. Вратисмо се на пољану. Немац обележи страну у књизи, устаде, метну је у џеп и узјаха не баш лако своју кусу, расходовану кобилу, која је вриштала и ритала се при најмањем додиру; Архип се трже, поче цимати оба кајаса, замлатара ногама и најзад крете с места своје сметено и клонуло кљусе. Пођосмо.

Шума Ардалиона Михајлића била ми је позната још из детињства. Заједно са својим француским гувернером м-р Дезире Флери, необично добрим човеком (који ми, уосталом, умало није насвагда упропастио здравље, терајући ме да пијем увече лек Ле-

[1]) Статски саветник је био чиновник 5. класе. — (Прим. превод.).

руа), често сам одлазио у Чаплигино. Сва та шума састојала се из неких двеста или триста огромних храстова и јасенова. Њихова лепа, јака дебла дивно су се црнела на златасто-прозрачном зеленилу леске и брекиње; подижући се у вис, лепо су се оцртавала на јасном плаветнилу небесном и тамо су већ разапињала као шаторе своје широке, чворновите гране; јастребови, копци, мишјаке, пиштећи прелетали су испод непомичних врхова, шарени детлићи снажно су кљуцали у дебелу кору; звонка песма коса изненада се разлегла у густом лишћу одмах за жуњиним кликтањем с преливима; доле, у џбуњу, цвркутале су и певале грмуше, конопљарке и царићи; зебе су хитро трчкарале по путањама; зец се прикрадао ивицом шуме, опрезно „штулецајући"; црвено-мрка веверица живо је скакала с дрвета на дрво, па би тек наједампут села, подигавши реп над главом. У трави око високих мравињака, под лаком сенком изрецканог, лепог лишћа папрати, цвале су љубичице и ђурђевци, расле гљиве сирњаје, виловњаче, млечнице, цероваче; црвене мухоловке; на пропланцима, међу широким џбуњем, црвенела се јагода... А што је хладовина била у шуми! У најјачу врућину, у подне — права ноћ, тишина, мирис, свежина... Весело сам проводио време у Чаплигину, и зато сам, признајем, некако тужно улазио у ову добро познату ми шуму. Убитачна голомразица у зиму 40-те године није поштедела старе моје пријатеље — храстове и јасенове; суви, оголели, овде-онде покривени бедним зеленилом, тужно су се уздизали над младом честом,

која је дошла наместо њих, али их није заменила"[1]). Неки од њих, још обрасли лишћем при дну, као с неким прекором и очајањем дизали су у вис своје замрле, изломљене гране; у других из листара, још доста густог, мада не обилног, не тако сувишног као пре, штрчало је дебело, суво, мртво грање; с неких је већ кора отпадала; неки су напослетку били сасвим пали и трулили на земљи, као лешеви. Ко је могао то предвидети — хлада, у Чаплигину, хлада се нигде није могло наћи! Шта, мислио сам, гледајући ово дрвеће на умору, мора бити да вас је стид и да вам је тешко?... Сетих се Кољцова:

Где се деде
Говор високи,
Сила поносна,
Врлина царска?
Где ти је сад
Моћ зелена?...

— Како то — Ардалионе Михајлићу, — почех ја — зашто то дрвеће није посечено одмах идуће године? Та сад вам за њих неће нико дати ни десети део од онога што бисте раније добили.

[1]) У 40-тој години, и поред најжешћих мразева, све до краја децембра није пао снег, озими усеви су сви промрзли и много дивних храстових шума је уништила та немилосрдна зима. Тешко их је заменити: продуктивна снага земље очигледно слаби; на „забрањеним" опустошеним местима (око којих су иконе обношене), место ранијег племенитог дрвећа, саме од себе расту брезе и јасике; а иначе код нас не умеју подизати шуму.

Он само слеже раменима.

— Могли сте питати тетку; — а трговци су долазили, новац доносили, наваљивали.

— Мајн Гот! Мајн Гот! — узвикивао је на сваком кораку фон-дер-Кок. — Каква шалост, каква шалост!

— Кака шалост?[1]) — смешећи се упита мој сусед.

— То-ист, хтео сам касати, како је то шалллосно. (Познато је да сви Немци, кад већ једном савладају наше слово „људи", необично га истичу у говору).

Нарочито му је било жао гледати како леже по земљи храстови, — и заиста: какав млинар скупо би их платио. А пандур Архип је сачувао непоколебљиву мирноћу и није се нимало жалостио; напротив, он је чак с приличним задовољством прескакао преко њих и шибао бичем по њима.

Ми смо се провлачили до места где се секла шума, кад наједанпут, за хуком оборена дрвета зачу се јаук и говор, и за неколико тренутака искочи пред нас из честе млад сељак, блед и разбарушен.

— Шта је? Куд трчиш? — упита га Ардалион Михајлић.

Он се одмах заустави.

— Ох, баћушка, Ардалионе Михајлићу, несрећа!

— Шта се десило?

— Максима, баћушка, дрво убило.

[1]) Ово је неспоразум: Немац реч „жалост" није могао изговорити тако већ „шалост", а то у руском значи несташлук. — (Прим. превод.).

— Како то?... Је ли предузимача Максима?

— Предузимача, баћушка. Стали ми сећи јасен, а он стоји и гледа... Стајао, стајао, па пође по воду на бунар: биће да је био ожеднео. Кад наједанпут јасен поче пуцкати, па право на њега. Ми му вичемо: бежи, бежи, бежи... Требало је да скрене у страну, а он узео да бежи у правцу... ваљда се препао. А јасен га притиште горњим гранама. И откуд се тако брзо стровалио, — Бог би га знао... Мора да му је срж била трула.

— Па зар убило Максима?

— Убило, баћушка.

— На месту?

— Није, баћушка, још је жив, — али шта му вреди: пребијене му и ноге и руке. Ја сам потрчао по Селиверстића, лекара.

Ардалион Михајлић нареди пандуру да трчи у село по Селиверстића, а он крупним касом појаха напред на горосечину... Ја за њим.

Нађосмо јадног Максима на земљи. Десетак сељака стајало је око њега. Сјахасмо с коња. Он скоро није ни јаукао, покашто је отворио и ширио очи, као да се чудио гледајући око себе и угризао се за помодреле усне... Брада му се тресла, коса му се залепила за чело, груди су му се неједнако дизале: умирао је. Ретка сенка младе липе тихо је клизила по његову лицу.

Нагосмо се над њим. Он познаде Ардалиона Михајлића.

— Баћушка, — прозбори он једва чујно — по попа... наредите... да пошљу... Бог ме казнио... ноге, руке, све пребијено... данас... недеља... а ја... а ја... ето... нисам пустио момке.

Он заћута. Дисање му је било све теже.

— А новац мој... жени... жени дајте... пошто се исплате... ето Онисим зна... коме сам... колико дужан.

— Послали смо по лекара, Максиме, — проговори мој сусед — можда и нећеш умрети.

Он отвори мало очи и с напором подиже обрве и очне капке.

— Не, умрећу. Ево... ево је прилази, ево је, ево... Опростите ми, момци, ако сам у чему...

— Нек ти је Богом просто, Максиме Андрејићу, — потмуло рекоше сељаци у један глас и скидоше капе — опрости ти нама.

Он одједаред очајно затресе главом, чежњиво истури прса па опет клону.

— Та нећемо га ваљда пустити да ту умире, — викну Ардалион Михајлић — момци, дајде-те ону асуру с кола, па да га однесемо у болницу.

Двојица-тројица притрчаше колима.

— Јефима... Сичовског... — промуца самртник, — коња сам јуче купио... капару дао... те је коњ мој... жени... и њега...

Стадоше га метати на асуру... он сав задрхта као погођена птица, па се испружи.

— Умро је, — промрмљаше сељаци.

Ми ћутке појахасмо коње па одосмо.

Смрт сиротог Максима нагна ме да се замислим. Чудно умире руски сељак! Стање његово пред смрт не можеш назвати ни равнодушношћу ни тупошћу; он умире као да врши обред: хладно и просто.

Неколико година пре тога другом мом сеоском суседу изгорео сељак у сушионици. (Он би и остао у сушионици да га није неки грађанин-пролазник полумртвог извукао: загњурио се у каду с водом, залетио се и избио врата испод зажарене надстрешнице). Свратим к њему у кућерак. Тамно у кућерку, загушљиво, задимљено. Питам: где је болесник? — А ено га, баћушка, на припећку, — одговара ми отегнутим гласом снуждена жена. Приђем — лежи сељак, покрио се кожухом, дише тешко. „Шта је, како се осећаш?" Замешкољи се болесник на припећку, хоће да се подигне, а сав у ранама, на самрти. „Лези, лези, лези . . . Но, шта је? Како ти је?" — „Сасвим рђаво", вели. — „Боли ли те?" — Ћути. — „Треба ли ти што?" — Ћути. — „Да ти пошљем чаја, à?" — „Не треба". — Одмакнем се од њега, седнем на клупу. Седим четврт сата, седим пола сата, — гробно ћутање у кући. У углу, за столом под иконама, крије се девојчица од својих пет година, једе хлеб. Мати јој покаткад поприпрети. У претсобљу иду, лупају, разговарају: братова жена риба купус. „О, Аксиња!" — проговори најзад болесник. — „Шта је?" — „Дај ми кваса". — Аксиња му даде кваса. Опет ћутање. Питам шапатом: Јесу ли га причестили? — „Причестили смо". — Значи, дакле, све је у реду: чека смрт, и ништа више. Не могох издржати, те изађем . . .

А једаред опет, сећам се, свратим у болницу села Красногорја, код познатог ми фелчера Капитона, страсног ловца.

Болница се налазила у једном крилу некадашњег спахиског дворца; основала ју је сама спахиница, то јест наредила да се прикуца над вратима плава даска с натписом из белих слова: „Красногорска болница", и сама предала Капитону леп албум за записивање болесничких имена. На првом листу тог албума један од чанколиза и удворица добротворне спахинице написао је ове стихове:

„Dans ces beaux lieux, ou règne l'allégresse,
„Ce temple fut ouvert par la Beauté;
„De vos seigneur admirez la tendresse,
„Bons habitants de Krasnogoriè!"[1])

а други је господин доле дописао:

„Et moi aussi j'aime la nature!"[2])
Jean Kobyliatnikoff".

Фелчер је купио за своје паре шест кревета и отпочео, у име Бога, лечити народ божји. Сем њега, при болници је било још двоје: гравер Павле, који је био наклоњен лудилу и суворука баба Меликитриса, која је вршила дужност куварице. Они су обоје спре-

[1]) У овом лепом крају, где влада веселост, овај храм основала је Лепота; дивите се нежности своје господе, добри становници Красногорја. — (Прим. превод.).

[2]) И ја волим природу. — (Прим. превод.).

мали лекове, сушили траве и правили од њих разне одваре; а они су савлађивали и болеснике у врућици. Сумануги гравер био је по изгледу туробан и тврдица у речима; ноћу је певао песму „о дивној Венери”, и сваком пролазнику прилазио је с молбом да му допусти да се ожени некаквом девојком Малањом, која је већ одавно умрла. Суворука баба га је тукла и терала га да чува ћурке. Седим ја тако једном код фелчера Капитона. Таман смо били почели разговарати о последњем нашем лову, кад одједном на капију уђоше таљиге, у које је био упрегнут необично дебео зеленко, какве обично имају млинари. У таљигама је седео крупан сељак у новој кабаници, разнобојне браде. — „А, Василије Дмитрићу”, повика кроз прозор Капитон, „изволите, молим . . . Либовшински млинар”, — шапну ми он. Стењући, сељак сиђе с таљига, уђе у фелчерову собу, потражи очима иконе, па се прекрсти. — „Па, Василије Дмитрићу, шта има ново?. . . Него, ви мора бити нисте здрави: у лицу рђаво изгледате”. — „Да, Капитоне Тимофејићу, нешто ми није добро”. — „Шта вам је?” — „Ево шта, Капитоне Тимофејићу. Ту скоро купио сам у вароши жрвње; елем, довезем их кући, па кад их стадох стоваривати с кола, мора да сам се сувише напрегао, шта ли, тек ми у утроби пуче, као да се нешто прекинуло . . . па ето отада непрестано куњам. Данас ми је чак врло рђаво”. — „Хм”, — проговори Капитон и ушмркну бурмута, „то су онда киле. А је ли вам се то давно десило?” — „Па данас је десети дан”. — „Десети?” Фелчер

повуче у себе кроз зубе ваздух и махну главом. „Дај да те прегледам". — „Е, Василије Дмитрићу", — рече он најзад, „жао ми те је, брате, али код тебе није као што треба; ти си озбиљно болестан; остани ти овде код мене; ја ћу колико до мене стоји све учинити, а уосталом ни за што не јамчим". — „Зар је баш тако опасно?" — промрмља пренеражени сељак. — „Да, Василије Дмитрићу, рђаво је; да сте дошли к мени два-три дана раније, — не би било ништа, прошло би као руком однето; а сад Бога ми имате запаљење; сваки час може да избије гангрена. — „Та не може бити, Капитоне Тимофејићу!" — „Ама кад вам кажем". — „Па како то!" (Фелчер смаче раменима). — „И зар да морам умрети због такве ситнице?" — „То ја не велим . . . али само ви останите овде". Сељак мишљаше, мишљаше, погледа на под, затим на нас, почеша се по потиљку, па узе капу. „Та куда ћете, Василије Дмитрићу?" — „Куда? Зна се куда — кући, кад је тако рђаво. Ваља да наредим што треба, ако је тако". — „Та за Бога, Василије Дмитрићу, ви ћете сами себи зло учинити; ја се и овако чудим како сте се довезли. Останите". — „Не, Капитоне Тимофејићу, ако је да се мре, онда, брате, да умрем код своје куће; јер ако овде умрем, Бог зна шта ће се код моје куће десити". — „Још се не зна, Василије Дмитрићу, како ће се ствар развити . . . Дабоме, опасно је, врло опасно, нема спора . .. али баш зато и треба да останете". (Сељак одмахну главом). — Не, Капитоне Тимофејићу, нећу остати . . . него ми пропишите какав лек". — „Лек

сам неће помоћи". — „Нећу остати, кажем вам". — „Па, како хоћеш... само после немој да жалиш на мене!"

Фелчер откиде лист из албума и, написавши рецепт, посаветова га шта треба још да ради. Сељак узе хартијицу, даде Капитону пола рубље, изађе из собе и седе на кола. — „Па збогом, Капитоне Тимофејићу, задржите ме у доброј успомени и не заборављајте моје сирочади, ако би што било..." — „Еј, остани Василије!" — Сељак само одмахну главом, удари кајасем по коњу и изађе из дворишта. Изађем на улицу и погледам за њим. Пут је био каљав и пун рупчага; млинар је гонио опрезно, не журећи се, вешто је управљао коњем и јављао се пролазницима... Четвртог дана је умро.

Уопште, чудно умиру Руси. Много ми покојника долази сад на памет. Сећам се тебе, давнашњи мој пријатељу, недоучени студенте Авенире Сорокоумове, дивни, најплеменитији човече! Видим опет твоје сушичаво зеленкасто лице, твоју ретку русу косу, твој кротки осмех, твој одушевљени поглед, твоје дугачке удове; чујем твој слаби, умиљати глас. Живео си код великоруског спахије Гура Крупјаникова, предавао си његовој деци Фори и Зјози руски језик, географију и историју, стрпљиво си поднашао неслане шале самога Гура, простачке љубазности двороуправитеља, бљутаве шале неваљалих дерана; не без горког осмеха, али и без гунђања извршивао си ћудљиве захтеве госпође, која није знала шта да ради од досаде. Али, зато, како си се одмарао, како

си се осећао блажен увече, после вечере, када си, отресавши се најзад свих дужности и послова, седао код прозора, замишљено припаљивао лулу, или жељно прелиставао раскупусани и измашћени број дебелог часописа, који је из вароши донео земљомер, такав исти кукавни бескућник као и ти! Како су ти се тада допадале сваке песме и приповетке, како су ти лако навирале сузе на очи, како си се задовољно смејао, каквом се искреном љубављу према људима, каквим племенитим саосећањем према свему добром и лепом прожимала твоја детињски чиста душа! Морам рећи истину: ниси се одликовао сувишним оштроумљем; природа те није обдарила ни памећу ни вредноћом; на универзитету си се рачунао међу најгоре студенте; на предавањима си спавао, на испитима — свечано ћутао; али чије су се очи сијале од радости, ко је оно губио дах од узбуђења због успеха, због среће свога друга? Авенир... Ко је слепо веровао у високи позив својих другова, ко их је поносно хвалио, огорчено бранио? Ко није знао ни за завист, ни за самољубље, ко се несебично жртвовао, ко се радо потчињавао људима који нису били вредни ни његовог малог прста?... Све ти, све ти, наш добри Авенире! Сећам се: скрушена срца растајао си се од другова, одлазећи на „кондицију"; мучила су те зла предосећања... И имао си право: у селу си зло прошао; у селу ниси имао кога са страхопоштовањем слушати, ниси имао коме да се дивиш, кога да волиш... И просте степске и образоване спахије понашали су се према теби као према

учитељу: једни грубо, други непажљиво. Уз то, ти и својом појавом ниси придобијао; устручавао си се, црвенео, знојио се, муцао... Чак ни твоје здравље није поправио сеоски ваздух: истопио си се као свећа, кукавче! Истина, соба ти је гледала у башту; цремже, јабуке, липе сипале су ти на сто, на мастионицу, на књиге своје лаке цветиће; на зиду је висио плав свилен јастучић за сат, који ти је на растанку поклонила добра, осетљива Немица, гувернанта с плавим витицама и плавим очицама; понекад је свраћао код тебе стари пријатељ из Москве, па те доводио у усхићење туђим или чак и својим песмама; али самоћа, неподношљиво ропство учитељског звања, немогућност ослобођења, па бескрајне јесени и зиме, па непрекидна болест... Јадни, јадни Авенире!

Ја сам посетио Сорокоумова кратко време пред његову смрт. Већ скоро није могао ићи. Спахија Гур Крупјаников није га терао из куће, али му више није давао плату и узео је другог учитеља Зјози... Фофу су дали у кадетски корпус. Авенир је седео код прозора у старој волтеровској наслоњачи. Време је било необично лепо. Светло јесење небо весело се плавило над тамномрким редом оголелих липа; овде-онде на њима треперило је и шуштало последње, светлозлатно лишће. Промрзла земља знојила се и кравила на сунцу; његови коси, румени зраци клизили су по бледој трави, у ваздуху као да се чуло лако пуцкарање; јасно и разговетно су одјекивали у башти раднички гласови. На Авениру је била изношена собна

хаљина, зелена вратна марама бацала је мртвачки тон на његово страшно смршало лице. Он ми се јако обрадова, пружи руку, поче говорити, па се закашља. Пустих га да се умири, седох до њега ... На коленима Авенировим стајала је свешчица Кољцовљевих песама, брижљиво преписаних; смешећи се он удари по њој руком. „Ово је песник", протепа он, силом уздржавајући кашаљ и стаде декламовати једва чујним гласом:

„Да ли су соколу
Крила свезана?
Ил' су му путеви
Сви забрањени?"

Зауставих га: лекар му је забранио да разговара. Знао сам како му могу угодити. Сорокоумов није никад, што се каже, „пратио" науку, али је био радознао да зна до чега су, вели, дошли данас велики умови. Дешавало се да ухвати друга гдегод у углу и почне га распитивати: слуша га, диви се, верује му на реч, а после за њим понавља. Нарочито га је занимала немачка философија. — Почех му причати о Хегелу (ствари давне прошлости, као што видите). Авенир је климао главом одобравајући, дизао обрве, смешио се, шапутао: „Разумем, разумем! ... а! добро, добро! ..." Детињска радозналост овог самртника, бескућника и од сваког напуштеног јадника, признајем, до суза ме ганула. Треба да напоменем да се Авенир није као други сушичави болесници нимало заваравао у погледу своје болести ... Јер,

замислите! — он није уздисао, није се жалостио, чак ниједампут није ни наговестио своје стање...

Прикупивши снагу, поче говорити о Москви, о друговима, о Пушкину, о позоришту, о руској књижевности; сећао се наших пијанки, ватрених препирака нашег „кола”[1]), са жаљењем изговори имена двојице тројице умрлих пријатеља...

— Сећаш ли се Даше? — додаде он напослетку, — то је била златна душа! то је било срце! и како ме је волела!... Шта ли је с њом сад? — Мора да је увела, усахла јадница?

Нисам смео разочаравати болесника, а и шта му је требало да зна да је његова Даша сад шира нег' дужа, виђа се с трговцима — браћом Кондачковим, бели се и румени, вришти и свађа се.

Него, помислих, гледајући његово изнемогло лице, како би било да га извучем одавде? Можда би се још могао излечити... Али ми Авенир не даде да завршим свој предлог.

— Не, брате, хвала ти, — рече он — свеједно је где ћу умрети. Јер ја нећу доживети зиме... Зашто узалуд да узнемиравам људе? Навикао сам се на ову кућу. Истина, овдашња господа су...

— Рђави људи, шта ли? — прекидох га ја.

— Не, нису рђави; — већ некакве цепанице. А уосталом, не могу се на њих потужити. Имају суседи: кћи спахије Касаткина је образовача, љубазна, необично добра девојка... није охола...

[1]) Руски „кружок”, у коме су расправљана политичка и књижевна питања. — (Прим. превод.).

Сорокоумов опет поче јако кашљати.

— Све то не би било ништа, — настави он, одахнувши — само кад би ми допустили да попушим једну лушу... А вала нећу тако умрети, попушићу једну лулицу! — додаде, намигнувши ми лукаво. — Хвала Богу, живео сам довољно; познавао сам се с добрим људима...

— Кад би бар родбини писао, — прекидох га ја.

— Зашто да пишем родбини? Помоћи ми не могу, а кад умрем — дознаће. Него, зашто о том да говоримо... Боље ми причај шта си видео у иностранству!

Почех му причати. Он се просто упи у мене. Пред вече отпутујем, а после једно десет дана добијем ово писмо од г. Крупјаникова.

„Част ми је известити вас, поштовани господине, да је ваш пријатељ, студент што је живео у мојој кући, г. Авенир Сорокоумов, пре четири дана, у два сата по подне, преминуо и данас је о мом трошку сахрањен у парохиској цркви. Замолио ме је да вам пошљем овде приложене књиге и свеске. Новаца се код њега нашло 22 и по рубље, које ће се, са осталим његовим стварима, доставити његовим сродницима, којима и припадају. Ваш пријатељ умро је при потпуној свести и може се рећи тако исто равнодушно, не показујући никаквих знакова жаљења, чак и када се цела моја породица с њим опраштала. Моја вас супруга, Клеопатра Александровна, поздравља. Смрт вашег пријатеља није могла да не утиче на њене

живце; а што се мене тиче, ја сам, Богу хвала, здрав и част ми је остати

Ваш најпонизнији слуга

Г. Крупјаников."

Много ми још и других примера долази на памет, — али ко би их све испричао. Ограничићу се само на овај један.

Био сам при смрти једне старице спахинице. Свештеник поче читати над њом велику молитву, кад наједаред опази да болесница заиста умире, па јој брже пружи крст. Спахиница се љутито одмаче. „Куд журиш, оче", — проговори она укоченим језиком, „имаћеш кад" . . . Она пољуби крст, тури руку под јастук и испусти последњи дах. Под јастуком је била сребрна рубља: хтела је да плати свештенику за своју властиту велику молитву . . .

Да, чудно умиру Руси!

Певачи.

Омање сеоце Колостовка, које је некад припадало спахиници прозваној у околини због опаке и необуздане нарави Оштроконђом (право јој је име остало непознато), а које је сад својина некаквог петроградског Немца, лежи на падини голог брежуљка, озго до доле пресеченог страшном јаругом, која, зјапећи као бездан, вијуга се, разривена и излокана, посред улице, и горе него река, — преко реке се бар може направити мост, — дели сиромашно сеоце на две половине. Неколико мршавих врба бојажљиво се спуштају низ његове пешчане бокове; на самом дну, сувом и жутом као бакар, леже големе плоче глиновитог камена. Невесео изглед, мора се признати, — а међутим свима околним становницима врло добро је познат пут у Колотовку: они тамо иду радо и често.

На самом уласку у јаругу, неколико корака од оне тачке где она почиње као узана пукотина, стоји омања четвороугла кућица, стоји сама, одвојена од других. Покривена је сламом, има димњак; један прозор, као неко оштро око, окренут је јарузи и у зимње вечери, осветљено изнутра, далеко се види у тамној мразној магли, и многом пролазнику сељаку светлуца се као звезда предводница. Над вратима

кућице прикуцана је плава дашчица: та кућица је — крчма, прозвана „Скровиште".[1]) У тој крчми ракија се, вероватно, не продаје јевтиније од прописане цене,али њу посећују далеко марљивије него све околне установе те врсте. Томе је узрок крчмар Никола Иванић.

Никола Иванић — некад витко, гргураво и румено момче, а сад необично дебео, већ оседео човек, гојазна лица, лукаво-добродушних очица и масна чела, преко кога се превукле боре као конци, — већ више од тридесет година живи у Колотовци. Никола Иванић је човек окретан и смишљен, као што су већином крчмари. Није се одликовао ни особитом љубазношћу ни разговорношћу, али има дар да привлачи и задржава код себе госте, којима је некако пријатно седети пред његовим келнерајем, под мирним и пријатним, мада оштрим погледом флегматичног домаћина. Он има много здравог смисла; њему је добро познат и спахиски начин живота, и сељачки, и грађански; у тешким случајевима могао би дати доста паметан савет, али он, као човек опрезан и себичан, више воли остати у страни, и тек далеким, тобож без икакве намере изговореним алузијама, изводити своје госте — и то најмилије своје госте — на прави пут. Он се разуме у свему што је важно и занимљиво за Руса: у коњима и стоци, у шуми, у цигљама, у посуђу, у мануфактурној роби и у кожној, у песми

[1]) Скровиштем се зове свако место где се радо скупљају, свако пријатно место. — (Прим. превод.).

и у игри. Кад нема гостију, он обично седи, као врећа, пред вратима своје куће, подавивши пода се своје танке ножице, и добацује љубазне речи сваком ко прође. Много је видео у свом веку, преживео је не једну десетину ситних племића, који су му свраћали на „препеченицу”, зна све шта се ради на сто врста унаоколо и никад се не избрбља, не показује чак ни изгледом лица да му је познато чак и оно што не наслућује ни најпроницљивији полицајац. Само ћуткари, смешка се и чаше помиче. Суседи га поштују: цивилни генерал Шчерепетенко, по чину најстарији поседник у срезу, сваки пут га благонаклоно поздравља кад пролази поред његове крчме. Никола Иванић је човек од утицаја: он је познатог коњокрадицу натерао да врати коња кога је одвео из дворишта једног његовог познаника, уразумио је сељаке из суседног села који нису хтели да приме новог управитеља и т. д. Уосталом, не треба мислити да је он то чинио из љубави према правичности, из бриге за ближње — не! Он се просто труди да отклони све оно што би могло пореметити његово спокојство. Никола Иванић је ожењен и има децу. Његова жена, жустра варошанка, шиљаста носа и бистра погледа, у последње време такође је мало у телу отежала, као и њен муж. Он се у свему на њу ослања, и новац је код ње под кључем. Пијанице букачи ње се боје; она их не воли, од њих је мало користи а много галаме; милији су јој ћутљиви, мргодни. Деца Николе Иванића још су мала; прва су сва помрла, али она

која су остала метнула су се на родитеље; милина је гледати на паметна лица те здраве деце.

Био је несносно врео јулски дан кад сам се, лагано, мећући ногу пред ногу, пео са својим псом уз колотовску јаругу у правцу „Скровите Крчмице". Сунце је горело на небу, као да се помамило; жегло је и пекло непрестано; ваздух је био засићен загушљивом прашином. Сјактећи се на сунцу вране и гаврани, отворених кљунова, тужно гледаху на пролазнике, као да их моле за помоћ; само врабаца није било нимало брига, већ су, рашепуривши перје, још бешње него пре цирикали и тукли се по плотовима, сложно узлетали с прашњивог пута, као сив облак летели над зеленим конопљиштима. Жеђ ме је морила. Воде није било близу: у Колотовци, као и у многим другим степским селима, немајући извора и бунара, сељаци пију некакав мутљаг из рибњака... Али ко може ту гадну течност назвати водом? Хтедох да заиштем чашу пива или кваса од Николе Иванића.

Право да кажем, ни у једно годишње доба Колотовка не изгледа примамљива; али нарочито тужно осећање изазива она кад блиставо јулско сунце својим немилосрдним зрацима пече и тамно-мрке, полуразваљене кућње кровове, и ону дубоку јаругу, и спржену запрашену утрину, по којој тумарају мршаве, дугоноге кокошке, и сиву зграду од јасиковине с рупама место прозора, остатак некадашњег спахиског дома, која је сва зарасла у коприву, бурјан и пелен, и црн, усијан рибњак, покривен гушчијим перјем, оивичен полусасушеним муљем, с нахереном браном,

поред које се, на ситно утапканој пепељастој земљи, овце, једва дишући и кијајући од жеге, жалосно гурају једна уз другу и с тужним стрпљењем сагињу главе што могу ниже, као очекујући кад ће најзад проћи та несносна запара. Уморним корацима приближавао сам се пребивалишту Николе Иванића, изазивајући, као обично, код дечурлије дивљење, тако да су она напослетку бленула у мене напрегнуто; код паса срџбу, која се изражавала лајањем, тако промуклим и злобним да је изгледало као да им се кида сва утроба, те су и они сами после кашљали и тешко дисали — кад се наједампут, на прагу крчме, појави човек високог раста, без капе, у сукненом шињелу, ниско потпасаном плавим појасићем. По изгледу био је то спахиски слуга; густа седа коса у нереду му је стршила над мршавим и избораним лицем. Он је звао некога, брзо машући рукама, које су се очевидно размахивале много даље него што је он сам желео. Видело се да се поднапио.

— Хајде, та хајде! — протепа, једва дижући густе обрве; — хајде, Мигало, хајде! Какав си, брате, просто милиш. Не ваља то, брате. Овде те чекају, а ти ето милиш . . . Хајде.

— Но, идем, идем, — зачу се звекетав глас, и иза куће, с десна, појави се човек низак, дебео и хром. На њему је била доста чиста сукнена кабаница, натучена на један рукав; висока шиљаста капа, набијена чак до обрва, давала је његовом округлом и подбулом лицу лукав и насмешљив израз. Његове малене, жуте очице играле су као на лоју, с танких усана ни-

је слазио уздржан усиљен осмех, а нос, шиљат и дугачак, дрско се истицао напред као крма. — Идем, пријатељу, — настављаше он, гегајући у правцу крчме — зашто ме зовеш?... Ко ме чека?

— Зашто те зовем? — рече прекорно човек у сукненом шињелу. — Ала си ти, Мигало, чудан, брате: зову те у крчму, а ти још питаш зашто? А чекају те све добри људи: Турчин Јашка, па Дивљи Господар, па предузимач са Жиздре. Јашка се опкладио с предузимачем у осмину пива: ко ће кога победити, то јест ко ће боље отпевати ... разумеш ли?

— Јашка ће певати? живахно рече човек звани Мигало. — И ти не лажеш, Шамшула? — Ја не лажем, — достојанствено одговори Шамшула, — него ти кевћеш. Значи да ће певати, кад се опкладио, Мигало, воле божји, лупежу један!

— Па хајдмо, простачино, — одврати Мигало.

— Но, па пољуби ме барем, душо моја, — протепа Шамшула, широко раширивши руке.

— Гле ти разнеженог Језопа, презриво одговори Мигало, одгурујући га лактом и оба, нагнувши се, уђоше на ниска врата.

Чувши овај разговор, постадох врло радознао. Већ толико пута долазио ми је до ушију слух о Јашки Турчину, као о најбољем певачу у околини, и ето ми се изненада даде прилика да га чујем како се такмичи с другим мајстором. Удвојим кораке и уђем у крчму.

Вероватно мало је мојих читалаца имало прилику да завирује у сеоске крчме; али ми ловци куд све не

залазимо! Оне су удешене необично просто. Обично се састоје из тамног трема и беле собе, на двоје подељене преградом, иза које нико од гостију нема права залазити. У том преграђеном делу, над широким храстовим столом, направљен је велик, подугачак отвор. На том столу или келнерају продаје се ракија. Запечаћене флаше разне величине поређане су на полицама, одмах према отвору. У предњем делу собе, одређеном за госте, налазе се клупе, две-три празне флаше, сто у углу. Сеоске крчме су већином прилично мрачне, и скоро никада нећете видети на њиховим зидовима од брвана каквих живим бојама израђених простих слика, без којих је ретко која сељачка кућа.

Кад сам ушао у Скровиту Крчму, у њој се већ било скупило доста велико друштво.

За келнерајем је, као обично, скоро на сву ширину отвора, стајао Никола Иванић, у шареној цицаној кошуљи и с леним осмехом на буцмастим образима, наливао је својом пуном и белом руком две чаше вина пријатељима што тек уђоше, Мигалу и Шамшули; а за њим, у углу поред прозора, видела се његова оштроока жена. На средини собе стајао је Јашка Турчин, мршав и витак човек од својих двадесет три године, обучен у дугачак нанкински кафтан голубје боје. Изгледао је као одважан фабрични радник и, по свему судећи, није се могао похвалити особитим здрављем. Његове упале очи, велике, немирне, сиве очи, прав нос с танким, покретљивим ноздрвама, бело забачено чело с назад забаченом отворено-плавом косом, крупне али лепе, изразите уснице — цело ње-

гово лице одавало је осетљива и страсна човека. Био је врло узрујан: жмиркао очима, неједнако дисао, руке су му се тресле као у грозници, — а њега је стварно и била обузела грозница, она немирна, изненадна грозница која је тако позната свима људима који говоре или певају пред скупом. Поред њега стајао је човек од својих четрдесет година, широких рамена, широких јагодица, ниска чела, узаних татарских очију, кратка и шопава носа, четвороугластог подбратка и црне сјајне косе, оштре као чекиње. Израз његовог црнпурастог лица, које се преливало у оловну боју, а особито његових бледих усана, могао би се назвати готово дивљачким, само да то лице није било онако тихо замишљено. Он се скоро није мицао и само је полако погледао унаоколо, као бик испод јарма.

На себи је имао некакав изношен дуг'капут на струк с глатким бакарним дугметима; стара црна свилена марама омотавала је његов огромни врат. Звали су га Дивљим Господаром. Право према њему, на клупи под иконама, седео је Јашкин супарник — предузимач из Жиздре: то је био снажан човек омањег раста, од својих тридесет година, богињав и гргурав, затубаста прћаста носа, живих мрких очију и ретке брадице. Он је живахно гледао око себе, подметнувши пода се руке, безбрижно је млатарао и лупкао ногама, обувеним у кицошке чизме опшивене крзном. На њему је била нова, фина кабаница од сивог сукна с плишаном јаком, од које се оштро издвајаше крај црне кошуље, чврсто закопчане око врата. У супрот-

ном углу, десно од врата, седео је за столом некакав сељак у тесној, изношеној хаљини с огромном рупом на рамену. Танка жућкаста струја сунчане светлости пробијала се кроз прашњива стакла двају омањих прозора и, изгледа, није могла да надвлада обичну собну таму: сви предмети били су слабо осветљени, као пегама. Али зато је у њој била скоро хладовина, и осећање оморине и запаре, као неко бреме, свалило ми се с леђа, чим сам прекорачио преко прага.

Мој долазак — то сам могао опазити — спочетка је мало збунио госте Николе Иванића; али, видевши да ме он поздравља као познатог човека, они се умирише и више нису обраћали на мене пажњу. Затражих пива и седох у угао, поред сељака у подераној хаљини.

— Дакле, шта је! кликну наједаред Шамшула, испивши на душак чашу вина и пратећи свој усклик оним чудним размахивањем руку без којег он, очевидно, није изговарао ниједне речи. — Шта да чекамо више? Ако ћемо почињати онда да почнемо. А, Јашо? . . .

— Да се почне, да се почне, — прихвати Никола Иванић одобравајући.

— Па добро, почнимо, — проговори предузимач хладнокрвно и смешећи се, пун поуздања, — ја сам готов.

— И ја сам готов, — узбуђено рече Јаков.

— Но, почињите, децо, почињите, — запишта Мигало.

Али, и поред једнодушно изјављене жеље, нико ни-

је почињао; предузимач се чак и не диже с клупе, — сви као да су нешто чекали.

— Почињи! — туробно и оштро рече Дивљи Господар.

Јаков се стресе. Предузимач устаде, смаче наниже појас и искашља се.

— А ко да почне? — упита он с нешто промењеним гласом Дивљег Господара, који је и даље непомично стајао на сред собе, широко раскорачивши дебеле ноге и туривши скоро до лакта снажне руке у џепове од чакшира.

— Ти, ти, предузимачу, — промрмља Шамшула, — ти брате.

Дивљи Господар га погледа испод ока. Шамшула слабо нешто писну, сплете се, погледа некуд у таваницу, смакну раменима па ућута.

— Да се вуче коцка, — изговори разговетно Дивљи Господар, — а осмину на келнерај.

Никала Иванић се наже, дохвати, стењући, с пода осмину пива и метну је на сто.

Дивљи Господар погледа у Јакова и проговори: „Деде!"

Јаков загњури руку себи у џеп, извади грош[1]) и зубима га обележи. Предузимач извуче испод скута од кафтана нову кожну кесу, полако одреши гајтан па, изручивши у руку силну ситнину, изабра потпуно нов грош. Шамшула подметну свој умашћени кач-

[1]) Код Руса се грош звао бакарни новац од 2 копјејке, отприлике као наш предратни марјаш. — (Прим. превод.).

кет са сломљеним и одваљеним штитом; Јаков баци у њ свој грош, предузимач свој.

— Ти вуци, — проговори Дивљи Господар, окренувши се Мигалу.

Мигало се задовољно осмехну, узе качкет обема рукама и поче га трескати.

Зачас настаде дубока тишина: грошеви су слабо звецкали, ударајући један о други. Ја пажљиво погледах унаоколо: сва лица су показивала напрегнуто ишчекивање; и сам Дивљи Господар зажмири; чак и мој сусед, сељак у подераној хаљини, испружи врат. Мигало тури руку у качкет и извади предузимачев грош: сви одахнуше. Јаков поцрвене, а предузимач пређе руком по коси.

— Та ја сам ти говорио да ти треба да почнеш, — викну Шамшула, — ја сам ти говорио.

— Но, но, не „циркај"! — презриво примети Дивљи Господар. — Почињи, — настави он, климнувши главом предузимачу.

— Какву песму да певам? — упита предузимач, узрујавајући се.

— Какву хоћеш, — одговори Мигало. Која ти дође на памет ту и певај.

— Наравно, какву хоћеш, — додаде Никола Иванић, намештајући полако руке на грудима. — У томе ти нико не може заповедати. Певај коју хоћеш; али само певај лепо; а ми ћемо после по савести пресудити.

— Разуме се, по савести, — прихвати Шамшула и лизну крај празне чаше.

— Пустите ме, браћо, да се мало искашљем, — поче предузимач, пипајући прстима по јаци од кафтана.

— Де, де, не ошљари — почињи! — пресече Дивљи Господар па обори поглед.

Предузимач се мало промисли, затресе главом па изађе напред. Јаков се упи у њега очима . . .

Али пре него што почнем описивати саму утакмицу, сматрам да неће бити згорег да кажем неколико речи о сваком лицу ове моје приповетке. Живот неких од њих био ми је већ познат кад сам се срео с њима у Скровитој Крчми; о другим сам се обавестио доцније.

Почнимо са Шамшулом. Право име томе човеку било је Јевграф Иванов; али га нико у целој околини није звао друкчије него Шамшула, па и он сам се називао тим надимком, тако му је добро стајао. А он је доиста, не може лепше бити, доликовао његовим безначајним, вечно унезвереним цртама лица. То је био нежењен спахиски слуга, који се пропио, од кога су и његови господари одавно дигли руке и који је, немајући никакве дужности, не добијајући ни пребијене паре плате, ипак налазио начина да на туђ рачун сваки дан пијанчи. Имао је мноштво познаника, који су га частили ракијом и чајем, ни сами не знајући зашто, јер он не само што није био занимљив у друштву, већ је напротив досађивао свима својим бесмисленим брбљањем, несносним наметањем, грозничавим покретима тела и непрекидним, неприродним смејањем. Он није умео ни певати ни играти; откад

се родио није рекао не само паметне већ чак ни колико било разумне речи, све је „лупао” и лагао — прави Шамшула! Па ипак није могло бити ниједне пијанке на четрдесет врста унаоколо а да се није његова протегљаста фигура вртела ту међу гостима, — тако су већ навикли на њега, па су трпели његову присутност, као неизбежно зло. Истина, држали су се према њему презриво, али његове ружне испаде знао је савлађивати само Дивљи Господар.

Мигало није нимало личио на Шамшулу. И њему је пристајао надимак Мигало, иако очима није мигао више него други људи; познато је да је руски народ мајстор у измишљању надимака. И поред свега мог труда да потање испитам прошлост тога човека, у његовом животу остало је за мене, — а вероватно и за многе друге — тамних пега, како би рекли библиографи, покривених густим мраком неизвесности. Само сам то сазнао да је некад био кочијаш код старе спахинице без деце, да је побегао с повереном му тројком коња, није га било читаву годину дана, па, мора бити, уверивши се лично о неугодностима и невољама скитничког живота, вратио се сам, али хром, пао је пред ноге својој госпођи, и, за неколико година, загладивши своју погрешку примерним владањем, мало по мало задобио је опет њену милост, заслужио је најзад њено потпуно поверење, постао настојник а по смрти госпођиној, не зна се како, показа се да је ослобођен, уписа се међу грађане, поче од суседа узимати под закуп баште, обогати се, па сад живи задовољно. То је човек искусан, обазрив,

ни рђав ни добар, а више рачунџија; био је и на ситу и на решету, па познаје људе и уме да их искористи. Он је опрезан и у исто време предузимљив, као лисица, брбљив је, као стара жена, а никад се неће избрбљати, док ће сваког другог извући за језик; уосталом, не прави се будала, као што то чине други препредењаци његове багре, а тешко би му и било претварати се; никад нисам видео проницљивијих и умнијих очију од његових мајушних, лукавих „гледалица”.[1]) Оне никад не гледају просто, већ све пажљиво проматрају и вребају. Мигало понекад по читаве недеље смишља какво на изглед просто предузеће, а други пут се наједаред одлучи на неко очајно смело дело, рекао би човек врат ће сломити . . . а кад погледаш — све му је испало за руком, као намазано. Он је срећан и верује у своју срећу, верује у рђава претсказања. Он је уопште врло празноверан. Не воле га, зато што ни њему самом није стало ни до кога, али га поштују. Сва му се породица састоји из једног синчића, кога пази као око у глави, и који ће, васпитан таким оцем, вероватно, отићи далеко. „А мали Мигало на оца се турио”, кажу већ и сад полугласно за њега старци, седећи на клупама пред кућом и разговарајући међу собом летњих вечери; и сви разумеју шта то значи, па не додају више ни речи.

О Јакову Турчину и о предузимачу нема се шта нарочито рећи. Јаков, прозван Турчин, зато што је во-

[1]) Орловци називају очи „гледалицама”, као што уста зову „једалицама”. — (Прим. превод.).

дио порекло од заробљене Туркиње, био је по души уметник у потпуном смислу те речи, а по занимању цртач у фабрици хартије неког трговца; што се тиче предузимача, чија ми је судбина, признајем, остала непозната, учинио ми се домишљан и окретан варошанин. Али о Дивљем Господару вредно је проговорити мало опширније.

Први утисак који је на вас чинио изглед тога човека било је осећање некакве сурове, тешке, али неодољиве снаге. Био је незграпног састава, као од брда одваљен, како код нас кажу, али је из њега просто било несаломљиво здравље, и — за чудо — његова медвеђа прилика није била без неке особите грације, која је можда долазила отуда што је он сасвим спокојно био поуздан у своју рођену снагу. Тешко је било отпут погодити којем је сталежу припадао тај Херкул; није личио ни на спахиског служитеља, ни на варошанина, ни на осиротелог судског писара у оставци, ни на пропалог малог спахију, држаоца паса и свађалицу: он је био неки нарочит човек. Нико није знао откуд је забасао у наш срез; говорило се као да је пореклом од једнодвораца и као да је некад био негде у служби, али се ништа поуздано о томе није знало; а и од кога би се могло дознати, — та свакако не од њега самог: није било ћутљивијег и мргоднијег човека од њега. Исто тако нико није умео тачно рећи од чега он живи; није се бавио никаквим занатом, ником није одлазио, није се скоро ни с ким познавао, а имао је новаца; истина, мало, али их је имао. Понашао се не може се

рећи скромно, — код њега уопште није било ничега скромног, — али тихо; живео је тако као да никога око себе није опажао и као да му баш нико не треба. Дивљи Господар (тако су га прозвали; а право му је презиме било Перевлесов) имао је голем утицај у својој околини; њему су се одмах и радо покоравали, мада он не само што није имао никаквог правȁ ма коме заповедати, већ чак ни сам није нимало показивао жељу да га слушају људи с којим је случајно долазио у додир. Он је говорио — они су га слушали. Сила Бога не моли. Он готово и није пио ракије, није се познавао с женскињем и страсно је волео певање. Код тога човека било је много којечега загонетног; изгледало је као да су неке огромне мрачне силе почивале у њему, као да су знале да ће, ако се једном подигну, ако једном провале на слободу, морати уништити и себе и све до чега се дотакну; и ја се жестоко варам, ако се у животу тога човека није десила така провала, ако он, поучен искуством и једва се спасавши од пропасти, није немилосрдно држао самог себе у јежевим рукавицама. Нарочито ми је чудна била код њега мешавина некакве урођене природне суровости и тако исто урођене племенитости, — мешавина коју нисам ни код кога нашао.

Дакле, предузимач ступи напред, упола затвори очи и запева највишим фалсетом. Глас му је био доста пријатан и сладак, иако нешто промукао; играо се и извијао тим гласом као чигром, непрестано га дижући и спуштајући у трилерима и непрестано се враћао високим нотама, које је издржавао и отезао

с нарочитим старањем, заћутао би па би затим одједном прихватио ранију мелодију с некаквом лолском заносном смелошћу. Његови прелази били су покаткад доста смели, понекад доста забавни: стручњаку би они причинили много задовољства; Немац би се због њих наљутио. То је био руски tenore di grazia, ténor léger. Певао је веселу песму, уз коју се игра, која је, уколико сам могао разабрати кроз бескрајно украшавање, додате сугласнике и усклике, овако гласила:

Узораћу, млада-млађана
Мало земљице:
Посејаћу млада-млађана
Цвећа црвена.

Он је певао; сви су га слушали с великом пажњом. Очевидно је осећао да има посла с људима који разумеју ствар и зато се, што се каже, упињао из петних жила. Доиста, у нашим крајевима се људи разумеју у певању, и није бадава село Сергијевско, на орловском друму, чувено у свој Русији са свога необично пријатног и складног певања. Дуго је предузимач певао, не изазивајући одвећ јаког одобравања код својих слушалаца; недостајала му је потпора, хор; најзад код једног особито успелог прелаза, који је изазвао осмех и код самог Дивљег Господара, Шамшула не издржа, већ подвикну од задовољства. Сви се тргоше. Шамшула и Мигало почеше полугласно прихватати арију, потпомагати, подвикивати: „А сад!... Хватај више, лопове!... Хватај више,

отежи, бештијо! Отежи још! Распали још, кучко једна, псето! . . . Ирод ти душу однео!" и т. д. Никола Иванић иза келнераја одобравајући климну главом лево и десно. Шамшула, напослетку, затопта, уситни ногама и зацима раменом, — а Јакову се очи просто зажарише као жеравица, и он је сав дрхтао као лист и разуздано се смешио. Једино се Дивљи Господар није мењао у лицу и, као пре, није се мицао с места; али његов поглед, устремљен на предузимача, унеколико је постао блажи, мада је израз усана остао и даље презрив. Охрабрен знацима општег задовољства, предузимач се сасвим помами, па поче тако извијати, тако зацвокта и забубња језиком, тако заигра помамно грлом да, кад напослетку, изнемогао, блед и обливен врелим знојем, забацивши се целим телом назад, пусти последњи замирући поклик, — проломи се као одговор сложан помаман узвик. Шамшула му полете у загрљај и стаде га давити својим дугим, кошчатим рукама; на дебелом лицу Николе Иванића изби румен, и он као да се подмлади; Јаков као ван себе повика: „ Добро, врло добро!" — Чак и мој сусед, сељак у исцепаној хаљини, не издржа, већ, лупнувши песницом по столу, викну: „А-ха! лепо, да га ђаво носи. — Лепо!" и одлучно пљуну у страну.

— Е, брате, баш си нас задовољио! — викну Шамшула, не пуштајући изнемоглог предузимача из свога загрљаја, — задовољио, нема се шта рећи! Победио си брате, победио! Честитам ти — осмина пива је твоја! Јаша није теби ни принети . . . Ама кажем

ти: ни принети . . . А ти мени веруј! (И он опет притисну предузимача на своје груди).

— Та пусти га, пусти, бедо невидовна . . . — мрзовољно проговори Мигало; — пусти га да седне на клупу; зар не видиш да је сустао . . . Ала си ти, брате, неки клипан, прави си клипан! Шта си се прилепио к'о крпељ?

— Па добро, нек седне, а ја ћу попити једну у његово здравље, рече Шамшула и приђе келнерају. — На твој рачун, брате, — додаде он, обраћајући се предузимачу.

Онај махну главом, седе на клупу, извади из капе убрус и стаде брисати лице; а Шамшула хитро и халапљиво испи чашу и, по обичају древних пијаница, хракнувши, направи сетно-забринуто лице.

— Лепо певаш, брате, лепо, — умиљато рече Никола Иванић. — А сад је на тебе ред, Јашо: пази, немој да се уплашиш. Да видимо ко ће кога, да видимо . . . А лепо пева предузимач, лепо, Бога ми, добро.

— Здраво лепо, — примети жена Николе Иванића и смешећи се погледа у Јакова.

— Лепо боме — понови полугласно мој сусед.

— А, вукодлак-пољеха[1]), повика наједаред Шамшула и, пришавши сељаку с рупом на рамену, показа

[1]) Пољехама се називају становници јужног Полесја, дугачког шумског појаса који почиње на граници болоховског и жиздринског среза. Они се одликују многим особинама у начину живота, обичајима и језику. А вукодлацима их зову због неповерљиве и приглупе природе. — (Прим. превод.).

на њега прстом, поче скакати и прште у грохотан смех. — Пољеха; пољеха! Ха, бађе пањај,[1]) вукодлаче. Зашто си изволео доћи, вукодлаче? викао је кроз смех.

Јадни сељак се збуни и већ се спремао да устане и што брже оде, кад се наједаред разлеже бакарни глас Дивљег Господара.

— Та каква је то несносна животиња? рече он, шкрипнувши зубима.

— Ја нисам ништа, промрмља Шамшула, ја нисам ништа ... само сам онако ...

— Ну, добро, да ћутиш! одговори Дивљи Господар. — Јакове, почињи!

Јаков се маши руком за грло.

— Шта ћу, брате, овај ... нешто ... Хм ... Не знам, збиља, нешто ми, овај ...

— Та којешта, не плаши се. Срам те било! ... шта се измотаваш? ... Певај како те Бог учи.

И Дивљи Господар обори главу, ишчекујући.

Јаков мало поћута, погледа око себе и заклони се руком. Сви се просто упише у њега очима, нарочито предузимач, на чијем лицу, кроз обично самопоуздање и триумфовање због успеха, изби нехотичан, лак немир. Он се наслони на зид и опет метну пода се обе руке, али више већ није млатарао ногама. Кад, на послетку, Јаков откри своје лице, оно је било бле-

[1]) Пољехе додају скоро уз сваку реч усклике: „ха!" и „бађе". — „Пањај" веле место „погоњај" (потерај). — (Прим. превод.).

до, као у мртваца; очи су се једва назирале кроз опуштене трепавице. Он дубоко уздахну и запева... Први звук његова гласа био је слаб и нераван и чинило се као да не излази из његових груди, већ да допире однекуд из далека, као да је улетео случајно у собу. Чудно је деловао тај дрхтави, звонки звук на све нас; погледасмо један у другог, а жена Николе Иванића сасвим се испрси. За овим првим звуком зачу се други, поузданији и отегнут, али очевидно још увек дрхтав као жица када, изненада прозвучавши под снажним прстом, трепти последњим, брзо замирућим дрхтајем, за другим — трећи и мало по мало, распаљујући се и ширећи се, разлеже се сетна песма. „Не иде једна стаза пољем", певао је он и свима нам је било некако и слатко и страшно. Морам признати да сам такав глас ретко кад слушао: он је био малко разбијен и звучао је као напукао; чак се, испочетка, у њему осећало нешто болно; али у њему је била и неизвештачена дубока страст, и младост, и снага, и сласт, и некаква заносно-безбрижна, сетна туга. Руска, истинита, ватрена душа звучала је и одисала из њега, па вам је пријањала за срце, хватала се право за његове руске жице. Песма је расла, разливала се. Јакова је очевидно обузимао занос: више се већ није плашио, већ се сав предао својој срећи; глас му више није трептао већ је дрхтао, али оним једва приметним страсним дрхтањем које се као стрела забада у слушаочеву душу, и све више је јачао, чврснуо и ширио се. Сећам се, једанпут сам видео, увече, за време осеке, на плиткој пешчаној

обали мора, које је страшно шумело у даљини, великог белог галеба: он је стајао непомично, изложивши своје свиласте груди вечерњем руменилу, и само би покаткад лагано раширио своја дугачка крила према ниском, пурпурном сунцу: њега сам се сетио, слушајући Јакова. Он је певао, заборавивши потпуно и свога супарника, и све нас, али се видело да га је, као таласи смелог пливача, подизало наше ћутљиво, страсно интересовање. Он је певао, и сваки звук његова гласа одисао је нечим блиским и непрегледно широким, као да се позната степа отварала пред нама, губећи се у бескрајној даљини. У моме срцу, осећао сам, навирале су и дизале се према очима сузе; изненадих се кад наједаред зачух потмуло, уздржано јецање . . . — обазрем се — крчмарева жена је плакала, прислонивши се грудима о прозор. Јаков баци на њу брз поглед па развуче још звучније, још слађе него малопре. Никола Иванић обори поглед, Мигало окрете главу, Шамшула, сав разнежен, стајао је разјапивши уста; неугледни сеља је тихо јецао у углу, тужно шапћући и машући главом; и по гвозденом лицу Дивљег Господара, испод сасвим накострешених обрва, лагано се скотрља крупна суза; предузимач принесе стегнуту песницу челу и не мицаше се . . . Не знам чим би се свршила та општа напетост, да Јаков одједном не заврши високим, необично финим звуком — као да му се глас прекиде. Нико не узвикну, чак се и не помаче; сви као да су чекали да виде да ли неће још певати; али он отвори очи, као да се чудио што ми ћутимо, упитним погледом обухвати све око себе и виде да је победа његова . . .

— Јашо, — рече Дивљи Господар, метну му руку на раме и — поћута.

Сви смо стајали као запањени. Предузимач тихо устаде и пријђе Јакову. — „Ти си... твоја... ти си победио”, проговори он напослетку с муком и јурну из собе.

Његов брз, одлучан покрет као да поремети ону очараност: сви одједном почеше говорити гласно и весело. Шамшула потскочи, замуца, замаха рукама, као млин крилима; Мигало, гегајући, пријђе Јакову и поче се с њим љубити; Никола Иванић устаде и свечано објави да са своје стране даје још осмину пива; Дивљи Господар се смешкао некаквим доброћудним смехом, који никако нисам очекивао видети на његову лицу; неугледни сеља непрестано је понављао у свом углу, бришући обема рукама очи, образе, нос и браду: „А лепо, Бога ми лепо; ама пас да сам, ако није лепо!”, а жена Николе Иванића, поцрвеневши сва, брзо устаде и удаљи се. Јаков је уживао као дете у својој победи; цело му се лице преобразило; нарочито су му очи засјале срећом. Довукоше га келнерају; он позва и расплаканог неугледног сељу, посла крчмарева синчића по предузимача, кога он ипак није нашао, — и поче пијанка. „Ти ћеш нам још штогод отпевати, ти ћеш нам до мрака певати”, понављао је Шамшула, подижући високо руке.

Још једаред погледах у Јакова, па изађох. Нисам хтео остати — бојао сам се да не покварим свој утисак. Али врућина је била као и пре неиздржљива. Она као да је висила над самом земљом као густ те-

жак слој; на угасито-плавом небу изгледало је да се врте некакве мале, светле ватрице кроз врло фину, скоро црну прашину. Све је ћутало; било је нечега безнадног, пригушеног у том дубоком ћутању изнемогле природе. Дођох до сењака и легох на тек покошену али већ скоро осушену траву. Дуго нисам могао задремати; дуго ми је звучао у ушима неодољиви глас Јаковљев... Најзад, запара и умор учинише своје и ја заспах мртвим сном. Кад сам се пробудио, — све је већ било потамнело; унаоколо разбацана трава јако је мирисала и била се већ малко овлажила; кроз танке жиоке полупокривена крова слабо су трепериле бледе звездице. Ја изађем. Вечерња румен се била већ давно угасила и једва се на хоризонту белео њен последњи траг; али у до малопре усијаном ваздуху кроз ноћну свежину још се осећала топлота и груди су непрестано још чезнуле за хладним поветарцем. Ветра није било, није било ни облака; небо је стајало унаоколо све чисто и прозрачно-тамно, тихо светломрцајући безбројним, али једва видљивим звездама. По селу су светлуцале ватрице; из блиске, јако осветљене крчме доносила се нескладна, неразговетна бука, у којој ми се чинило да чујем глас Јаковљев. Гласан смех с времена на време орио се отуда. Приђем прозорчићу и прислоним лице уз стакло. Угледах невеселу, иако шарену и живу слику: све је било пијано — све, почевши од Јакова. Раздрљених груди седео је на клупи и, певајући промуклим гласом некакву уличну песму уз коју се игра, лено је прелазио прстима по жицама гитаре и дрнкао

по њима. Мокра коса падала је у праменовима по његовом страшно побледелом лицу. На средини крчме, Шамшула, потпуно „рашрафљен” и без кафтана, играо је потскакујући пред сељаком у сивкастом гуњцу; сеља опет једва је трупкао и вукао ослабелим ногама и, смешећи се бесмислено кроз разбарушену браду, овда-онда би махнуо једном руком, као желећи да каже: „Нек иде како иде!” Ништа није могло бити смешније од његова лица; ма колико да је подизао своје обрве, отежали капци нису се хтели подићи, већ су и даље лежали на једва приметним, потамнелим, али врло милим очицама. Он се налазио у оном пријатном стању потпуно пијана човека, кад сваки пролазник, погледавши му у лице, мора да каже: „добар си, брате, добар!” Мигало, сав црвен као рак, и јако надувши ноздрве, заједљиво се смешкао из угла; само је Николај Иванић, као што и приличи правом крчмару, одржавао своју непроменљиву хладнокрвност. У соби се накупило много нових лица; али међу њима нисам видео Дивљег Господара.

Окретох се и брзим корацима стадох се спуштати с брежуљка, на коме лежи Колотовка. У подножју тог брежуљка простире се широка раван; потонула у магличасте таласе вечерње магле, она је изгледала још неизмернија и као да се стапала с потавнелим небом. Ја сам силазио крупним корацима путем низ јаругу, кад се одједном негде далеко у равни зачу, разлеже звонак глас неког дечака. — „Антропка! Антропк-а-а! . . .” — викао је он с упорним и плачним очајањем, дуго, дуго отежући последњи слог.

Он би умукао за неколико тренутака па би поново узео викати. Његов глас се звонко разлегао кроз непокретни, полудремљиви ваздух. Најмање тридесет пута викнуо је он Антропкино име, кад наједаред, са супротног краја пољане, као с оног света допре једва чујан одговор:

— Чује-е-ем.

Дечаков глас зачу се одмах с радосном пакошћу.

— Ходи овамо, ђаволе нечастиви!

— Зашто-о-о? — одговори онај, после дужег времена.

— А зато што хоће ћаћа да те истуче-е-е, — хитро викну први глас.

Други глас се више не одазва, те дечко поново стаде дозивати Антропку. Његова дозивања, све ређа и слабија, још су долетала до мојих ушију, кад се већ било потпуно смркло и ја сам обилазио шуму, која је окруживала моје сеоце а била далеко четири врсте од Колотовке . . .

„Антропка-а-а!” још ми се непрестано чинило да чујем у ваздуху, испуњеном ноћним сенкама.

Петар Петровић Каратајев.

Пре једно пет година, у јесен, на путу из Москве у Тулу, морао сам једаред преседети скоро цео дан у поштанској кући, јер није било коња. Враћао сам се с пута и био сам неопрезан, па сам послао своју тројку напред. Старешина поштанске станице, већ стар човек, мргодан, с косом која се спуштала до над сам нос, ситних дремљивих очију, на све моје жалбе и молбе одговарао је испрекиданим гунђањем, срдито је лупао вратима, као да је проклињао своју дужност и, излазећи на степенице, грдио је кочијаше, који су полако гацали по блату с тешким рукуничним облучцима на рукама, или су седели на клупи, зевајући и чешући се с времена на време, и нису много марили што њихов старешина љутито виче. Ваљда већ трипут почињао сам да пијем чај, неколико пута узалуд сам покушавао да заспим, прочитао сам све натписе на прозорима и зидовима: било ми је страшно досадно. С хладним и безнадним очајањем гледао сам на уздигнуте рукунице свога тарантаса,[1]) кад

[1]) Лака кола на федере, удешена за рђаве путеве. — (Прим. превод.).

се одједном зачу звонце, и пред уласком се зауставише омања кола, у која су била упрегнута три изнурена коња. Путник скочи с кола, па викнувши: „Брже коње!" уђе у собу. Док је он, необично изненађен, слушао одговор старешине станице како нема коња, ја сам успео са свом незајажљивом радозналошћу човека коме је досадно, да осмотрим од главе до пете свога новог друга. По изгледу имао је близу тридесет година. Богиње су оставиле неизгладиве трагове на његовом лицу, сувом и жућкастом, с непријатним бакарним отсјајем; плавкасто-црна, дуга коса падала је позади у увојцима по јаци, а спреда је била извијена у кицошке зулове; омање подбуле очице гледале су — и то је све; на горњој усни штрчало је неколико длачица. Одевен је био као какав раскалашан спахија, посетилац коњских вашара, у шарен, доста умашћен архалук,[1]) избледелу свилену вратну мараму љубичасте боје, прслук с бакарним пуцадима и сиве панталоне с огромним пачалуцима, испод којих су једва вирили крајичци неочишћених чизама. Заударао је јако на дуван и ракију; на црвеним и дебелим му прстима, скоро покривеним рукавима архалука, видело се сребрно и тулско прстење. Такве се прилике сретају у Русији не на туцета, већ на стотине; познанство с њима, ако ћемо право рећи, не причињава никакво задовољство; али, и поред свег предубеђења с којим сам гледао на дошљака, није ми умакао безбрижно добар и страстан израз његова лица.

[1]) Кратак кафтан. — (Прим. превод.).

— Ето и они чекају овде више од сата, — проговори старешина, показујући на мене.

Више од сата! — Зликовац ми се потсмевао.

— Али њима, може бити, није тако потребно, — одговори путник.

— Е, то ми не можемо знати, — мргодно рече старешина.

— Па зар баш никако не може? Зар никако нема коња?

— Не може се. Ниједног коња нема.

— Па онда, реците да ми се спреми самовар. Нема се куд, причекаћемо.

Путник седе на клупу, баци качкет на сто и превуче руком по коси.

— А ви сте већ пили чај? — упита ме.

— А је ли по вољи у друштву још једном?

Пристадох. Дебели riђи самовар по четврти пут се појави на столу. Извадим флашу рума. Нисам се преварио кад сам помислио да је мој саговорник племић с малим имањем. Звао се Петар Петровић Каратајев.

Упустисмо се у разговор. Није прошло ни пола сата од његова доласка а он ми с најдоброћуднијом искреношћу исприча свој живот.

— Сад путујем у Москву — говорио ми је, испијајући четврту чашу чаја; — у селу сад већ немам шта да радим.

— А зашто немате шта?

— Па тако — немам. Економија ми је у нереду, сељаке сам упропастио, признајем; настале рђаве го-

дине, неродице, разне, знате, несреће... А уосталом, — додаде он, тужно погледавши у страну, — какав сам вам ја економ!

— Зашто?

— Та оставите, — прекиде ме он, — зар и оваких има економа! Ето видите ли, настављаше он, накрививши главу у страну и својски срчући лулу; — ви, гледајући ме, можете помислити да сам ја, овај... а међутим ја сам, морам вам признати, добио осредње образовање; није се имало средстава. Ви мене извините, ја сам човек искрен, а напослетку...

Он не доврши свој говор и махну руком. Почнем му доказивати да се вара, да ми је врло мило што смо се срели и слично, а затим приметим да за управљање имањем, изгледа, и није потребно одвећ велико образовање.

— Тачно, — одговори он; — ја се слажем с вама. Па ипак потребна је нека нарочита наклоност. Понеко Бог зна шта не чини, па ништа! а ја... Допустите да вас упитам јесте ли ви из Пићера,[1]) или из Москве?

— Ја сам из Петрограда.

Он пусти кроз нос дуг млаз дима.

— А ја идем у Москву да тражим службу.

— Па куд мислите да се одлучите?

— А не знам ни сам; где буде могуће. Признајем вам, бојим се службе: у њој човек узима на себе ве-

[1]) Пићер је популаран назив за Петроград. — (Прим. превод.).

лику одговорност. Увек сам живео у селу; навикао сам се, знате... али нема се куд... невоља! Ох, проклета невоља!

— Али зато ћете живети у престоници.

— У престоници... ну, ја не знам шта има доброг у престоници. Видећемо, можда је и добро... Али, чини ми се, од села нема ничега бољег.

— Па зар вам више није могућно живети у селу?

Он уздахну.

— Није могућно. Оно више, може се рећи, и није моје.

— А зашто?

— Ама има тамо један добар човек — сусед... меница...

Сиромах Петар Петровић пређе руком преко лица, замисли се мало и затресе главом.

— Та, шта туვаздан!... Али морам признати, — додаде после краћег ћутања, — немам се на кога потужити, сам сам крив. Волео сам да се покажем!... Волим, ђаво да га носи, да се покажем!

— Весело сте живели у селу?

— Ја сам вам, господине мој, — одговори он изговарајући сваку реч одвојено и гледајући ми право у очи, — имао дванаест пари ловачких паса, таких паса каквих је, кажем вам, мало. (Ову последњу реч изговорио је певајући). Зеца очас смотају, а већ за крупнију зверку су змајеви, просто але. И хртовима сам се могао похвалити. Сад је већ све свршено, па немам зашто лагати. Ловио сам и с пушком. Имао сам керушу Контеску; необично је умела да

осети дивљач, имала је изванредан њух. Дођем, на пример, до мочари, кажем: *шарш!*[1]) док не пође да тражи, можеш ако хоћеш и с туцетом паса проћи, — забадава, нећеш наћи ништа! а кад стане, — просто је готова умрети на месту!... И у соби је тако уљудна. Даш јој хлеб из леве руке и кажеш: „Чивутин је јео”, — неће вам та узети, а даш из десне руке, па кажеш: „Госпођица је јела”, — одмах узме и поједе. Имао сам штене од ње, дивно штене, и хтео сам га повести у Москву, али ми га пријатељ измоли заједно с пушком; вели: у Москви ти, брате, неће бити до тога; тамо ће ти, брате, бити нешто сасвим друго. Те му дам штене, па и пушку; тамо вам је, знате, све остало.

— Па ви бисте и у Москви могли ловити.

— Беше му, а и нашто? Кад се ниси знао држати, трпи сад. Него боље допустите да вас упитам: је ли скуп живот у Москви?

— Не, није много скуп.

— Није много?... А реците, молим вас, има ли и Цигана у Москви?

— Каквих Цигана?

— Па оних што иду по вашарима.

— Да, у Москви...

— Но, то је добро. Волим Цигане, ђаво га однео, волим...

И очи Петра Петровића блеснуше обешењачки весело. Али наједаред он се поче вртети на клупи, затим се замисли, обори главу и пружи ми празну чашу.

[1]) Т. ј. франц. cherche! — тражи! — (Прим. превод.).

— Дајдете ми вашег рума, — рече он.

— Па попили смо сав чај.

— Ништа зато, ја ћу без чаја ... Ех!

Каратајев метну главу на руке и налакти се на сто. Ја сам га ћутећки посматрао и већ сам очекивао оне узвике, можда чак и сузе, у којима су тако издашни они који мало више повуку, али кад он подиже главу, мене, признајем, запањи дубоко тужан израз његова лица.

— Шта вам је?

— Ништа, господине ... сетио сам се старих дана. Тако једне анегдоте, знате. Испричао бих вам, али ме је срамота да вас узнемирујем ...

— Али молим вас!

— Да, — настави он уздахнувши — дешавају се свакојаки случајеви ... ето, на пример, и са мном. Ето, ако хоћете, испричаћу вам. Уосталом, не знам ...

— Причајте, драги Петре Петровићу.

— Па добро, ма да оно, овај... Дакле, видите ли, — поче он — али ја, заиста, не знам.

— Та којешта, драги Петре Петровићу.

— Е па добро. Дакле, ево шта ми се, тако рећи, десило! Живео сам вам у селу ... Одједном, западне ми за око једна девојка, ах што је била девојка ... лепотица, паметна, па још тако добра! Име јој је било Матрјона. А била је проста девојка; т. ј. ви разумете, крепосна, једном речју робиња. И то не моја девојка, већ туђа, — ето у томе је невоља. Елем, ја се заљубим у њу, — тако вам је то било, — па и она у мене. И Матрјона ме поче молити: откупи ме,

вели, од господарице; а и сâм сам на то помишљао. А господарица јој је била богата, матора бабускера; живела је неких петнаест врста далеко од мене. Елем, тако једног као што се каже лепог дана, наредим да ми се упрегне тројка, — рудни ми је био рàвâн, необичан азијат, зато се и звао Лампурдос, — обучем се мало боље и кренем се Матрјониној господарици. Дођем: велика кућа са споредним зградама, с баштом. На савијутку ме је чекала Матрјона, спремала се да говори са мном, али ме само пољуби у руку, па се уклони у страну. Улазим у предсобље, питам: је ли код куће? А некакав висок лакеј ми вели: „како заповедате да вас пријавим?” Ја кажем: кажи, братац, да је дошао спахија Каратајев да разговара о једној ствари. Лакеј оде; чекам вам ја и мислим: шта ли ће бити? можда ће, бештија, страшно заценити, макар да је богата. Једнѐ пет стотина рубаља ваљда ће затражити. Најзад се ево и лакеј врати, па вели: „изволите”. Улазим за њим у салон. У наслоњачи седи мајушна, пожутела старица и жмирка очима. — „Шта је по вољи?” — Ја сам, знате, сматрао да прво треба да кажем како ми је, рекох, пријатно да се упознам. — „Ви се варате, ја нисам овдашња домаћица, ја сам њена рођака... Шта је по вољи?” — Ја јој одмах рекох да баш с домаћицом мòрам да разговарам. — „Марија Илинишна не прима данас, није здрава... Шта је по вољи?” Нема се куд, помислих, објаснићу јој свој положај. Старица ме саслуша. — „Матрјона? каква Матрјона?” — Матрјона Фјодорова, Куликова кћи. — „Фјо-

дора Кулика кћи... а откуд ви њу познајете?" — Случајним начином. — „А зна ли она за вашу намеру?" — Зна. — Старица ућута. — „А показаћу ја њој, неваљалици!" . . . — Ја се, признајем, зачудих. — А зашто, молим вас! . . . Ја сам готов да за њу платим, само изволите рећи колико. — Стара вештица просто засикта. „Нашли сте чим ћете нас задивити: баш нам треба ваш новац! . . . а ја ћу већ њу, ја ћу њу . . . Ту лудост ћу јој избити из главе". — Закашља се баба од злоће. „Ваљда јој је рђаво код нас? Ах, та ђаволска трага, опрости ми, Боже, грешној!" Ја, признајем, планух. — А зашто ви претите сиротој девојци? Шта вам је она, то јест, крива? — Старица се прекрсти. — Ах, Боже мој, па ја сам ваљда . . ." — Па она није ваша! — „А, то је ствар Марије Илинишне; то се вас, баћушка, не тиче; а ја ћу већ показати Матрјошки чија је она поданица". — Ја, право да вам кажем, умало не јурнух на проклету бабу, али се сетих Матрјоне, па ми руке клонуше. Тако се уплаших да се исказати не може, стадох молити старицу: узмите, велим, коликогод хоћете. — „А шта ће вам она?" — Допала ми се, матушка; замислите себе у мом положају . . . Допустите да вам пољубим ручицу. — И баш пољубих несрећи руку! — „Па добро", провавољи вештица; — „рећи ћу Марији Илинишној, па како она нареди; а ви навратите кроз два-три дана". — Одем кући јако узнемирен. Почнем се досећати да ствар нисам добро повео, нисам требао допустити да се позна моја наклоност према девојци, али је сад било доцкан. После једно два дана

одем госпођи. Уведоше ме у кабинет. Цвећа тма божја, намештај диван, она седи у некој необичној наслоњачи, а главу завалила назад на јастуке; и она њена рођака ту седи, а и још некаква беличаста госпођица у зеленом оделу, кривоуста, мора бити да јој је дружбеница. Баба проуњка: „Молим, седите". Ја седох. Поче ме распитивати: колико ми је година, те где сам био са службом, те шта намеравам радити, и све некако с висине, достојанствено. Ја сам одговарао потанко. Старица узе са стола марамицу, па се поче хладити њоме . . . „Мене је", вели, „Катарина Карповна известила о вашој намери; али ја сам", вели, „себи поставила за правило: да не пуштам своју чељад другим да служе. То је неприлично, а и не пристоји се у уредној кући, то није ред. Ја сам већ наредила", вели, „немате се", вели, „рашта узнемиравати". — Шта имам да се узнемиравам, молим вас . . . А можда вам је Матрјона Фјодоровна потребна? — „Не", вели, „није потребна". — Па зашто онда нећете да ми је уступите? — „Зато што немам воље, немам воље, па крај. Ја сам већ", вели, „издала наредбу: она се шаље у степско село". Мене као да је гром ударио. Старица рече две-три речи француски зеленој госпођици, она изађе. „Ја сам", вели, „жена строгих правила, а и слабог сам здравља, не могу да подносим узнемиравања. Ви сте још млад човек, а ја сам већ стара жена и имам права да вам дајем савете. Зар не би било боље за вас да се смирите, да се ожените, да потражите добру партију; богате удаваче су ретке, али би се могла наћи

сирота а поштена девојка". Ја, знате, гледам у старицу и ништа не разумем шта то она меље; чујем да прича о женидби, а све ми у ушима зуји степско село. Да се женим . . . таман посла . . .

Ту се приповедач изненада заустави и погледа у мене.

— Ви ваљда нисте жењени?

— Нисам.

— Па дабогме, то се зна. Ја не отрпех: — Ама молим вас, матушка, шта ви ту зановетате? Каква женидба? ја сам само желео дознати од вас: да ли ми уступате вашу девојку Матрјону или не? — Старица заока. — „Ах, он ме је узнемирио! ах, реците му да одлази! ах!" . . . Рођака јој притрча и развика се на мене. А старица све јауче: „Чим сам то заслужила? . . . Дакле ја више ни у својој кући нисам господарица? ах, ах!" Ја шчепах шешир, па као суманут побегох напоље.

— Можда ћете ме, — настављаше приповедач, осудити зато што сам се тако јако прилепио за девојку из ниска рода; и не мислим, то јест, да се браним . . . тако му се то десило! . . . Верујете ли да ни дању ни ноћу нисам имао мира . . . Тешко ми! Зашто сам, мислио сам, упропастио несрећну девојку! Кадгод бих се сетио да она у зубуну гуске тера и да се по госпођиној наредби злопати, и да је сеоски кмет, сељак у накатрањеним чизмама гадно псује — пробио би ме хладан зној. Еле, не могох даље издржати, сазнадох у које су је село протерали, појахах коња и окретох се тамо. Стигох тек сутрадан пред

вече. Види се да се од мене таком нечему нису надали, па нису ни издали никакву наредбу о мени. Ја право сеоском кмету, к'о бајаги да сам сусед; уђем у двориште, видим: Матрјона седи на степеницама од уласка у кућу а руком се поднимила. Она умало не викну, али ја јој попретих и показах на задње двориште, у поље. Уђем у кућу, поразговарах с кметом, напричах му Маркове конаке, улучих тренутак, па изађох к Матрјони. Она ми се, сиротица, обисну око врата. Побледела, смршала, моја голубица. Ја јој, знате, кажем: ништа, Матрјона, ништа, немој плакати, — а мени самом капљу сузе као киша . . . Али напослетку и мене би стид; велим јој: — Матрјона, сузама не можемо нашу невољу отклонити, него ево шта: морамо, као што се каже, радити одлучно: ти мораш бежати са мном; ето како треба радити. — Матрјона само што не паде у несвест . . . „Откуд смем! та пропашћу, они ће ми сасвим душу појести!" — Баш си глупа — ко ће те наћи? — „Наћи ће, зајамачно ће ме наћи. Хвала вам, Петре Петровићу, — довека нећу заборавити ваше љубави, али ви мене сад оставите; види се, така ми је судбина". — Ех, Матрјона, Матрјона, а ја сам држао, да си ти девојка од карактера. — И доиста, карактера је имала много . . . имала је душу, златну душу! — Зашто да остајеш овде! Свеједно је; горе ти неће бити. Ето, реци: јеси ли осетила кметове песнице, а? — Матрјона само плану и усне јој задрхташе. „Ама због мене мојој породици неће бити живота". — Та остави се своје породице. Ваљда ће је терати у удаљено село, шта ли? — „Оте-

раће; брата ће зацело отерати". — А оца? — „Па оца неће отерати; он је једини наш добар кројач". — Ето видиш; а твој брат због тога неће пропасти. — Хоћете ли ми веровати. једва сам је сломио; још ми поче причати: „ви ћете, вели, за то одговарати"... То већ, рекох, није твоја брига . . . Него ипак је одведем . . . не тада, већ други пут: дошао сам ноћу на колима — и одвео је.

— Одвели?

— Одвео . . . И тако се она настани код мене. Кућа ми није била велика, послуге мало. Моји су ме људи, рећи ћу вам без околишења, поштовали, не би ме издали ни за какво благо. Стадох живети срећно, Матрјоница се одморила, опоравила; и ја је заволех . . . А и јест била девојка! Откуд јој само то? Умела је и певати, и играти, и у гитар свирати . . . Суседима је нисам показивао, могао би који избрбљати! А имао сам присног пријатеља, Горностајева Пантелију — ви га, молим, не знате? Он је за њом, просто, лудовао; као некој госпођи љубио јој је руке, Бога ми. А морам вам рећи да ја нисам ни прилика Горностајеву: он је образован човек, прочитао је целог Пушкина; стане тако с Матрјоном и са мном разговарати, а ми само начуљимо уши. Научио ју је и писати, такав је особењак! А већ што сам је одевао — боље него неку губернаторовицу; сашио сам јој кадифену бундицу вишњеве боје, оперважену крзном . . . Па како јој је та бундица стајала! Ту бундицу шила јој је московска мадам по новој моди, на струк. А већ што је била чудна та Матрјона! По-

некад се замисли па седи сатима, гледа у патос, обрвом не мрдне; и ја седим, па гледам у њу, и не могу да је се нагледам као да је никад нисам видео... Она се осмехне, а мене штрецне у срцу, као да га неко заголица. Или се наједаред почне смејати, шалити, играти; загрли ме тако топло, тако чврсто, да ми се заврти у глави. Од јутра до вечера само сам мислио: чим да је обрадујем? И верујте ми, само сам јој због тога давао поклоне да бих видео, како ће се она, душа моја, обрадовати, сва поцрвенети од радости, како ће узети да проба, како ће ми у новој хаљини прићи и пољубити ме. Не знам на који је начин њен отац Кулик нањушио јој траг; дошао старац да нас види, па кад се заплака... Тако смо вам проживели пет месеци; а ја нисам био с раскида и цео век да тако с њом проживим, али шта ћу кад ми је така судба клета!

Петар Петровић застаде.

— А шта се то десило? — упитах га с интересовањем.

Он одмахну руком.

— Све је отишло до ђавола. А ја сам је и упропастио. Матрјоница ми је страшно волела да се сањка и сама би терала коње; обуче своју бундицу, везене торжовске[1]) рукавице, па само подвикује. Сањкали смо се увек увече, да се, знате, не бисмо с ким срели. Елем једаред се, знате, деси тако диван

[1]) Торжок, варош у тверској губернији, чувена са својих чипака. — (Прим. превод.).

дан; мраз, ведро, без ветра... и ми се кретосмо. Матрјона узе кајасеве. Гледам, куда то она вози? Та неће ваљда у Кукујевку, у село своје госпође? Тачно, у Кукујевку. Ја јој кажем: лудо, куда то тераш? Она ме погледа преко рамена, па се осмехну. „Хајд, вели, да се покажемо". А! помислих, — нек буде што буде!... Та зар није лепо просањкати се поред спахиског дворца? Зар није лепо — кажите сами? И ми вам се сањкамо. Мој ра̀ва̂н само плива, логови лете, кажем вам, као олуја, ево се већ види и кукујевска црква; гле, путем клизе старе зелене саонице и лакеј штрчи иза задњег седишта... Госпођа, госпођа иде! Ја се већ уплаших, а Матрјона ти удари кајасима по коњима, па кад ти полете право на госпођине саонице! Њен кочијаш, ви разумете, види: лети у сусрет — неки ђаво — хтеде, знате, да се склони, али нагло скрете, па превали саонице у снежни смет. Стакло се разби — госпођа виче: јао, јао, јао! јао, јао, јао! дружбеница вришти: држи, држи! А ми, пут под ноге, па маглу! Јуримо ми, а ја мислим: зло ће бити; нисам јој требао допустити да тера у Кукујевку. И шта мислите? Госпођа познала Матрјону, познала стара и мене, па предала тужбу против мене: моја одбегла девојка живи код племића Каратајева; па је одмах и мито, као што је ред, дала. Гледам, иде к мени начелник среске полиције; а то је био мој познаник, Степан Сергејић Кузовкин, добар човек, то јест, у ствари рђав човек. Дакле долази он и каже: тако и тако, Петре Петровићу, — па како ви то тако?... Одговорност је велика, а и закони

су у том погледу јасни. Ја му кажем: ну, о томе ћемо већ, разуме се, разговарати, него хоћете ли да се мало прихватимо, пошто сте путовали? Он пристаде да се прихвати, али вели: „правосуђе захтева, Петре Петровићу, сами размислите". — Па наравно, правосуђе, велим ја; наравно... него, ја сам чуо да ви имате вранца, па да ли бисте хтели да га промените за мог Лампурдоса?... А код мене није девојка Матрјона Фјодорова. — „Ну, вели он, Петре Петровићу, девојка је код вас; ваљда не живимо ми у Швајцарској... а с Лампурдосом могу мењати свог коња; могу га чак и онако узети". Ипак сам га се тог пута некако отарасио. Али стара госпођа забразди горе него први пут; „нећу, вели, жалити да дам ни десет хиљада". Њој је, видите ли, гледајући ме, дошло у главу да ме ожени својом зеленом дружбеницом, — то сам ја после дознао, зато се онако и озлоједила. Шта ти неће тим госпођама пасти на памет!... Мора бити из досаде! Зло сам прошао: и новаца нисам жалио, и Матрјону сам крио — али узалуд! Намучили су ме ислеђивањем, сасвим ме изгњавили. Западнем у дугове, изгубим здравље... Лежим тако једне ноћи код своје куће у постељи и мислим: Господе Боже мој, зашто страдам? Шта да радим кад не могу престати да је волим?... Ну, не могу, па то ти је! — Наједаред упаде Матрјона код мене у собу. У то време ја сам је био сакрио у свом салашу, на једно две врсте далеко од своје куће. Ја се уплаших. — Шта је? да те нису и тамо пронашли? — „Не, Петре Петровићу", — вели она; „нико ме не узне-

мирује у Бубнову; али да ли ће то дуго трајати? Срце ми се", вели, „цепа, Петре Петровићу; жао ми је вас, мога драгана; довека нећу заборавити ваше љубави, Петре Петровићу, а сад сам дошла да се опростим с вама". — Шта је теби, шта је, јеси ли полудела?... Како да се опростиш, како да се опростиш? — „Па тако... идем па ћу се предати". — Та ја ћу тебе, луду, затворити на таван... Или си наумила да ме упропастиш? желиш да ми дођеш главе, а? — Ћути девојка, па гледа у патос. — Ну, па говори-де, говори! — „Нећу више да вам причињавам незгоде, Петре Петровићу". — Па дед, изађи с њом на крај... Ама знаш ли ти, будало, знаш ли ти луд... луда главо...

И Петар Петровић горко зајеца.

— И, шта мислите? — настављаше он, ударивши песницом по столу и трудећи се да се намршти, међутим су му сузе још непрестано текле низ његове зажарене образе; — предала се девојка, — отишла па се предала...

— Коњи су готови! — свечано објави старешина станице, улазећи у собу.

Ми обојица устадосмо.

— А шта је било с Матрјоном? — упитах ја.

Каратајев одмахну руком.

—

Годину дана после мојег сусрета с Каратајевом свратим једном приликом у Москву. Једаред некако, пред ручак, свратим у кафану што се налази иза Ловачке пијаце — оригиналну московску кафану. У

билијарској соби, кроз облаке дима, назирала су се поцрвенела лица, бркови, кике, старомодне маџарске доламе и најновије свјатославке. Мршаве чичице у скромним реденготима читали су руске новине. Послуга је хитро промицала с послужавницима, газећи лако по зеленим ћилимцима. Трговци су с тешким напрезањем пили чај. Одједном из билијарске собе изађе човек, нешто разбарушен и не баш поуздан у своје ноге. Он метну руке у џепове, обори главу и бесмислено погледа унаоколо.

— Ба, ба, ба! Петре Петровићу! . . . Како сте?

Петар Петровић умало ми се не обисну о врат и повуче ме, љуљајући се помало, у засебну собицу.

— Ево овде, — говорио је он, намештајући ме брижљиво у наслоњачу; — овде ће вам бити добро. Келнер, пива! не, то јест, шампањца! Ну, признајем, нисам се надао, нисам се надао . . . Јесте ли одавно овде? остајете ли дуже? Ето сам вас је Бог довео, што се каже, овај . . .

— Да, сећате ли се . . .

— Како да се не сећам, како да се не сећам, — брзо ме прекиде;— било па прошло . . . било па прошло . . .

— Па шта ми ви овде радите, драги Петре Петровићу?

— Живим, као што изволите видети. Овде се добро живи, свет је овде гостољубив. Овде сам се смирио.

И он уздахну и подиже очи у небо.

— Јесте ли у служби?

— Не, још нисам, али мислим скоро ступити у службу. Али шта је служба? . . . Људи — то је главно. С каким сам се људима овде упознао! . . .

Дечко уђе с флашом шампањца на црном послужавнику.

— Ето и ово је добар човек . . . Зар није тако, Васо, ти си добар човек? У твоје здравље!

Дечко постаја мало, уљудно махну главом, осмехну се па изађе.

— Да, добри су овде људи, — настављао је Петар Петровић, — с осећањем, с душом . . . Ако хоћете, упознаћу вас? Тако дивни људи . . . Сви ће вам се обрадовати. Ја ћу рећи . . . Бобров је умро, то је жалост.

— Који Бобров?

— Сергије Бобров. Диван је то био човек; примио ме код себе, мене простака, степског грмаља. И Горностајев Пантелија је умро. Сви су помрли, сви!

— Јесте ли све време живели у Москви? Нисте одлазили у село?

— У село . . . моје је село продато.

— Продато?

— На лицитацији . . . Ето, да сте га ви купили!

— Па од чега ћете живети, Петре Петровићу?

— А даће Бог да не умрем од глади! Ако не буде новаца, биће пријатеља. А и шта су новци? — прашина! Злато је прашина!

Он зажмури, бркну руком у џеп и пружи ми на длану два комада од по 15 и један од 10 копејки.

— Шта је то? Зар није прашина? (И новци поле-

теше на под). Него боље ви мени реците јесте ли читали Полежајева?

— Читао сам.

— Јесте ли гледали Мочалова[1]) у Хамлету?

— Не, нисам га видео.

— Нисте га видели, нисте видели ... (И лице у Каратајева побледе, очи почеше немирно зверати; он се окрете. лак трзај прелете преко његових усана). — Ах, Мочалов, Мочалов! „Завршити живот — заспати", — поче он потмулим гласом:

Ништа више! и знати да ће тај сан
Довршити тугу и хиљаде удараца,
Досуђених живим створовима... Такав је крај достојан
Жарких жеља! Умрети... Заспати...

— Заспати, заспати! — промрмља он неколико пута.

— Реците ми, молим вас, — почех ја — али он је настављао ватрено:

Ко би сносио бич и потсмевање века,
Немоћ права, угњетавање тирана,
Увреду охолог, заборављену љубав,
Презрених душа презирање заслуга,
Кад би нас могао обдарити покојем
Један удар... О, спомени
Моје грехе у твојој светој молитви!

И он обори главу на сто. Поче муцати и лупати којешта.

— „И после месец дана!" изговори он с новом снагом:

[1]) Павле Степановић Мочалов, славни руски глумац — трагичар (1780—1848). — (Прим. превод.).

Један кратак, брзолетан месец!
И папуче још нисам поцепала
У којима сам ишла, уплакана,
За јадним прахом мога оца!
О небо! Звер, без разума, без говора,
Дуже би жалио...

Он принесе чашицу шампањца уснама, али не испи вино већ настави:

Због Хекубе?
Шта је он Хекуби, шта је она њему,
Што плаче он за њом?...
А ја... презрени, малодушни роб, —
Ја сам кукавица! Ко ће ме назвати неваљалцем?
Ко ће ми рећи: ти лажеш?
А ја бих увреду отрпео... Да!
Ја сам голуб по храбрости: — У мени нема жучи,
И мени увреда није горка...

Каратајев испусти чашицу и ухвати се за главу. Учини ми се да га нисам схватио.

— Но, па шта, — рече он, напослетку — ко старо спомене, око му испало... Зар није тако? (И он се засмеја) — У ваше здравље!

— Ви ћете остати у Москви? — упитах га ја.

— Умрећу у Москви!

— Каратајеве! — зачу се из суседне собе — Каратајеве, где си? Ходи овамо, мили чо-е-че!

— Зову ме, — рече он, једва се дижући с места. — Збогом; свратите код мене, ако можете, ја живим у ****.

Али одмах сутрадан, због непредвиђених околности, морадох отпутовати из Москве и више се не видех с Петром Петровићем Каратајевом.

Састанак.

Седим у брезовој шумици у јесен, око половине септембра. Од раног јутра падала је ситна кишица, која би с времена на време престала, да засија сунце; време је било промењиво. Небо се час превлачило меким белим облацима, час се на местима за тренутак разведравало, и тада се иза размакнутих облака указивало небесно плаветнило, ведро и љупко, као лепо око. Седим и гледам око себе и слушам. Лишће је једва приметно шуштало над мојом главом; по самом његовом шуштању могло се познати које је годишње доба. То није било весело, насмејано трептање пролећа, ни меко шушкање, ни дуги говор лета, ни бојажљиво и хладно чаврљање јесени, већ једва чујно, дремљиво брбљање. Слаб ветар једва је пиркао изнад врхова дрвећа. Унутрашњост шумице, влажне од кише, непрестано се мењала, према томе да ли је сунце сијало или га је облак скривао; она би се час сва засијала, као да се наједаред у њој све осмехнуло: танка стабла не одвећ честих бреза изненада би добила нежан отсев беле свиле, по земљи оборено меко лишће наједном би се зашаренило и запламтело као црвено злато, а дивне стабљике високе, коврџа-

сте папрати, која је већ добила своју јесењу боју, налик на боју презрелог грожђа, свуда су избијале, бескрајно се мрсећи и пресецајући се пред очима; час би опет све унаоколо почело да лако плави: светле боје за тренут би потамнеле, брезе би постале сасвим беле, без сјаја, беле као тек нападали снег, кога се још није дотакао зрак зубатог зимског сунца; — и кришом, лукаво, почела би да се смеје и шапуће по шуми врло ситна киша. Лишће на брезама било је још скоро сасвим зелено, мада је приметно избледело; само је овде-онде стајала понека усамљена младица, сва црвена или сва златна, и требало је видети како би планула на сунцу, кад би његови зраци изненада пробили, клизећи и шаренећи се, кроз честу мрежу танких грана, тек опраних блиставом кишом. Ниједна птица није се чула: све су се склониле и умукле; само би покашто зазвонило као челично звонце подсмешљив гласић сеничин. Пре него што сам се зауставио у том брезику, прошао сам са псом кроз високу јасикову шумицу. Ја, право да кажем, не волим то дрво — јасику — с њеним бледо-љубичастим стаблом и сиво-зеленим, металним лишћем, које она издиже што може више и шири у ваздуху као трепераву лепезу; не волим вечито треперење њених округлих, нечистих листова; неспретно прикачених за дугачке петељке. Она бива лепа само понеких летњих вечери, када, уздижући се одвојено посред ниског џбуња, буде изложена рујним зрацима сунца на заласку, па се сва блиста и трепери, од жила до врха обливена једноликим жутим пурпуром, — или

кад, ведрог ветровитог дана, она сва шумно струји и трепери на плавом небу, и кад сваки њен лист, дохваћен ваздушном струјом, као да хоће да се откине, слети и умакне у даљину. Али уопште ја не волим то дрво, и зато, не заустављајући се у јасиковој шумици ради одмора, допрех до брезика, угнездих се под једним малим дрветом, чије су гране почињале ниско над земљом, па су ме зато могле заштитити од кише, и пошто сам се науживао гледајући око себе, заспах оним мирним и блаженим сном који је само ловцима познат.

Не могу рећи колико сам времена проспавао, али кад сам отворио очи, — сва унутрашњост шуме била је испуњена сунцем, и у свима правцима, кроз радосно шуштање лишћа, пробијало се и скоро блистало светло-плаво небо; облака је нестало, јер их је растерао разиграни ветар; време се рашчистило, и у ваздуху се осећала она нарочита, сува свежина, која, испуњавајући срце неким чилим осећањем, скоро увек претсказује мирно и ведро вече после кишовитог дана. Таман сам се спремао да устанем и поново да покушам срећу, кад се наједаред мој поглед заустави на непомичној људској прилици. Ја се загледах: била је то млада сеоска девојка. Она је седела на двадесет корака од мене, оборивши замишљено главу и спустивши обе руке на крило; у једној од њих, упола отвореној, била је густа кита пољског цвећа и при сваком њеном даху полако би склизила на њену клечану сукњу. Чиста бела кошуља, закопчана под грлом и код зглавкова од шаке, падала је у

кратким, меким наборима око њеног струка; крупне жуте ђинђуве спуштале су се у два реда с врата на груди. Она је била врло лепа. Густа плава коса, дивне пепељаве боје, разилазила се у два брижљиво зачешљана полукруга испод узане, црвене повезаче, намакнуте скоро на само чело, бело као слонова кост; остали део њеног лица био је врло мало опаљен оном златном препланулошћу која дохвата само танку кожу. Нисам јој могао видети очију — није их подизала; али сам јасно видео њене танке, високе обрве, њене дуге трепавице: оне су биле влажне, и на једном њеном образу блистао се на сунцу осушени траг сузе, која се зауставила код самих усана, мало пребледелих. Сва њена главица била је врло мила; чак је и подебљи и округли нос није ружио. Мени се особито допао израз њеног лица; он је био тако прост и умиљат, тако тужан и тако пун детињег снебивања пред сопственом тугом. Видело се да неког чека; у шуми нешто слабо запуцкара; она сместа подиже главу и обазре се, у прозрачној сенци брзо заблисташе преда мном њене очи, крупне, светле и плашљиве као у кошуте. Неколико тренутака је ослушкивала, не скидајући широко отворених очију с места одакле се зачу слаб звук, уздахну, окрете полако главу, још ниже се саже и стаде полако пребирати цвеће. Очни капци јој поцрвенеше, тужно јој мрднуше усне, и нова суза скотрља се испод густих трепавица, заустављајући се и блистајући на образу. Тако је прошло прилично дуго времена; јадна девојка није се мицала, — само је покаткад тужно одмахивала

рукама и слушала, непрестано слушала... Опет нешто шушну у шуми, — она се трже. Шуштање није престајало, постајало је све разговетније, приближавало се, зачуше се напослетку одлучни, хитри кораци. Она се исправи и као да се мало уплаши; њен пажљиви поглед задрхта, зажари се од ишчекивања. Кроз честу брзо поче промицати мушка прилика. Она се загледа, наједаред плану, радосно и срећно се осмехну, хтеде да устане и опет се саже, пребледе, збуни се — и тек тада подиже устрептао, скоро молећив поглед на човека који дође, и заустави се поред ње.

Ја радознало погледах у њега из своје заседе. Морам рећи да он није на мене учинио пријатан утисак. То је, по свему судећи, био размажен собар младог, богатог господара. Његово одело показивало је претензију на укус и кицошку немарност: на њему је био кратак горњи капут бронзане боје, вероватно с господаревих леђа, закопчан до врха, ружичаста кравата с љубичастим крајевима и кадифен, црн качкет са златним гајтаном, набијен до самих обрва. Округла огрлица његове беле кошуље немилосрдно му је подупирала уши и секла образе, а уштиркани рукави покривали су сву руку све до црвених и кривих прстију, украшених сребрним и златним прстењем са споменцима од тиркиза. Лице његово, румено, свеже, дрско, било је од оних лица која су, колико сам могао приметити, скоро увек непријатна мушкарцима, али се, на жалост, врло често свиђају женскињу. Он се очевидно трудио да својим при-

лично грубим цртама да израз презрења и досаде; непрестано је шкиљио својим и иначе мајушним, млечно-сивим очицама, мрштио се, спуштао крајеве усана, усиљено зевао и с немарном, иако не баш спретном, неусиљеношћу час је поправљао руком riђасте, кицошки заковрчене зулове, час је чупкао жуте длачице, што су штрчале на дебелој горњој усни, — једном речју, измотавао се не може горе бити. Почео је измотавати се чим је спазио младу сељанку, која га је чекала; лагано, тромим кораком приђе јој, застаде мало, смаче раменима, тури обе руке у џепове од капута и, једва удостојивши сироту девојку површна и равнодушна погледа, спусти се на земљу.

— А шта, — поче он, гледајући и даље некуд у страну, цупкајући ногом и зевајући — јеси ли одавно овде?

Девојка му није могла одмах одговорити.

— Одавно, Викторе Александрићу, — проговори она најзад, једва чујним гласом.

— А! (Он скиде качкет, величанствено пређе руком по густој, чврстој уковрченој коси, која је почињала скоро код самих обрва и погледавши достојанствено око себе, пажљиво покри опет своју драгоцену главу). А ја сам био скоро сасвим и заборавио. Уз то, видиш, и ова кишица! (Он опет зевну). — Посла тма божја: човек не стигне да на све обрати пажњу, а онај још грди. Ми сутра одлазимо...

— Сутра? — рече девојка и управи на њега уплашен поглед.

— Сутра... Но, но, но, молим те — прихвати

он брзо и мрзовољно, видевши да је она сва уздрхтала и лагано оборила главу: — молим те, Акулина, не плачи. Ти знаш да ја то не могу да трпим. (И он напрћи свој затубасти нос). Иначе ћу одмах отићи . . . Каке су то глупости — јецати!

— Па добро, нећу, нећу — журно рече Акулина, гутајући силом сузе. — Ви дакле сутра путујете? — додаде она poћутавши мало; — кад ли ће Бог дати да се опет видим с вама, Викторе Александрићу?

— Видећемо се, видећемо се. Ако не идуће године — онда доцније. Господин изгледа хоће да ступи у службу у Петрограду, — настављаше он, изговарајући речи немарно и мало кроз нос; — а можда ћемо и у иностранство отпутовати.

— Ви ћете ме заборавити, Викторе Александрићу, — тужно проговори Акулина.

— Нећу, зашто? Ја те нећу заборавити: само ти буди паметна, не лудуј, слушај свог оца . . . А ја те нећу заборавити — не-ећу. (И он се мирно истеже и опет зену).

— Не заборављајте ме, Викторе Александрићу, — настављала је она молећиво. — А како сам вас волела, чини ми се све бих за вас . . . Ви велите да треба да слушам оца, Викторе Александрићу. . . Ама како могу слушати оца . . .

— Зашто не? (Он изговори те речи чисто као из трбуха, лежећи полеђушке и подметнувши руке под главу).

— А како могу, Викторе Александрићу, — ви сами знате . . .

Она ућута. Виктор се стаде играти челичним ланчићем свога сата.

— Ти, Акулина, ниси глупа девојка, — проговори он најзад, — па зато не говори којешта. Та ја теби желим добра, разумеш ли ти мене? Наравно, ти ниси глупа, ниси баш обична сељанка, тако да кажем; и твоја мати није увек била сељанка. Ипак ти си без образовања, — значи, треба да слушаш кад ти се говори.

— Али страх ме је, Викторе Александрићу.

— И-их, којешта — мила моја, чега имаш да се плашиш! Шта ти је то, — додаде, примакнувши јој се, — цвеће?

— Цвеће — тужно одговори Акулина. — Набрала сам повратича, — настави она, ожививши малко; — то је добро за телад. А ово су козји рогови — против шкрофула. Гле погледајте какав је то диван цвет; тако дивног цвета нисам видела откад знам за себе. Ево споменка, а ово је мајкина душица... А ево ово је за вас — додаде она, вадећи испод жутог повратича омању китицу плавог различка, свезану танушном травчицом; — хоћете ли?

Виктор лено пружи руку, узе, немарно помириса цвеће па га поче вртети међу прстима, погледајући горе са замишљеном важношћу. Акулина је гледала у њега... У њеном тужном погледу било је толико нежне оданости, смерне покорности и љубави. Она га се и бојала и није смела плакати, и опраштала се с њим и последњи пут није могла да га се нагледа; а он је лежао, изваливши се, као султан, и с велико-

душним стрпљењем и снисходљивошћу подносио је њено обожавање. Ја сам, признајем, с гађењем разгледао његово црвено лице, на коме је кроз притворно-презриву равнодушност провиривало задовољено самољубље. Акулина је била тако лепа у том тренутку: сва њена душа се поверљиво, страсно отварала пред њим, тежила к њему, умиљавала му се, а он... он испусти различке на траву, извади из бочног џепа од капута округло стакаоце у бронзаном оквиру и стаде га утискивати у око; али, маколико да се трудио да га задржи намрштеном обрвом, уздигнутим образом па чак и носом — стакаоце је непрестано испадало и падало му у руке.

— Шта је то? — упита, најзад, зачуђена Акулина.

— Лорњет, — одговори он правећи се важан.

— А шта ће вам то?

— Да боље видим.

— Покажите.

Виктор се намршти, али јој даде стакаоце.

— Пази, да га не разбијеш.

— Та ваљда га нећу разбити. (Она га бојажљиво принесе оку). Ја ништа не видим, — рече безазлено.

— А ти зажмури, — одговори он на то гласом незадовољног наставника. (Она зажмури на оно око пред којим је држала стакаоце). — Та не на то, не на то, будало! На друго! — викну Виктор и, не давши јој да исправи своју погрешку, одузе јој лорњет.

Акулина поцрвене, малко се насмеја, па се окрете.

— Види се да то није за нас, — рече она.

— Таман посла!

Сиротица ућута и дубоко уздахну.

— Ах, Викторе Александрићу, како ли ће нам бити без вас! — рече она наједаред.

Виктор обриса лорњет, па га опет врати у џеп.

— Да, да, — прозбори он најзад; теби ће, заиста, спочетка бити тешко. (Он је милостиво потапша по рамену; она полако узе са свог рамена његову руку па је бојажљиво пољуби). — Ну, да, да, ти си заиста добра девојка, — настављаше он, осмехнувши се задовољно; — али шта да се ради? Ти сама процени! Ја и господин не можемо ваљда овде остати; сад ће скоро зима, а зими је у селу — ти сама знаш — да Бог сачува. А већ у Петрограду је друга ствар! Тамо има таких чудеса каква ти, будало, ни у сну не можеш снити. Какве куће, улице, а друштво, образованост — просто чудеса!... (Акулина га је слушала пажљиво, гутајући му сваку реч, зинувши мало, као дете). Уосталом, — додаде он, обрнувши се земљи, — зашто ти ја све то говорим? Па ти то не можеш разумети.

— Зашто не могу, Викторе Александрићу? Ја сам разумела; све сам разумела.

— Гле ти ње!

Акулина обори главу.

— Пре нисте са мном тако говорили, Викторе Александрићу, — рече она, не подижући очију.

— Пре?... пре! Видиш, молим те!... Пре! — примети он, као мало љутито.

Обадвоје ућуташе.

— Него, време је да идем, — проговори Виктор и већ се био одупро лактом...

— Причекајте још мало, молећивим гласом рече Акулина.

Виктор опет леже и поче звиждукати. Акулина никако није спуштала очију с њега. Могао сам опазити да се она помало узрујавала: усне су јој подрхтавале, бледи образи јој се слабо заруменеше...

— Викторе Александрићу, поче она најзад испрекиданим гласом; — грехота вам је... грехота, Викторе Александрићу, Бога ми!

— Шта је грехота? упита он, натмуривши обрве, па се мало поиздиже и окрете јој главу.

— Грехота је, Викторе Александрићу. Па да ми бар лепу реч кажете на растанку; да ми бар речцу кажете, кукавној сиротици...

— Ама шта да ти кажем?

— Не знам; ви то боље знате, Викторе Александрићу. Ето ви одлазите, па бар да ми речцу... Чим сам то заслужила?

— Баш си ти чудна! Па шта ја могу?

— Кад би бар речцу...

— Ну, заинтачила све једно те једно, проговори он зловољно и устаде.

— Немојте се љутити, Викторе Александрићу, брзо додаде она, с муком заустављајући сузе.

— Ја се не љутим, него ти си глупа... Шта хоћеш ти? Та ја те не могу узети! не могу ваљда? Па шта онда хоћеш, шта? (Он јој се унесе у лице, као да очекује одговор, и рашири прсте).

— Ја ништа . . . ништа нећу, одговорила је она, замуцкујући и једва се усуђујући да му пружи уздрхтале руке; — него тако, кад би ми бар речцу, на растанку . . .

И сузе јој ударише као киша.

— Па дабоме, сад удри у плач, хладнокрвно проговори Виктор, намичући отпозади качкет на очи.

— Ја ништа нећу, настављаше она, јецајући и покривши лице обема рукама; — али како ће ми сад бити у породици, како ће ми бити? И шта ће бити од мене, шта ће бити од мене, кукавице сиње? За недрагог ће ме удати, сиротицу . . . Тешко мојој глави!

— Запевај, запевај, промрмља полугласно Виктор, стојећи збуњено на месту.

— А он да бар речцу, бар једну . . . Да каже, Акулина, знаш, ја . . .

Изненадно јецање раздирући јој груди не даде јој да доврши мисао — она паде лицем на траву и горко, горко се заплака . . . Цело јој тело грчевито задрхта, потиљак јој непрестано отскакао . . . Дуго задржавани душевни бол потече напослетку као река. Виктор постоја над њом, постоја, слеже раменима, окрете се, па оде крупним корацима.

Прође неколико тренутака. . . Она се утиша, диже главу, скочи, обазре се и пљесну рукама; хтеде да трчи за њим, али јој се ноге потсекоше — она паде на колена . . . Ја не могох издржати и полетех к њој; али тек што ме је угледала, кад однекуд доби снагу — па се са слабим вриском подиже и изгуби се иза дрвећа, оставивши разбацано цвеће по земљи.

Ја постојах мало, подигох киту различка, па изађох из шумице, у поље. Сунце је стајало ниско на бледо-јасном небу, па и зраци као да су му побледели и охладнели: нису сијали, већ су се разливали као уједначена, скоро водњикава светлост. До мрака није остало више од пола сата, а вечерња румен се једва, једва палила. Жесток ветар на махове и брзо ми је дувао у сусрет кроз жуту, сасушену стрњику; дижући се журно испред њега пролетало је мимо мене, преко пута, дуж шумске ивице, ситно, усковрнуто лишће; она страна шумице што је била окренута као стена у поље сва је трептала и ситно светлуцала, разговетно али не јако; на црвенкастој трави, на биљчицама, на сламкама, свуда су блистале и лелујале се безбројне нити јесење паучине. Зауставих се . . . Обузе ме нека туга; изгледало је као да се кроз весео, мада свеж осмех природе, која је венула, прокрадао потмуо страх од блиске зиме. Високо нада мном, секући тешко и оштро ваздух крилима, прелете опрезни гавран, окрете главу, погледа искоса на мене, вину се у вис и, испрекидано гракћући, изгуби се иза шуме; велико јато голубова нагло полете с гумна и, узвитлавши се одједаред као стуб, журно се расу по пољу — знак јесени! Неко се провезе иза оголелог брда, громко клопарајући празним колима . . .

Ја се вратих кући; али слика јадне Акулине дуго ми није излазила из главе, и још чувам њене различке, давно већ увеле.

Хамлет шчигровског среза.

На једном од својих излета по околини добијем позив да дођем на ручак код богатог спахије и ловца, Александра Михајлића Г***. Његово село налазило се око пет врста од омањег засеока, где сам се у то време био настанио. Обучем фрак, без кога не саветујем ником да путује, макар и у лов, и упутим се Александру Михајлићу. Ручак је био одређен за шест сати; ја стигнем у пет и застадох већ велику множину племића у мундирима, у цивилном оделу и другој мање одређеној одећи. Домаћин ме љубазно дочека, али одмах отрча у служитељску собу. Он је очекивао неког важног достојанственика и осећао је неко узбуђење, које се нимало није слагало с његовим независним положајем у свету и богатством. Александар Михајлић се никад није женио и није волео жена; код њега се скупљало друштво нежењених људи. Он је живео на велику ногу, проширио је и преудесио дедовске дворе сјајно, поручивао је из Москве сваке године вина за петнаестак хиљада и уопште уживао је необично велико поштовање. Александар Михајлић је већ одавно оставио државну службу и није се отимао ни за какве почасти . . . Па шта ли га је то наго-

нило да зове у госте таког достојанственика и да се узрујава од раног јутра на дан свечаног ручка? То остаје покривено мраком неизвесности, као што је имао обичај да каже један мој познаник, помоћник државног тужиоца, кад би га упитали узима ли мито кад му га драговољно дају.

Раставши се с домаћином, почех ходати по соби. Скоро сви гости били су ми потпуно непознати; око двадесет људи већ је седело за карташким столовима. Међу тим љубитељима преферанса били су: двојица из војне струке с племенитим али мало преживелим лицима, неколико цивилних чиновника, с тесним, високим јакама и обешених, бојадисаних бркова, какве имају само одлучни али добронамерни људи (ти добронамерни људи су достојанствено бирали карте и, не окрећући главе, искоса бацали погледе на оне који би се приближавали; пет или шест чиновника из среза округлих трбушчића, пуначких и знојавих ручица и скромно-непомичних ножица. (Та господа су говорила меким гласом, умиљато се осмехивала на све стране, држала су своје карте код самих уштирканих груди и, адутирајући, нису лупала по столу, већ су, напротив, таласасто спуштала карте на зелену чоху и, слажући добивене карте, правила су лако, врло уљудно и пристојно шуштање). Остали племићи седели су на диванима, у гомилама се тискали на вратима и поред прозора; један племић, већ постарији, али на женско налик, стајао је у углу, уздрхтавао је, црвенео је и збуњено је вртео на свом трбуху печат који му је висио на сатном ланцу, ма-

да нико на њега није обраћао пажње; нека господа, у округлим фраковима и карираним панталонама које је шио московски кројач, вечити старешина еснафа, Фирс Кљухин, расправљала су необично неусиљено и живо, слободно вртећи својим дебелим, голим потиљцима; млад човек од својих двадесет година, кратковид и плавокос, од главе до пете обучен у црно, очевидно се снебивао, али се јетко смешио...

Ипак мени поче да бива досадно, кад ми се наједаред придружи неки Војницин, недоучен младић, који је живео у кући Александра Михајлића у својству... тешко је рећи у каквом управо својству. Гађао је одлично и умео је да обучава псе лову. Знао сам га још у Москви. Био је из реда оних младића који су обично на сваком испиту изигравали падање у несвест, то јест нису ни речи одговарали на професорова питања. Ту су господу, ради лепоте стила, називали и бакенбардистима. (Ствари давно минулих дана, као што можете видети). Ево како је то бивало: прозову, на пример, Војницина. Војницин, који је дотле непомично и право седео на својој клупи, купајући се од главе до пете у врелом зноју и лагано али бесмислено шарао око себе очима, — устаје, журно закопчава свој вицмундир[1]) до гуше и провлачи се поребарке до испитног стола. — „Изволите узети питање, говори му пријатним гласом професор. Војницин пружа руку и дрхтећи додирује прсти-

[1]) Свакодневни мундир униформисаних чиновника. — (Прим. превод.).

ма гомилу исписаних питања. „Та немојте, молим вас, бирати", примећује трештећим гласом какав туђи, али раздражљив старчић, професор другог неког факултета, који је наједаред замрзнуо несрећног бакенбардисту. Војницин се покорава својој судбини, узима питање, показује број и иде да седне код прозора, док његов претходник не одговори на своје питање. Код прозора Војницин не спушта очију с питања, сем колико да као и пре полако погледа око себе, а иначе се не миче ниједним делом тела. Најзад је његов претходник завршио и њему кажу: „добро је, идите" или чак „добро је, господине, врло добро, господине", према његовим способностима. Ево сад прозивају Војницина; — Војницин устаје и чврстим кораком се приближује столу. — „Прочитајте питање", кажу му. Војницин приноси питање обема рукама свом носу, лагано чита и лагано пушта руке. — „Дакле, господине, изволите одговарати", лено изговара онај исти професор, забацујући тело назад и прекрштавајући руке на грудима. Настаје мртва тишина. — „Но, шта је с вама?" Војницин ћути. Онај туђи чичица почиње да се врпољи. — „Та кажите штогод!" Ћути вам свој Војницин, као да је замро. Његов потшишани потиљак круто и непокретно штрчи пред очима свих другова. У оног туђег чичице очи само што не искоче: он сад сасвим мрзи Војницина. — „Ипак то је чудновато", примећује други испитивач; — шта сте се укипили као нем? Шта, ваљда не знате? Па што не кажете". — „Допустите да узмем друго питање", потмуло изговара несрећник. Профе-

сори погледају један на другог. — „Па, изволите", одмахнувши руком одговара главни испитивач. Војницин опет узима питање, опет иде прозору, опет се враћа столу и опет ћути као заливен. Онај туђи чичица просто да га живог прогута. Напослетку га терају на место и дају нулу. Ви мислите: сад ће бар ваљда отићи? Хоћеш јест! Он се враћа на своје место, исто онако седи непомично до краја испита, а одлазећи узвикује: „Ово је била прпа! каква питања!" — И целог тог дана хода по Москви, хватајући се овда-онда за главу и проклињући горко своју худу срећу. Књиге се, наравно, не лаћа, и сутрадан опет стара песма.

Ето, тај ми се Војницин придружи. Разговарали смо о Москви, о лову.

— Хоћете ли, шапну ми он наједаред, — да вас упознам с овдашњим првим шаљивчином?

— Молим вас.

Војницин ме одведе до човека ниског раста, с високом киком и брковима, у циметастом фраку и шареној кравати. Његове жучне, живе црте лица заиста су одисале умом и злоћом. Лак, једак осмех непрестано му је кривио усне; црне жмираве очице дрско су извиривале испод неравних трепавица. Поред њега стајао је спахија, широк, мек, сладак — прави Шећер-Медовић — и ћорав. Он се већ унапред смејао досеткама малог човека и просто се топио од милине. Војницин ме претстави шаљивчини, коме је било име Петар Петровић Лупихин. Упознасмо се, измењасмо прве поздраве.

— А допустите ми да вам претставим свога најбољег пријатеља, — поче одједном Лупихин оштрим гласом, ухвативши слатког спахију за руку. Та не опирите се, Кирила Селифанићу, — додаде он, — неће вас нико ујести! Ево, молим, — настављаше он, док се збуњени Кирила Селифанић тако неспретно клањао, као да му се трбух одваљивао; — ево, молићу, препоручујем вам, одличан племић. Имао је изврсно здравље до својих педесет година, али му наједном пало на памет да лечи очи, због чега је и оћоравио. Отада лечи своје сељаке с таким истим успехом... А они пак, разуме се, с таком истом оданошћу...

— Е, јес' он неки, — промрмља Кирила Селифанић — па се засмеја.

— Реците све, пријатељу драги, ех, реците све, — прихвати Лупихин. — Та вас могу, какве сте среће, и за судију изабрати, и изабраће, видећете. Ну, рецимо, за вас ће, наравно, мислити судски писари; али ипак треба у сваком случају бар туђу мисао умети изговорити. Може се десити да сврати губернатор, — па упита: зашто судија муца? Ну, рецимо, одговориће му: ударила га капља; онда му пустите крв, казаће он. А то би у вашем положају, признајте сами, било незгодно.

Слатки спахија просто да се искида од смеха.

— Гле, смеје се, — настављаше Лупихин, пакосно гледајући како се тресе трбух Кириле Селифанића. А зашто да се и не смеје? — додаде он, окрећући се мени: — сит је, здрав је, деце нема, сељаци му

нису заложени за дуг — он сам их и лечи — жена му сулуда. (Кирила Селифанић се мало окрете у страну, као да није чуо, и непрестано се кикотао). Ја се смејем, а жена ми побегла са земљомером. (Он се искези). А ви то нисте знали? Него како! Просто узела па побегла и писмо ми оставила: драги, вели, Петре Петровићу, опрости; занета страшћу, одлазим с пријатељем свога срца ... А земљомер је успео само тиме што није секао нокте и што је носио уске панталоне. Ви се чудите? Гле, искрена човека, мислите ... Их, Боже мој! Ми степски људи одрежемо истину као на пању. Него склонидемо се у страну... Шта имамо да стојимо поред будућег судије ...

Он ме узе под руку те одосмо к прозору.

— Мене овде држе за шаљивчину, — рече ми у току разговора; — немојте веровати у то. Ја сам просто огорчен човек на глас исмевам: зато сам тако и неусиљен. А зашто у ствари да се устручавам? Ја ни за чије мишљење не дам ни пребијене паре и ништа не тражим; ја сам злобан, — па шта је с тим? Злобном човеку бар не треба памети. А нећете ми веровати како то освежава ... Но, ето на пример, но ето погледајте нашег домаћина! Но, рашта он трчкара, молим вас, — мало мало па гледа у сат, смешка се, зноји се, прави се важан, нас мори глађу. Чудна ми чуда — великодостојник. Гле, гле, опет је отрчао — чак је почео да храмље, погледајте.

И Лупихин се поче пискаво смејати.

— Једно не ваља, нема госпођа, — настављао је он дубоко уздахнувши — све нежењени на ручку, — а

код њих има материјала за људе као што сам ја. Погледајте, погледајте, — узвикну он наједаред — иде кнез Козељски — ено онај високи људа с брадом, у жутим рукавицама. Одмах се види да је живео у иностранству ... и увек тако доцкан долази. Глуп вам је, рећи ћу вам, као пар трговачких коња; а кад бисте га видели како снисходљиво ступа у разговор с људима мога реда, како се великодушно изволева смешити на љубазности наших гладних мајки и кћери! ... И он покашто прави досетке, иако се овде задржава само при пролазу; — па тек што је досетљив! Ни узми ни остави већ као да тупим ножем струже узицу. Он ме не може да види очима ... Идем да га поздравим.

И Лупихин потрча у сусрет кнезу.

— А ево иде мој лични непријатељ, — проговори он, вративши се одједном к мени; видите ли оног дебељка, црнпураста лица и с чекињама на глави, — ено онај што је зграбио капу у руку па се поред зида провлачи и звера свуда као вук? Продао сам му за 400 рубаља коња, који је вредео 1000, и то немуште створење има сад потпуно право да ме презире; а међутим он толико не уме да мисли, нарочито ујутру, пре чаја, или одмах после ручка, да ако му кажеш: добар дан! он одговара: шта кажете? А ево иде ђенерал, — настављаше Лупихин — цивилни ђенерал, у пензији, упропашћени ђенерал. Има кћер од репиног шећера, и фабрику у шкрофулама ... Пардон, нисам рекао као што треба ... него, ви то разумете. А! и архитект је овде! Немац је, а има бр-

кове и свој посао не разуме, — чудновато! . . . А уосталом нашто му и да разуме свој посао; главно је да узима мито и међе што више колона, то јест стубова, за наше племиће коленовиће!

Лупихин се опет поче кикотати . . . Али се најеедаред немирно узбуђење рашири по свој кући. Великодостојник је стигао. Домаћин се просто стрмоглави у предсобље. За њим навали неколико верних слугу и усрдних гостију . . . Бурни разговор се претвори у мек, пријатан говор, сличан пролећном зујању пчела у домаћем пчеланику. Једино немирна оса — Лупихин и дивљи трут — Козељски нису понизили гласа . . . И ево уђе најзад матица — уђе великодостојник. Срца му полетеше на сусрет, телеса се подигоше са седишта; чак и онај спахија што је јевтино купио коња од Лупихина, чак и он тури браду у недра. Великодостојник одржа своје достојанство не може боље бити: климајући главом уназад, као да се клања, изговорио је неколико похвалних речи, а свака се почињала гласом *а*, изговореним отегнуто и кроз нос; — умало не прогута од незадовољства кнеза Козељског, погледавши на његову браду, и пружи упропашћеном цивилном ђенералу с фабриком и кћерју кажипрст леве руке. После неколико минута, за које време је великодостојник успео двапут да каже да му је врло мило што није задоцнио на ручак, све се друштво упути у трпезарију, с главешинама напред.

Треба ли приповедати читаоцу како су наместили великодостојника на прво место, међу цивилним ђе-

нералом и старешином губерниског племства, човеком слободног и достојанственог израза лица, који је потпуно одговарао његовим уштирканим грудима на кошуљи, његовом огромном прслуку и округлој бурмутици с француским бурмутом, — како је домаћин све нешто петљао, трчкарао, тумарао тамо амо, нудио госте, узгред се осмехивао великодостојниковим леђима и, стојећи у углу, као ђачић, на брзу руку смотао тањирић супе или комадић говеђине, — како је двороуправитељ изнео рибу аршин и по дугачку и с букетом у устима, — како су слуге, у ливрејама, сурова изгледа, намрштено нудили сваког племића, нарочито они у годинама, као против воље покоравајући се осећању дужности, испијали чашицу за чашицом, — како су најзад почеле пуцати флаше шампањца и ређати се здравице: све је то сувише познато читаоцу. Али за мене је била нарочито занимљива анегдота коју је испричао сам великодостојник усред општег радосног ћутања. Неко, чини ми се упропашћени ђенерал, човек упознат с најновијом књижевношћу, помену утицај жена уопште а посебице на младе људе. — „Да, да", прихвати великодостојник, „то је истина; али младе људе треба држати у строгој покорности, иначе им свака сукња памет заврти". (Детински-весео осмех пређе преко лица свих гистију; једном племићу чак захвалност заигра у оку). „Јер млади су људи глупи!" (Великодостојник, свакако ради веће важности, каткад мења уобичајени нагласак). „Ето, на пример, мој син Иван", настављаше он, „једва је будала узео двадесе-

ту годину, а он ми једаред тек каже: допустите ми, тата, да се оженим. Ја му велим: лудаче, прво да будеш мало у служби ... Ну, очајање, сузе ... али код мене ... овај ..." (Реч „овај" великодостојник је изговорио више трбухом него уснама; поћута мало и достојанствено погледа у свог суседа, ђенерала, при том много више подиже обрве него што би требало. Цивилни ђенерал пријатно наже главу мало у страну и необично брзо зажмирка оком окренутим великодостојнику). „И шта мислите", започе великодостојник опет, „сад ми он сам пише, вели, хвала вам, тата, што сте ме лудака поучили ... Ето како треба поступати". — Сви се гости, разуме се, потпуно сложише с приповедачем и као да живахнуше од добијеног задовољства и поуке ... После ручка цело друштво устаде и упути се у салон с великим, али ипак пристојним и као за ту прилику допуштеним жагором ... Седоше за карте.

Дочеках некако вече и, наредивши свом кочијашу да ми спреми кола, сутрадан у пет сати јутра одох да спавам. Али сам тог истог дана имао да се упознам с још једним необичним човеком.

Пошто је било много гостију, нико није спавао сам у соби. У омањој, зеленкастој и прилично влажној соби, у коју ме је довео двороуправитељ Александра Михајлића, већ је био други гост, потпуно свучен. Спазивши ме, он се брзо загњури под покривач, покри се њим до самог носа, проврпољи се мало на меканој перини па се утиша, пажљиво извирујући испод округле ивице своје памучне спаваће капе. Ја

пријђох другом кревету (била су свега два у соби), свукох се и легох у влажне чаршаве. Мој се сусед поче мешкољити у својој постељи . . . Ја му пожелех лаку ноћ.

Прође пола сата. Ма колико да сам се трудио, нисам никако могао заспати: у бескрајној поворци низале су се једна за другом непотребне и нејасне мисли, упорно и једнолико, као ведра на баштованском долапу.

— А ви, чини ми се, не спавате? — проговори мој сусед.

— Као што видите, — одговорих ја. — А и вама се не спава?

— Мени се никад не спава.

— Како то?

— Па тако. Заспим и сам не знам како; лежим, лежим, па и заспим.

— А зашто лежете у постељу пре него што вам се спава?

— А шта, молим вас, да радим?

Не одговорих на питање мога суседа.

— Чудим се, настављаше он поћутавши мало, — зашто овде нема бува. Чини ми се, ако игде, овде би требало да их има.

— Вама као да је жао што их нема, — приметих ја.

— Не, није жао; али ја у свему волим доследност.

„Гле ти њега", помислих ја, „какве речи употребљава".

Сусед опет ућута.

— Хоћете ли да се опкладимо? поче он наједаред доста гласно.

— О чему?

Мој сусед поче ме занимати.

— Хм... о чему? Ево о чему: уверен сам да ме ви држите за будалу.

— Али молим вас, промрмљах ја изненађен.

— За степског грмаља, простака... Признајте...

— Немам среће познавати вас, одговорих ја. По чему сте могли закључити...

— По чему! Па по самом звуку вашег гласа: ви ми тако немарно одговарате... А ја сам сасвим друго него што ви мислите...

— Допустите...

— Не, ви допустите. На првом месту, ја говорим француски ништа горе од вас, а немачки чак и боље; на другом месту, провео сам три године у иностранству: у самом Берлину провео сам осам месеци. Ја сам Хегела изучио, господине мој, знам Гетеа поврх тога, дуго сам био заљубљен у кћер немачког професора, и оженио сам се код куће сушичавом госпођицом, али врло знаменитом личношћу. Према томе, ја сам ваше горе лист; нисам степски грмаљ, као што ви мислите... И ја сам загрижен рефлексијом, и у мени нема ничега природног.

Ја подигох главу и с двоструком пажњом погледах у особењака. При нејасној светлости ноћне лампице једва сам могао да му разгледам црте.

— Ето, ви сад гледате у мене, — настављаше он, наместивши своју капу, — и, скакако, самог себе пи-

тате: како га ја то нисам данас опазио? Рећи ћу вам због чега ме нисте опазили: — због тога што ја не повишавам гласа; због тога што се кријем иза других, стојим за вратима, ни с ким не разговарам; због тога што двороуправитељ с послужавником, пролазећи поред мене, унапред издиже свој лакат равно с мојим грудима... А откуд све то? Из два разлога: прво, ја сам сиромашан, а друго, смирио сам се... Реците ми право, је л' да ме нисте спазили?

— Ја заиста нисам имао задовољство...

— Па дабоме, па дабоме, — прекиде ме он, — знао сам ја то.

Он седе и скрсти руке; дуга сенка његове ноћне капе пресави се са зида на таваницу.

— А признаћете, додаде он наједаред погледавши искоса у мене, — мора да вам изгледам велики особењак, што се каже, оригинал, или, можда, и штогод горе: можда мислите да се правим да сам особењак?

— Морам вам и опет поновити да вас не познајем...

Он за тренутак обори поглед.

— Зашто сам се ја с вама, с потпуно непознатим човеком тако неочекивано распричао — Господ, сам Господ то зна! (Он уздахну). Тек свакако није због сродности наших душа! Обојица смо, и ја и ви, људи од реда, то јест егоисти: нити се ја вас и најмање тичем, нити ви мене; зар није тако? Али обојици нам се не спава... Па зашто онда да не проћаскамо? Јер ја сам врло расположен за то, а то ми се ретко дешава. Ја сам, видите ли, плашљив, а плашљив сам не

због тога што живим у унутрашњости, што сам без чина, сиромах, већ због тога што сам страшно самољубив човек. Али каткад, под утицајем повољних прилика, случајности, које ја, уосталом, не умем ни објаснити ни предвидети, моје плашљивости потпуно нестаје, као ово сад, на пример. Сад ме поставите лице у лице ако хоћете и са самим Далај-Ламом — ја ћу и од њега заискати бурмута да шмркнем. Него можда се вама спава?

— Напротив, — брзо одговорих ја, — мени је врло пријатно да се разговарам с вама.

— То јест, ја вас забављам, хоћете да кажете... Тим боље... Дакле, рећи ћу вам, за мене овде кажу да сам оригинал, т. ј. кажу они којима случајно, међу другим будалаштинама, дође и моје име на језик. „О мојој судбини баш никог није брига”. Они мисле да ме увреде... О, Боже мој! кад би они знали... та ја баш због тога и пропадам што у мени нема баш ничега оригиналног, ничега сем таких испада као што је, на пример, овај мој разговор с вама; а ти испади не вреде ни пребијене паре. То је најјевтинија и најнижа врста оригиналности.

Он се окрете лицем према мени и узмахну руком.

— Поштовани господине! — узвикну он, — ја сам тога мишљења да уопште само оригинали живе на овој земљи; само они имају право да живе. Mon verre n'est pas grand, mais je bois dans mon verre,[1]) рекао

[1]) Моја чаша није велика, али ја пијем из своје чаше. — (Прим. превод.).

је неко. — Видите ли, — додаде полугласно, — како ја чисто изговарам француске речи. Шта имам ја од тога што је у тебе глава велика и пространа, и што све разумеш, много знаш, идеш за својим временом, — а свога, особеног, личног, ничега немаш! Једно стовариште општих места више, — али шта има ко од тога? Не, ако си и глуп, али буди на свој начин! Имај свој мирис, свој рођени мирис, ето то је главно! — И немојте мислити да су моји захтеви у погледу тог мириса велики... Сачувај Боже! Таких оригинала има тма божја: кудгод погледаш — оригинал; сваки жив човек је оригинал, само ја нисам допао у њихов број!

— А међутим, — настављао је он после краћег ћутања, — какве сам наде побуђивао у својој младости! Какво сам високо мишљење ја сâм имао о својој личности пре одласка у иностранство, па и у прво време после повратка! Ну, у иностранству сам начулио уши, све сам се сам мувао, као што и доликује људима моје сорте, који све нешто размишљају ли размишљају, а кад на крају погледаш — нису баш ништа смислили!

— Оригинал, оригинал! — прихвати он, машући прекорно главом... Кажу да сам оригинал... а у ствари се види да нема на свету мање оригиналног човека него што је ваш покорни слуга. Мора бити да сам се и родио због подражавања другог... Бога ми! Па као и да живим зато да подражавам разне писце које сам проучио, живим у зноју лица; и школовао сам се, и заљубио се, и женио се, напослетку, као не

по својој сопственој вољи већ као испуњавајући некакву не знам да ли да кажем обавезу или некакав задатак, — ко ће га знати!

Он смаче капу с главе и баци је на постељу.

— Хоћете ли да вам испричам свој живот, — упита ме он испрекиданим гласом, — или, боље, неколико црта из мога живота?

— Будите тако добри.

— Или не, боље да вам испричам како сам се оженио. Јер женидба је важна ствар, пробни камен свег човека; у њој се као у огледалу огледа... Него то упоређење је сувише отрцано... Допустите да шмркнем мало бурмута.

Он дохвати испод јастука бурмутицу, отвори је и поче опет говорити, машући отвореном бурмутицом.

— Ви, поштовани господине, уђите у мој положај... Процените сами какву сам, ну, реците за име божје, какву сам корист могао извући из Хегелове енциклопедије? Шта има заједничко између те енциклопедије и руског живота? И како мислите да се она може применити на наше прилике, и не само она, енциклопедија, већ уопште немачка философија?... боље да кажем наука?

Он поскочи на постељи и полугласно замрмља, стиснувши злобно зубе:

— А, тако ли, тако ли!... Па зашто си се онда вукао у иностранство? Што ниси седео код куће, па изучавао на лицу места живот око себе? Тако би познао и његове потребе и будућност, па би и у погледу свога, такорећи, позива био начисто... Али

за Бога, — настављаше он, променивши опет глас, као правдајући се и снебивајући се; — где ћемо ми проучавати оно што још ниједан мудрац није у књиге записао! Ја бих се и хтео поучити од њега, од руског живота, — али он, сиромах, ћути. К'о вели: разуми ме овако; али ја немам снаге за то: дајте ви мени резултат, закључак ми покажите . . . Закључак? — ево ти, веле, закључка: чуј наше московске — зар нису славуји? — Али је невоља у томе што они певају као курски славуји, а не говоре као људи . . . И тако сам мислио, мислио — па наука је, ваљда, свуда иста и истина је једна — те се решим и упутим, с помоћу божјом, у туђу земљу, међу некрштене . . . Шта ћете! — младост, понос ме обузео. Нисам, знате, хтео да пре времена запливам у сало, мада је то, веле, и здраво. Него, уосталом, коме природа није дала меса, — тај неће ни меса видети на свом телу!

— Него, — додаде он, поћутавши мало, — ја сам вам, чини ми се, обећао испричати како сам се оженио. Слушајте дакле. Прво, рећи ћу вам да моје жене више нема на свету, друго . . . друго, видим, да вам морам испричати своју младост, иначе ништа нећете разумети. Вама се канда не спава?

— Не, не спава ми се.

— Врло добро. Слушајте дакле . . . гле како у суседној соби господин Кантагрјухин неплеменито рче! Родитељи ми нису били богати — велим родитељи, јер по предању, осим матере имао сам и оца. Не памтим га; причају да је био приглуп, великог носа и пегав, риђ и на једну ноздрву је шмркао бурмут;

у материној спаваћој соби висио је његов портрет, у црвеном мундиру с црном јаком до ушију, необично ружан. Поред њега су ме обично водили да ме шибају, и мати ми је том приликом увек на њега показивала, говорећи: он би те још више. Можете замислити како ме је то потстицало. Нисам имао ни брата, ни сестре; то јест, истину да кажем, био је некакав забачени братац, с енглеском болешћу у врату, али је нешто сувише брзо умро ... И шта ће, молим вас, енглеској болести да се завуче у Курску губернију, у Шчигровски срез? Али ствар није у томе. Мојим васпитањем се занимала мамица са свом необузданом ревношћу степске спахинице: занимала се она њим од самог мог дивног дана рођења па све док ми није куцнуло шеснаест година ... Пратите ли ви ток мога приповедања?

— Како да не, продужите.

— Но, добро. Дакле, кад ми је куцнуло шеснаест година, моја мамица, ни часа не часећи, узе па отера мога француског гувернера, Немца Филиповића од нежинских Грка; одведе ме у Москву, уписа на универзитет па предаде Богу душу, оставивши ме у аманет рођеном ујаку, помоћнику државног тужиоца Колтуну - Бабури, птици која је била позната и изван Шчигровског среза. Мој рођени ујак, помоћник државног тужиоца Колтун - Бабура ме опљачка, као што је ред, до голе душе ... Али ствар ипак није у томе. На универзитет сам ступио — морам бити праведан према својој мајци — доста добро припремљен; али се већ тада код мене опажао недостатак

оригиналности. Моје детињство ниуколико се није разликовало од детињства других младића; ја сам онако исто глупо и млитаво растао, као под перином, онако сам исто рано почео учити напамет песме и чамити, под видом сањиве наклоности ... према чему оно беше? — да, према лепом ... и тако даље. На универзитету нисам ударио другим путем: сместа сам упао у „кружок". Тада су била друга времена ... Али ви, може бити, на знате шта је то „кружок"? — Сећам се да је Шилер негде рекао:

Gefährlich ist's den Leu zu wecken,
Und schrecklich ist des Tigers Zahn,
Doch das schrecklichste der Schrecken —
Das ist der Mensch in seinem Wahn! [1])

Он, верујте ми, он није то хтео да каже; он је хтео да каже: „Das ist ein „кружок" ... in der Stadt Moskau!

— Па шта ви налазите страшног у „крушку"? — упитах ја.

Мој сусед дохвати своју спаваћу капу и намаче је себи на нос.

— Шта налазим страшног? — узвикну он. Ево шта: кружок — та то је пропаст сваког самосталног развитка; кружок — то је ружна замена друштва, жене, живота; кружок ... о, та причекајте, ја ћу вам казати шта је то кружок! Кружок — то је лен и учмао заједнички и напоредан живот, којем при-

[1]) Опасно је лава пробудити, — И страшан је тигров зуб, — Ипак најстрашнија од свих страхота — То је човек у своме лудилу. — (Прим. превод.).

дају важност и изглед разумне ствари; кружок замењује разговор умовањима, привикава на јалово брбљање, одвраћа вас од појединачног, плодног рада, калеми вам књижевни свраб, лишава вас, најзад, свежине и девичанске чврстине душевне. Кружок — та то је бљутавост и досада под именом братства и пријатељства, спој неспоразума и претензија под видом искрености и интересовања у „крушку", због права сваког пријатеља да у свако време и сваког сата може своје неопране прсте турати право у унутрашњост свога друга, ни у ког нема чистог, недирнутог места у души; у „крушку" се клањају оном ко лепо макар и празно говори, самољубивом умнику, превременом старцу, носе на рукама стихотворца без дара, али са „притајеним" мислима; у „крушку" млади, седамнаестогодишњи дерани лукаво и мудро расправљају о женама и љубави, а пред женама ћуте, или говоре с њима као с књигом — и о чему тек говоре! У „крушку" цвета лукава речитост; у „крушку" пазе један на другог ништа горе него полициски чиновници ... О „кружок", ти ниси „кружок": ти си зачарани круг, у коме је пропао многи ваљан човек!

— Ну, ви то претерујете, допустите да вам приметим, — прекидох га ја.

Мој сусед ме погледа ћутке.

— Може бити, Бог би ме знао, може бити. Та људима моје врсте и није остало друго задовољство него да преувеличавамо. Ето, тако сам вам ја проживео четири године у Москви. Немам могућности да

вам опишем, поштовани господине, како је брзо, како је страшно брзо прошло то време; чак ми је жао и непријатно кад помислим на то. Устанем, тако, ујутру, па како да се стоциљаш на саоницама низ брдо... Погледаш, а већ си дојурио до краја; ево је већ и вече; ево већ дремљиви слуга навлачи на тебе реденгот — обучеш се и одгегаш до пријатеља, па дај пуши лулу, пиј слаб чај по неколико чаша и расправљај о немачкој филозофији, љубави, вечном сунцу духа и другим удаљеним предметима. Али и ту сам наилазио на оригиналне, самосталне људе: понеки, ма колико да се измотавао, ма колико да се правио мањи од маковог зрна, ипак је природа побеђивала; само сам ја, несрећник, моделисао себе, као мек восак, и моја се јадна природа није ни најмање противила! Међутим мени се наврши двадесет једна година. Примим своје наслеђе, или, правилније, онај део свога наслеђа који је мој старалац нашао за добро да ми остави, опуномоћим ослобођеног дворског слугу Васиља Кудрјашева, да управља свим имањем, па отпутујем у иностранство, у Берлин. У иностранству сам пробавио, као што сам већ имао задовољство да вам кажем, три године. И шта је било? И тамо, и у иностранству, ја сам остао оно исто неоригинално биће. Пре свега, не треба ни да вам говорим да нисам упознао ни трунке праве Европе, европског живота; слушао сам немачке професоре и читао немачке књиге на самом месту њихова постанка... ето у чему је била сва разлика. Живео сам усамљено, као какав калуђер; дружио сам се с бившим по-

ручницима, које је, као и мене, мучила жудња за науком, који су иначе тешко схватали и били без говорничког дара; водао сам се с приглупим породицама из Пензе и других губернија богатих житом; вукао сам се по кафанама, читао часописе, увече ишао у позориште. С тамошњим светом сам се мало знао, разговарао сам с њима некако натегнуто и нико ми од њих није долазио, осим два или три наметљива младића јеврејског порекла, који су сваки час свраћали код мене и узајмљивали у мене новаца. — Дао Бог der Russe верује. Чудна игра случаја одвела ме најзад у кућу једног мога професора. А ево како је то било: дођем код њега да се упишем за његова предавања, а он изненада узе па ме позва да дођем код њега увече. Тај професор је имао две кћери, од својих двадесет седам година, темељне неке — Бог с њима — носеви дивни, заковрчене витице а очи бледо-плаве, а руке црвене с белим ноктима. Једна се звала Линхен, друга Минхен. Почнем одлазити професору. Треба да вам кажем да је тај професор био не могу рећи глуп, већ као ударен мокром крпом; с катедре је говорио доста глатко, а код куће је рскао и све држао наочари на челу, при том је био врло учен човек... И шта мислите? Одједном ми се учини да сам се заљубио у Линхен, — и читавих шест месеци ми се тако чинило. Разговарао сам с њом, истина, мало — више сам онако само гледао у њу: али сам јој читао на глас разне дирљиве саставе, стискао јој крадом руку, а вечером сањарио поред ње, гледајући упорно у месец, или про-

сто у вис. Поред тога, она је тако одлично кувала кафу!... Изгледа, — куд ћеш више? Само ме је једно бунило: у самим, што се каже, тренуцима неисказаног блаженства мене је однекуд све нешто тиштало под лажицом, и меланхолична језа прошла би ми кроз желудац. Најзад нисам могао издржати толику срећу, те побегнем. Још читаве две године после тога провео сам у иностранству: био сам у Италији, стајао сам у Риму пред Преображењем, стајао сам и пред Венером у Флоренцији; изненада бих падао у претеран занос, као да ме је бес спопадао; увече бих писао песмице, почињао дневник; једном речју и ту сам се понашао као и сви други. А међутим, погледајте како је лако бити оригиналан. Ја се, на пример, ништа не разумем у сликарству и вајарству... То би просто требало гласно да кажем... никако, куд бих могао! Узимај чичерона, па трчи да гледаш фреске...

Он опет обори главу и опет скиде спаваћу капу.

— Вратим се, најзад, у своју отаџбину, — настављаше он уморним гласом; — стигнем у Москву. У Москви се са мном деси чудна промена. У иностранству сам више ћутао, а ту одједном почнем говорити врло живо и у исто време стадох Бог зна шта уображавати о себи. Нашло се снисходљивих људи којима се учини да сам ја мал' не геније; даме су с великом пажњом слушале моја нагваждања; али ја се нисам умео уздржати на висини своје славе. Једног прекрасног јутра ниче на мој рачун сплетка (ко ју је изнео на светлост дана, не знам; мора бити нека усе-

делица мушког рода, — таких уседелица има у Москви тма божија), ниче и поче да пушта летрасте и лозице као јагода. Ја се заплетем, хтедох да искочим, да раскинем лепљиве конце, — али хоћеш врага! . . . Отпутујем. Ето и ту сам се показао никакав човек; ваљало ми је мирно чекати да прође та напаст, онако као што се чека крај копривњаче, и они исти снисходљиви људи опет би ме пригрлили, оне исте даме опет би се насмешиле на мој говор . . . Него ево у чему је невоља: нисам оригиналан човек. Наједампут се, молим вас, пробуди у мени савест: нешто ме би срамота да брбљам, брбљам без престанка, брбљам јуче на Арбату, данас на Труби, сутра на Сивцевом Вршку, и све о једном истом . . . Али ако се то тражи? Погледајте на садашње борце, само им то и треба; по неки већи двадесету годину ради језиком и све у истом правцу . . . Шта значи самопоуздање и самољубље? И ја сам некад имао самољубља, па и данас се није оно још сасвим стишало . . . Али то баш и јесте зло што нисам, опет да кажем, оригиналан човек, на сред пута сам стао: природа ми је требала да дâ далеко више самољубља, или да га никако не даје. Али у прво време мени је заиста тешко било: уз то и пут у иностранство потпуно је исцрпео моја средства, а да се оженим трговкињом с младим али већ млитавим телом, као неко желе, нисам хтео, — те одем у своје село. Чини ми се, — додаде мој сусед, погледавши ме опет искоса, — могу прећутати прве утиске сеоског живота, алузије на лепоту природе, тиху драж самоће и остало . . .

— Можете, можете, — одговорих ја.

— Утолико боље, — настављаше приповедач, што је то све којешта, бар што се мене тиче. У селу ми је било досадно, као штенету у затвору, мада ми се, признајем, пролазећи на повратку први пут у јесен кроз познату брезову шумицу, глава завртела а срце залупало од нејасног, слатког очекивања. Али та се нејасна очекивања, ви сами знате, никад не остварују, него се, напротив, дешавају друге ствари које уопште не очекујем, као: помор стоке, неплаћена пореза, продаја на лицитацији и тако даље, и тако даље. Таворећи како-тако од данас до сутра, уз помоћ бурмистра Јакова, који је заменио ранијег управника и који се доцније показао такав исти, ако не и већи лопужа, а који ми је поврх тога загорчавао живот задахом својих накатрањених чизама, — сетим се једаред једне познате суседне породице, која се састојала из пуковниковице у пензији и двеју кћери, наредих да ми се упрегну кола и одем до суседа. Тај дан памтићу док сам жив: после шест месеци ја сам се оженио млађом ћерком пуковниковичином!...

Приповедач обори главу и подиже руке у небо.

— А међутим, — настави он живо, — не бих хтео да код вас створим рђаво мишљење о покојници. Сачувај Боже! То је било најплеменитије створење, најбоље, створење које је умело да воли и које је било способно на сваку жртву, мада вам морам, у четири ока, признати да се данас не бих могао разговарати с вама, да нисам доживео несрећу да останем без ње, јер је још и данас читава греда у мојој

баштенској шупи, о коју сам се толико пута хтео да обесим!

— Неке крушке, — поче он опет поћутавши мало, — морају извесно време да постоје под земљом, у подруму, да би, што се каже, добиле свој прави укус; моја покојна жена је очевидно спадала у такве производе природе. Тек сад јој одајем пуно признање. Тек сад, на пример, успомене на понеке вечери, које сам проводио с њом пре свадбе, не само не изазивају у мени ни мало горчине, већ ме, напротив, узбуђују скоро до суза. Они нису били богати; кућа њихова, сасвим старинска, дрвена али удобна, стајала је на брду, између запуштене баште и зараслог дворишта. Испод брда је текла река и једва се назирала кроз густо лишће. Пространа тераса је водила из куће у башту, пред терасом се истицала врло дугачка леја, покривена ружама; на сваком крају леје расла су по два багрема, које је још док су били млади покојни домаћин усукао једног око другог у облику спирале. Мало даље, где је најгушће запуштено и подивљало малиново жбуње, стајао је хладњак изнутра врло вешто измалан али споља толико изанђао и опао да је било мучно погледати га. С терасе су водила стаклена врата у салон; а у салону ево шта је имао да види радознали посматрач: по угловима пећи од каљева, промукао клавир надесно, претрпан рукописним нотама, диван̂, превучен излизаном плавом тканином с беличастим шарама, округао сто, два орманчића с порцуланским и бисерним играчкама из Катарининог времена, на зиду позната слика

плаве девојке с голубицом на грудима и преврнутим очима, на столу ваза са свежим ружама... Видите ли како потанко описујем. У том истом салону, на тој тераси и одиграла се сва трагикомедија моје љубави. Сама сусетка је била зла жена, са сталном пакосном промуклошћу у грлу, насртљиво и џандрљиво створење; једна од кћери — Вера, ничим се није разликовала од осталих госпођица у срезу, друга — Софија, — у Софију сам се заљубио. Обе сестре имале су још једну собицу, своју заједничку спаваћу собу, с два детиња, дрвена креветића, са жућкастим албумчићима, резедом, са сликама пријатеља и пријатељица, рађеним оловком доста рђаво (међу њима се истицао неки господин необично енергична израза лица и још енергичнијег потписа, који је у својој младости побудио прекомерне наде, а свршио, као сви ми — ничим), с попрсјем Гетеа и Шилера, немачким књигама, осушеним венцима и другим предметима, остављеним за успомену. Али ја сам у ту собу одлазио ретко и нерадо: мене је тамо нешто гушило. Уз то — чудна ствар! Софија ми се највише свиђала кад сам седео окренут њој леђима, или још боље, кад сам мислио или тачније маштао о њој, особито увече, на тераси. Ја сам тада гледао у вечерњу румен, у дрвеће, у зелено ситно лишће, које је већ потамнело, али се још оштро оцртавало на ружичастом небу; у салону, за клавиром, седела је Софија и непрестано свирукала какву омиљену, страснсањиву фразу из Бетовена; зла баба је мирно ркала, седећи на дивану; у трпезарији, свој обасјаној ре-

ком црвене светлости, Вера је спремала чај; самовар је фантастично струјао, као да се нечему радовао; с веселим крцкањем ломили су се перечићи, кашичице су звонко куцкале по чашама; канаринка, која је немилосрдно галамила цео дан, наједаред би умукла и само би покаткад цвркутала, као да је о нечему питала; из прозрачног, лаког облачка узгред би пала по која капља... Седео сам, седео, слушао, слушао, гледао, срце ми се ширило, и опет ми се чинило да волим. Елем, под утицајем таког једног вечера једаред запросим од старице руку њене кћери и после два месеца се оженим. Изгледало ми је да сам је волео... Па бар сад било би време да знам, а ја и сад, Бога ми, не знам да ли сам волео Софију. То је било створење добро, паметно, ћутљиво, топла срца; али, Бог би знао због чега, да ли због дугог живота у селу или из неких других узрока њој се на дну душе (ако само има дно душе) скривала рана, или, боље рећи, тајала раница, која се ничим није могла излечити, ни она ни ја нисмо знали казати шта је то. Да та рана постоји ја сам се, разуме се, досетио тек после свадбе. Већ ако се ја нисам старао о њој, — па никакве вајде! Имао сам у детињству чешљугара, кога је мачка једаред држала у шапама: спасли смо га, излечили, али се мој јадни чешљугар није опоравио; надуо се, венуо, престао да пева... Свршило се тим што се једаред ноћу увукао пацов код њега у отворен кавез и одгризао му кљун, због чега се, најзад, решио да умре. Не знам каква је мачка држала моју жену у својим шапама, тек и она се тако

исто напињала и венула као и мој несрећни чешљугар. Понекад је и она сама очигледно добијала вољу да се прене, да се поигра на свежем ваздуху, на сунцу и на слободи; покуша — и савије се у клупче. А волела ме: колико ме пута уверавала да јој више ништа није остало да жели, — пхи, ђаво га однео! а очи су јој све губиле сјај. Мислио сам, да ли није било што у њеној прошлости? Распитам се: показало се да нема ништа. Ну, ето, сами оцените: оригиналан човек би смакнуо раменом, можда би уздахнуо дватрипут, па би почео живети на свој начин; а ја, неоригинално биће, почео сам загледати у греде. У моју жену су се толико упиле навике уседелице — Бетовен, ноћне шетње, резеда, дописивање с пријатељицама, албуми и друго, — да се никако није могла навићи на други начин живота, нарочито на живот једне домаћице; а међутим смешно је кад се удата жена мучи безименом тугом и вечером пева: „Не буди је у зору".

— Ето, тако смо вам ми благовали три године; четврте Софија умре при првом порођају, и, чудна ствар — мени као да се раније причињавало да она неће моћи подарити мени кћер или сина, земљи новог становника. Сећам се како смо је сахрањивали. Било је то у јесен. Наша парохиска црква је омања, стара, иконостас поцрнео, зидови голи, цигље у поду понегде избијене; на свакој певници велика, старинска икона. Унеше сандук, наместише на самој средини, пред царским дверима, покрише га избледелим покровом, метнуше унаоколо три светњака. Отпоче

служба. Стари црквењак, с мајушним перчином позади, ниско опасан зеленим појасом, тужно је мрмљао пред налоњем; свештеник, такође стар, доброћудног лица, прилично слеп, у љубичастој одежди с жутим шарама, служио је и за себе и за ђакона. На сву ширину отворених прозора њихало се и треперило младо, свеже лишће жалосних бреза; из дворишта је допирао мирис траве; црвен пламен воштаних свећа бледео је при веселој светлости пролећњег дана; врапци су испуњавали сву цркву својим цирикањем, и покашто би под кубетом одјекнуло звонко цвркутање улетеле ластавице. У златној прашини сунчаног зрака брзо су се спуштале и подизале русе главе не баш многобројних сељака, који су се усрдно молили за покојницу; танком, плавичастом струјом излетао је дим из отвора на кадионици. Ја сам гледао у мртво лице своје жене... Боже мој! и смрт, сама смрт није је ослободила, није излечила њену рану: онај исти болесни, плашљиви, неми израз, — као да јој је и у мртвачком сандуку незгодно... Горко ми се узнемири крв. Била је добро, добро створење, а за саму себе је добро учинила што је умрла!

Приповедачу се зацрвенеше образи и потамнеше очи.

— Опростивши се најзад, — поче он опет, — тешке туге која ме је била обузела после смрти моје жене, наумим да се, што се каже, латим неког посла. Ступим у службу у губерниском граду; али у великим собама државног надлештва глава ме болела, очи су ме такође слабо служиле; на то се надовезаше

и други узроци... ја оставим службу. Намеравао сам био да одем у Москву, али, прво, недостајало ми је новаца, а друго... већ сам вам говорио да сам се смирио. Та смиреност је наишла на мене и наједампут и не наједампут. Духовно сам се већ одавно био смирио, али глава моја још никако није хтела да се сагне. Приписивао сам скромно расположење мојих осећања и мисли утицају сеоског живота, несрећи... С друге стране, већ сам одавно опажао да скоро сви моји суседи, млади и стари, заплашени испочетка мојом ученошћу, путовањем у иностранство и другим лепим странама мога васпитања, не само да су успели да се потпуно навикну на мене, већ су чак почели да се понашају са мном да ли да кажем грубо, или непажљиво, нису слушали до краја моја излагања и, говорећи са мном, нису више употребљавали „слово јери".[1]) Заборавио сам вам и то кзати, да сам у току прве године брака из досаде покушао био да се пустим у књижевност, и чак сам послао чланчић у часопис, ако се не варам, приповетку; али после неког времена добијем од уредника учтиво писмо, у којем је, поред осталог, било казано да ми се ум не може порицати, али да таленента немам, а да је у књижевности само таленат и потребан. Поврх тога, дошло ми је до ушију да се неки пролазник Московљанин, уосталом врло добар младић, узгред о мени изразио на поселу код губерна-

[1]) Т. ј. јер, скраћено од „сударја" (государја), што се после других речи изговара као знак понизности и поштовања. — (Прим. превод.).

тора као о човеку излапелом и празном. Али моје полудраговољно слепило још је непрестано трајало: није ми се хтело, знате, да самог себе „ошамарим"; напослетку једног лепог јутра отворише ми се очи. Ево како се то десило. Код мене сврати срески начелник у намери да ми обрати пажњу на разваљен мост у моме имању, који ја нисам имао апсолутно су чим да оправим. Присмачући уз чашицу ракије комад јесетре, тај снисходљиви чувар поретка очински ме покара због мога нехата, уосталом, схвати мој положај и посаветова ме само да наредим сељацима да набацају ђубрета; запали лулу и поче говорити о претстојећим изборима. За угледно звање губерниског предводитеља[1]) отимао се у то време неки Орбасанов, празан дрекавац, па уз то још и подмитљив. Поред тога није се одликовао ни богатством ни угледом. Ја рекох своје мишљење о њему, и чак доста немарно: ја сам, признајем, гледао на г. Орбасанова с висине. Срески начелник погледа у мене, љубазно ме потапша по рамену и доброћудно рече: — „Ех, Василије Васиљевићу, мали смо ја и ви да о таким људима судимо — где ћемо ми то?. ." Свака птица своме јату". — Али молим вас, — приметих ја мрзовољно, каква је разлика између мене и г. Орбасанова? — Старешина полиције извади лулу из уста, избечи очи — па прште у смех. — „Е, јесте шаљивчина" — рече он напослетку, кроз сузе: „гле шта извали . . . а! е баш сте неки!" — и све до одла-

[1]) Т. ј. претставник губерниског племства. — (Прим. превод.).

ска непрестано се шегачио са мном, мувајући ме покаткад лактом у слабине и говорећи ми већ „ти”. Најзад он отпутова. Само ми је још та кап недостајала; чаша се препунила. Прођем неколико пута по соби, застанем пред огледалом, дуго и дуго сам гледао у своје збуњено лице и, исплазивши полако језик, с горким осмехом махнух главом. Завеса паде с мојих очију: увидех јасно, јасније него своје лице у огледалу, какав сам био празан, ништаван и непотребан, неоригиналан човек!

Приповедач ућута.

— У једној Волтеровој трагедији, — сетно настави он, — некакав господин се радује што је дошао до крајње границе среће. Мада у мојој судбини нема ничега трагичног, ипак сам, признајем, искусио нешто слично томе. Ја сам познао отровни занос хладног очајања; искусио сам како је слатко, у току целог јутра, не журећи се и лежећи на својој постељи, проклињати дан и сат свога рођења; — нисам се могао смирити одједаред. Збиља, процените и сами: беспарица ме је држала прикованог за мрско ми село; ни економија, ни служба, ни књижевност, — ништа се није лепило за мене; спахија сам се туђио, књиге су ми огадиле; за водњикаво-подбуле и болесно-осетљиве госпођице, које су тресле витицама и грозничаво понављале реч: „живот” — ја нисам више био занимљив откако сам престао брбљати и заносити се; да се потпуно осамим, нисам умео и нисам могао... Почнем се, шта мислите? почнем се скитати од суседа до суседа. Као опијен презирањем

самог себе, ја сам се нарочито излагао свакојаким ситним понижењима. Мене су за столом прескакали, хладно и надувено примали, најзад ме нису никако опажали; нису ми чак давали да се мешам у општи разговор, и ја сам понекад нарочито одобравао из угла говор каквог најглупљег брбљивца, који би у своје време у Москви, с усхићењем пољубио прах мојих ногу, скут мога шињела... Ја чак нисам допуштао самом себи да мислим, да се предајем горком задовољству ироније... Молим вас, каква је то иронија ако је човек усамљен! Ето вам како сам поступао неколико година узаманце и како поступам још и до данас...

— Е ово је превршило сваку меру, — прогунђа из суседне собе сањиви глас г. Кантагрјухина, — каквој је то будали пало на памет да се ноћу разговара?

Приповедач се хитро загњури под покривач и, извирујући плашљиво, попрети ми прстом.

— Пст... пст... — прошапта он — и, као правдајући се и клањајући се у правцу Кантагрјухиновог гласа, с поштовањем проговори: — Молим лепо, молим лепо, извините, господине... Њему је допуштено да спава, он треба да спава, — настављао је он поново шапатом; — он мора прикупити нову снагу, ну, макар и за то да би исто тако задовољно сутра јео. Ми немамо права да га узнемирујемо. Поред тога ја сам вам, чини ми се, све казао што сам хтео; вероватно се и вама спава. Желим вам лаку ноћ.

Приповедач се с грозничавом брзином окрете и загњури главу у јастуке.

— Допустите бар да знам, — рекох ја, — с ким сам имао задовољство . . .

Он хитро подиже главу.

— Немојте, за Бога, — прекиде ме он, — не питајте ко сам ни мене ни друге. Нека останем за вас непознато створење, судбином смлаћени Васиљ Васиљевић. А поред тога ја, као човек неоригиналан, и не заслужујем нарочитог имена . . . А ако већ поштопото хоћете да ми дате макакав назив, онда ме зовите . . . зовите ме Хамлет Шчигровског среза. Таких Хамлета има у сваком срезу много, али можда с другим нисте имали додира . . . А сад збогом.

Он се опет загњури у своје перине, а сутрадан, кад су дошли да ме буде, њега већ није било у соби. Отишао је пре зоре.

Чертопханов и Недопјускин.

Једаред сам се по летњој врућини враћао на колима из лова; Јермолај је дремао, седећи поред мене, и клањао. Заспали пси отскакали су, као мртви, под нашим ногама. Кочијаш је сваки час одгонио бичем обаде с коња. Бела прашина као лак облак летела је за колима. Уђосмо у жбуње. Путем је било све више рупчага, точкови су почели да запињу за грање. Јермолај се трже и погледа око себе ... „Е!" — проговори он; — „па овде мора бити тетреба. Дај да сиђемо". Заустависмо се и уђосмо у „забран". Мој пас набаса на легло. Ја опалим и таман сам почео да пуним пушку кад се наједаред, иза мене, зачу јако праскање и, размичући шипраг рукама, приђе ми коњаник. „А допустите да вас упитам", проговори он надувено, — „с каквим правом ви овде ло-овите, пош'вани 'сподине?" Непознати је говорио необично брзо, испрекидано и кроз нос. Загледах му се у лице: откад знам за себе нисам видео ништа слично. Замислите, драги читаоци, малена човека, плава, црвена прћаста носића и врло дугачких риђих бркова. Шиљаста персиска капа са чоханим врхом малинасте боје покривала му је чело до самих обрва. Био је

обучен у жут, изношен армалук[1]) с црним плишаним патронима на прсима и излизаним сребрним гајтанима по свима шавовима; о рамену му је висио рог, иза појаса му је штрчао нож. Мршав, грбонос, риђ коњ тетурао се под њим, као пијан; два хрта, мршава и кривонога мотали су му се под самим ногама. Лице, изглед, глас, сваки покрет, цело биће непознатог показивали су лудачку одважност и неизмерну, невиђену охолост, његове бледо-плаве, стакласте очи летеле су и пречале се као у пијанице; главу је забацивао назад, надимао образе, фрчао и подрхтавао целим телом, као да осећа у себи сувише достојанства — ни узми ни остави, као ћуран. Он понови своје питање.

— Нисам знао да је овде забрањено ловити, одговорих ја.

— Ви сте овде, поштовани господине, — настави он, — на мојој земљи.

— Молим, ја ћу отићи.

— А допустите да вас упитам, — одговори он, имам ли част објашњавати се с племићем?

Ја му рекох ко сам.

— Кад је тако, изволите ловити. И ја сам племић и врло ми је мило кад могу учинити услугу племићу... А име ми је Чертоп-ханов, Пантелија.

Он се наже, викну „ђи”, ошину коња по врату; коњ поче одмахивати главом, пропе се, јурну у страну и пригнечи једном псу ногу. Пас поче страшно

[1]) Кратак татарски кафтан на копче. — (Прим. превод.).

скамукати. Чертопханов плану, шикну, удари коња по глави међу уши, брже од муње скочи на земљу, прегледа псу ногу, опљуну рану, гурну га ногом у слабину, да не скичи, ухвати се коњу за гребен и метну ногу у стремен. Коњ диже брњицу, подиже реп и гурну поребарке у жбуње; он за њим скакућући на једној нози, али се најзад ипак докопа седла; као суманут замаха нагајком, затруби у рог па појури. Још нисам био дошао себи од неочекиване појаве Чертопханове, кад наједаред, скоро без икаквог шума, изјаха из жбуња дебељко од својих четрдесет година, на маленом вранчићу. Он се заустави, скиде с главе зелен, кожни качкет, и танким, меким гласом упита ме да ли нисам видео коњаника на риђем коњу? Одговорих да сам га видео.

— На коју су страну изволели одјахати? — настави он истим гласом и не мећући на главу качкета.

— Онамо.

— Најпонизније вам захваљујем.

Он цмокну уснама, замлатара ногама по коњским слабинама и удаљи се малим касом — труп, труп, у показаном правцу. Гледао сам за њим, док се његов рогати качкет није изгубио иза грања. Тај нови незнанко својом спољашношћу није нимало личио на свога претходника. Његово лице, подбуло и округло као лопта, изражавало је бојажљивост, доброћудност и кротку смиреност, нос, такође подбуо и округао, ишаран плавим жилицама, показивао је сладострасника. На глави му спреда није остало ниједне длачице, остраг су штрчали врло ретки руси прамичци;

очице као шашом прорезане, умиљато су жмиркале; слатко су се смешиле црвене и сочне уснице. На њему је био реденгот с усправном јаком и бакарним дугметима, врло изношен, али чист; његове чохане панталонице се високо зарозале, над жутим рубовима чизама видели су се дебели листови.

— Ко је то? — упитах ја Јермолаја.

— То? Недопјускин, Тихон Иванић. Код Чертопханова живи.

— Ваљда је сиромах човек?

— Није богат; али и Чертопханов нема ни пребијене паре.

— Па зашто се онда настанио код њега?

— Па ето, спријатељили су се. Један без другог никуда... То је оно што се каже: „Нашла врећа закрпу".

Изађосмо из жбуња; одједном крај нас закевташе два ловачка пса, и крупан зец спучи по зоби, већ доста високој. У стопу за њим искочише из шуме пси, обични ловачки и хртови, а одмах за псима излете и сам Чертопханов. Он није викао, није пујдао псе, није им говорио: „држ!"; он се био задувао, гушио се; из отворених уста избијали су на махове испрекидани, бесмислени звуци; он је јурио избечивши очи и бесно је шибао нагајком несрећног коња. Хртови стигоше... зец чучну, нагло окрете назад и јурну, поред Јермолаја, у жбуње... Хртови projурише. „Па-а-зи, па-а-зи!" напрежући се као да је мутав замуца преморени ловац; — „рођени, пази!" Јермолај опали... рањени зец поче да се котрља по глат-

кој и сувој трави, поскочи у вис и жалосно записка у зубима пса који је на њега навалио. Други пси одмах навалише.

Као стрела слете Чертопханов с коња, исука јатаган, притрча псима, раскорачивши се, проклињући их љутито оте од њих рашчерупаног зеца и, искрививши се сав у лицу, сјури му у грло нож до самог балчака... сјури и закикота се. Тихон Иванић се појави на ивици шуме. „Хо-хо-хо-хо-хо-хо-хо-хо-хо! закикота се опет Чертопханов... „Хо-хо-хо-хо-хо", мирно понови за њим његов друг.

— Лети управо не би требало ловити, — приметих ја, показујући Чертопханову изгажен овас.

— Моје је поље, — одговори, једва дишући, Чертопханов.

Он отсече зецу пикљеве, веза га за седло и баци псима пикљеве.

— Дужан сам ти, пријатељу, метак, — по ловачким правилима, рече он, обраћајући се Јермолају. — А вама, поштовани господине, — додаде оним истим испрекиданим гласом, — хвала.

Он узјаха коња.

— Допустите да вас упитам... заборавио сам... име и презиме?

Ја опет рекох ко сам.

— Врло ми је мило што сам се с вама упознао. Ако вас пут нанесе, молим, посетите ме... Ама где је тај Томка, Тихоне Иванићу? — настави срдито; — без њега убисмо зеца.

— Коњ је пао под њим, — смешећи се одговори Тихон Иванић.

— Како као? Зар Орбасан пао? — Пи-пих!... Где је он, где?

— Онамо, иза шуме.

Чертопханов удари коња нагајком по брњици и одјури стрмоглавце. Тихон Иванић ми се поклони двапут — за себе и за другара, па опет откаска у жбуње.

Та два господина изазваше код мене силну радозналост... Шта је могло свезати везама нераскидног пријатељства два бића, толико разнородна? Почнем се распитивати. Ево шта сам дознао.

Чертопханов, Пантелија Јеремић био је на гласу у целом крају као човек опасан и махнит, охол и убојица првог реда. Служио је врло кратко време у војсци па поднео оставку „због једне непријатности", с оним чином, због којег се раширило мишљење да кокош није птица.[1])

Пореклом је био из старинског дома, некад богатог; дедови су му живели сјајно, на степски начин, то јест дочекивали су и зване и незване, хранили су их као зимине, давали туђим кочијашима по четврт[2]) овса на тројку, држали музиканте, певаче, лакрдијаше и псе, у свечане дане појили народ ракијом и домаћим пивом, зими одлазили у Москву на својим старинским тешким каруцама, а понеки пут су чита-

[1]) Значи с чином заставника, према руској пошалици: Кокош није птица, петао није човек, заставник није официр, његова жена није госпођа.

[2]) Четврт је била стара мера за жито, близу 210 литара. — (Прим. превод.).

ве месеце седели без паре и хранили се својим домаћим производима. Отац Пантелије Јеремића наследио је већ упропашћено имање; он је са своје стране такође много „жуирао" и, умирући, оставио је своме јединцу наследнику Пантелији заложено сеоце Безсоново, с тридесетпет душа мушког и шездесетшест женског пола, и четрнаест десетина и једну осмину рђаве земље у пустари Колобродовој, од које се, уосталом, није нашла никаква тапија у хартијама покојниковим. Покојник је, морам рећи, врло чудновато пропао: упропастио га је „економски рачун". По његовом схватању, племић није смео зависити од трговца, варошана и њима сличних „разбојника", као што се он изражавао; он је увео на свом имању све могуће занате и радионице: „и лепше је и јевтиније", имао би обичај да каже: „то је економски рачун"! Те штетне мисли није се до краја живота ослободио; она га је и упропастила. Али је бар задовољио своје прохтеве! Задовољавао је сваки свој ћеф. Међу осталим измишљотинама једаред је направио, по својој замисли, тако големе, породичне каруце да су се, и поред сложног напора из целог села дотераних сељачких коња, заједно с њиховим газдама, на првој низбрдици претуриле и распале. Јеремија Лукић (Пантелијином оцу било је име Јеремија Лукић) нареди да се подигне споменик на тој низбрдици, и иначе га то нимало није збунило. Паде му тако исто на памет да сагради цркву, разуме се без помоћи архитекте. Читаву шуму погоре на циглу, постави огроман темељ, могла би се на њему сази-

дати губерниска саборна црква, подигне зидове, почне да засвођава кубе: кубе паде. Он опет, — кубе се опет сруши; он трећи пут — кубе се скљока и по трећи пут. Даде се у мисли мој Јеремија Лукић: ово, мисли, нису чиста посла... мора да су се умешале проклете врацбине... па ти наједаред заповеди да се ишибају све бабе у селу. Бабе ишибаше — а кубе ипак не засводише. Сељацима почео да преудешава куће по новом плану, и све из економских разлога; по три куће метао заједно у троугао, а на средини поставио мотку с обојеном кућицом за чворке и заставом. Сваки дан би нешто ново измислио: час је од репушине кувао супу, час је коњима шишао репове за капе својој послузи, час се спремао да лан замени копривом, а свиње да храни печуркама... Прочитао он једаред у „Московским Вједомостима" чланчић харковског спахије Хрјака-Хрупјорскога о користи морала у сеоском животу, и одмах сутра дан нареди свима сељацима да науче напамет чланак харковског спахије. Сељаци науче чланак; господар их упита: разумсју ли шта је онде написано? Настојник одговори, како, вели, не би разумели! Некако у то време нареди да се сви његови поданици, ради реда и из економских разлога, нумеришу, и да се сваком на јаку пришије његов број. При сусрету с господином свако би тек повикао: тај и тај број иде! а господар би одговорио љубазно: пођи с Богом!

Па ипак, и поред свег реда и економског рачуна, Јеремија Лукић мало по мало западе у сасвим тежак положај: поче прво залагати своја сеоца, а после их

поче и продавати; последње прадедовско гнездо, село с недовршеном црквом, продаде већ држава, срећом, не за живота Јеремије Лукића, — он тај удар не би могао поднети, — већ две недеље после његове смрти. Ипак је умро у својој кући, на својој постељи, опкољен својим људима и под надзором свога лекара; али јадном Пантелији остаде само Безсоново.

Пантелија је дознао да му је отац болестан кад је већ био у служби, баш у јеку мало пре поменуте „непријатности". Тек што је био узео деветнаесту годину. Од раног детињства није остављао родитељске куће, и под руководством своје матере, необично добре, али сасвим тупоглаве жене, Василисе Васиљевне, одрастао је као маза и господичић. Само се она бавила његовим васпитањем; Јеремији Лукићу, задубљеном у његове економске комбинације, није било до тога. Истина, он је једаред својеручно казнио свога сина зато што је слово *рци* — изговарао *арци*, али тога дана Јеремија Лукић је туговао дубоко и тајно: најбоље му се псето убило о дрво. Уосталом, бриге Василисе Васиљевне о васпитању Панћушином ограничиле су се биле само на једно мучно напрезање: у зноју свога лица најмила му је за домаћег учитеља бившег војника Елзашанина, неког Биркопфа, и до саме своје смрти дрхтала је као лист пред њим: но, мислила је, ако ми откаже — пропала сам! Куд би се дела? где бих нашла другог учитеља? Та и овог сам на једвите јаде премамила од сусетке! А Биркопф, као довитљив човек, одмах је искористио свој изузетан положај: пио је као смук и спа-

вао од јутра до вечера. Свршивши „научни курс”, Пантелија ступи у службу. Василисе Васиљевне већ одавно није било на свету. Преминула је пола године пре тог значајног догађаја, од страха: уснила је белог човека како јаше медведа. Јеремија Лукић ускоро је отишао за својом половином.

Пантелија, чим чу да се он разболео, дојури као без главе, али већ не застаде оца жива. Али колико се изненадио поштовани син кад се потпуно неочекивано од богатог наследника претворио у сиромаха! Мало их је који могу издржати такав нагао прелом у животу. Пантелија подивља, прозли се. Од човека поштена, дарежљива и добра, иако махнита и пргава, он постаде охол и убојица, престаде да се дружи са суседима, — богатих се стидео, сиромашних гадио, — и нечувено дрско се понашао према свима, чак и према признатим властима: ја сам, вели, племић коленовић. Једампут умало није убио среског полициског комесара, који је ушао код њега с качкетом на глави. Разуме се, власти од своје стране нису му остајале дужне и кадгод им се указала прилика, дали су му да их осети; али су га се ипак прибојавале, зато што је он био страшна прзница и код друге речи је позивао на мегдан с ножевима. При најмањем противречју очи у Чертопханова би заиграле, глас му запео у грлу ... „А, ва-ва-ва-ва-ва”, муцао би „макар ме главе стало!” ... па би био готов на зид ударити! А осим тога, он је био човек чистих руку, ни у шта умешан. Нико му, разуме се, није долазио ... И при свем томе имао је добру душу, чак ве-

лику, на свој начин: неправду, насиље над другим није трпео; за своје сељаке био је увек готов главу дати. „Како?” — говорио је, лупајући помамно по својој глави — „Зар моје сељаке да неко дира? Не био ја Чертопханов . . .”

Тихон Иванић Недопјускин није се могао, као Пантелија Јеремић, поносити својим пореклом. Његов отац је пореклом из реда једнодвораца, и тек је четрдесетогодишњом службом стекао племство. Г-н Недопјускин - отац био је од оних људи које несрећа гони с жестином која личи на личну мржњу. У току читавих шездесет година, од самог рођења па до саме смрти, он се јадник борио са свима невољама, болестима и бедама које прате ситне људе; потуцао се од немила до недрага, никад се није сит најео, никад се није наспавао, клањао се, мољакао, очајавао и стрепео, дрхтао над сваком копејком, доиста „невино” настрадао у служби и умро најзад дал’ на тавану или у подруму, не стигавши да заради ни себи ни деци комад хлеба. Судба га је смела као хајка зеца. Био је добар и поштен човек, а узимао је мито — од десет копејки сребра до два рубља уцело. Имао је Недопјускин жену, мршаву и јектичаву; имао је и децу; срећом, она су сва помрла, изузев Тихона и кћери Митродоре, прозване „трговачка помодарка”, која се после многих жалосних и смешних догађаја удала за адвоката. Г-н Недопјускин - отац успео је некако још за живота да намести Тихона у канцеларију као прекобројног чиновника; али одмах по очевој

смрти Тихон напусти службу. Вечита узнемиреност, тешка борба са зимом и глађу, сетна утученост материна, брижно очајање очево, грубо натресање газда и дућанџије, све те свакодневне, непрекидне невоље развиле су код Тихона неисказану плашљивост: само ако би опазио свога старешину он би дрхтао и премирао од страха као ухваћена птичица. Он остави службу. Равнодушна а можда и подсмешљива природа уноси у људе разне способности и наклоности, нимало се не управљајући према њиховом положају у друштву и средствима; са својственом јој брижљивошћу и љубављу изваjала је она из Тихона, сина сиромашног чиновника, биће осетљиво, лено, меко, пријемљиво, — биће које само мисли на уживање, обдарено необично финим чулом мириса и укуса . . . изваjала, марљиво израдила и — оставила своју творевину да расте на киселом купусу и поквареној риби. И ето, она је израсла, та творевина, почела, како се каже, „живети". Поче шала. Судбина, која је непрестано мучила Недопјускина - оца, дочепала се и сина: биће, да јој се осладило. Али с Тихоном је поступила друкчије; она га није мучила — она се забављала њим. Она га нипут није доводила до очајања, није га терала да искуси срамне муке глади, него га је вуцарала по свој Русији, из Великог Устјуга до Царево-Кокшајска,[1]) из једне понижава-

[1]) Велики Устјуг, варош у Вологодској губернији (сев. Русија); Царево-Кокшајск, татарска варошица у Казанској губернији (југоист. Русија). — (Прим. превод.).

јуће и смешне дужности у другу: час га је производила за „мажордома" код џандрљиве и жучљиве госпође-добротворке, час га намештала као муфташа код богатог тврдице-трговца, час га одређивала за шефа домаће канцеларије буљооког господина, ошишаног по енглески, час производила за полу-управника двора, полу-лакрдијаша код спахије који држи ловачке псе... Једном речју, судбина је натерала јадног Тихона да испије, капљу по капљу, сав горки и отровни напитак потчињеног живљења. Наслужио се он свога века несносној ћудљивости, сањивој и пакосној досади нерадне господштине... Колико пута се, насамо, у својој соби, кад га је најзад гомила гостију пустила да иде, пошто се сита нашегачила с њим, колико се пута клео, сав пламтећи од стида, с хладним сузама од очајања у очима, да ће одмах сутрадан кришом побећи, покушати срећу у вароши, наћи себи макар преписачко местанце, или бар једном умрети од глади на улици. Али, прво и прво, није му Бог дао снаге; друго, плашња га је обузимала, и најзад треће, како да изради себи место, кога да моли? „Неће дати", шаптао би несрећник, превртући се тужно у постељи: „неће дати!" И сутрадан би опет увукао врат у јарам. Утолико му је био мучнији положај што се чак ни брижљива природа није потрудила да га обдари макар и најмањом количином оних способности и дарова без којих је занат забављачев скоро немогућан. Он, на пример, није умео ни играти у преврнутој медвеђој бунди, све док не падне, нити збијати шале и правити се љубазан

у непосредној близини размахнутих бичева; изложен потпуно го на мразу од двадесет степени, он би понекад назебао; желудац му није варио ни вино, помешано с мастилом и другим ђубретом, ни исецкане мухоловке и сирњаје са сирћетом. Бог зна шта би било од Тихона, да није последњем од његових добротвора, обогаћеном закупцу монопола ракије, једном кад је био накресан пало на памет да у свом тестаменту допише: „а Зјози (иначе Тихону) Недопјускину остављам у вечну и наследну својину поштено стечено моје село Безселендејевку са свим принадлежностима". После неколико дана, добротвора, при чорби од кечиге, удари капља. Диже се галама, упаде суд, попечати имовину, као што је ред. Скупише се рођаци; отворише тестаменат; прочиташе, потражише Недопјускина. Појави се Недопјускин. Већина окупљених знала је какву је дужност вршио Тихон Иванић код добротвора: урнебесни усклици, подругљиви поздрави осуше се њему на сусрет. „Спахија, ево га, нови спахија!" викали су остали наследници. — „Ево ти га на", дохвати један, познати шаљивчина и досетљивац, „то вам је, вала, може се право казати... то је заиста... овај... што се каже... овај... наследник!" И сви прснуше у смех. Недопјускин дуго није могао веровати својој срећи. Показаше му тестаменат, — он поцрвене, зажмури, поче одмахивати рукама и удари у плач као киша. Кикот скупа претвори се у густу сливену рику. Село Безселендејевка састојала се свега из двадесет две сељачке душе; нико за њом није јако жалио, па за-

што се не би, кад се дала прилика, мало пошалили? Један само наследник из Петрограда, важан господин грчког носа и најплеменитијег израза лица, Ростислав Адамић Штопељ, не отрпе, попримаче се поребарке Недопјускину и надувено погледа у њега преко рамена. „Ви, сте, поштовани господине, колико могу видети, — проговори он презриво-немарно, код поштованог Фјодора Фјодоровића вршили, тако да кажем, дужност слуге лакрдијаша?” Господин из Петрограда изражавао се језиком несносно чистим, живахним и правилним. Сметени, узбуђени Недопјускин не дочу речи непознатог му господина, али остали одмах сви ућуташе: досетљивац се снисходљиво осмехну. Г-н Штопељ протрља руке и понови своје питање. Недопјускин запрепашћено подиже очи и отвори уста. Растислав Адамић једљиво зажмири.

— Честитам вам, поштовани господине, честитам, настави он; — истина, не би сваки, може се рећи, пристао да на такав начин зарррађује себи насушни хлеб; али de gustibus non est disputandum, то јест, свако има свој укус . . . Зар не?

Неко у задњим редовима брзо али уљудно цикну од дивљења и одушевљења.

— Реците, прихвати г. Штопељ, јако охрабрен осмесима целог скупа, — каквом сте нарочитом дару обавезни за своју срећу? Не, немојте се стидети; сви смо ми овде, тако рећи, своји, en famille. Зар није тако, господо, ми смо овде en famille?

Наследник коме се Ростислав Адамић случајно обрати с тим питањем, на жалост, није знао француски и зато се ограничио само на то да потврди лаким стењањем. Зато други наследник, млад човек с жућкастим пегама на челу, хитро прихвати: вуј, вуј, разуме се.

— Може бити, опет поче г. Штопељ, — ви умете да идете на рукама, подигавши ноге, тако рећи, у вис.

Недопјускин тужно погледа унаоколо — сва су се лица пакосно смешкала, свима су се очи овлажиле од задовољства.

— Или, можда, умете певати као петао?

Гласан кикот проломи се и разлеже се свуд около, али се одмах утиша, угушен ишчекивањем.

— Престаните! — прекиде наједаред Ростислава Адамића оштар и громак глас — како вас није срамота мучити јадника!

Сви се обазреше. На вратима је стајао Чертопханов. Као синовац синовца покојног закупца он је такође добио позив на родбински скуп. За време читања он се, као и увек, држао поносито удаљен од осталих.

— Престаните, понови он, забацивши поносно главу.

Г-н Штопељ се брзо окрете и, спазивши човека сиротињски одевеног, неугледна, полугласно упита суседа (опрезност никад није на одмет):

— Ко је то?

— Чертопханов, није важна птица, одговори му овај на ухо.

Ростислав Адамић узе надувен став.

— А какав сте ми ви командант? — рече он кроз нос и зачкиљи. — Каква сте ви птица, допустите да вас упитам?

Чертопханов плану, као барут од искре. Од беса преста дисати.

— Дз-дз-дз-дз, — зашишта он као да га неко дави и одједном загрме. — Ко сам ја? ко сам ја? Ја сам Пантелија Чертопханов, племић коленовић, и мој чукун-чукундед служио је цару, а ко си ти?

Ростислав Адамић побледе и стукну назад. Није очекивао таквог отпора.

— Зар ја птица, ја, ја птица ... О, о, о! ...

Чертопханов јурну напред; Штопељ отскочи врло узрујан, гости полетеше на сусрет раздраженом спахији.

— Да се бијемо, да се бијемо, сместа да се бијемо са завезаним очима! — викао је побеснели Пантелија, — или ме моли да ти опростим, па и њега ...

— Молите, молите да вам опрости — мрмљали су око Штопеља престрављени наследници, — та он је тако суманут, — одмах коље.

— Опростите, опростите, нисам знао, — промуца Штопељ, — нисам знао ...

— И њега моли! — дрекну горопадни Пантелија.

— Опростите и ви, — додаде Ростислав Адамић, обраћајући се Недопјускину, који је и сам дрхтао као у грозници.

Чертопханов се умири, приђе Тихону Иванићу, узе га за руку, дрско погледа око себе и, не сретнувши

ниједног погледа, свечано, усред дубоког ћутања, изађе из собе заједно с новим поседником поштено стеченог села Безселендејевке.

И од тог дана они се већ више нису растајали. (Село Безселендејевка било је удаљено само осам врста од Безсонова). Безгранична захвалност Недопјускинова прешла је убрзо у понизно обожавање. Слаби, меки и не сасвим чистих руку Тихон правио се мањи од маковог зрна пред неустрашивим и несебичним Пантелијом. „Није то шала!” мислио је он понекад сам за се „с губернатором говори, а гледа му право у очи . . . Бога ми, — гледа ли, гледа!”

Он му се толико дивио да већ његов мозак није имао снаге да га разуме, сматрао га је као човека необична, паметна, учена. И маколико да је Чертопханољево образовање било јадно, ипак је, према Тихоновом образовању, могло изгледати сјајно. Чертопханов је, истина, руски мало читао, француски је мало разумео, тако слабо да је једаред на питање свога учитеља Швајцарца: „Vous parlez français, Monsieur?“ одговорио: же не разумем и, промисливши се мало, додао: па; — па ипак он се сећао да је некад живео Волтер, врло оштроуман писац, и да се Фридрих Велики, пруски краљ, у војним стварима такође одликовао. Од руских писаца ценио је Державина, а волео је Марлинског и свом најбољем псу дао је име Амалат-Бег . . .

Неколико дана после мог првог сусрета с овом двојицом пријатеља, упутим се у сеоце Безсоново к Пантелији Јеремићу. Издалека се видела његова омалена

кућица; она је штрчала на голом месту, пола врсте од села, „на ћутуку", што се каже, као јастреб на орању. У дворишту Чертопхановљеву било је свега четири старе дрвене зграде разне величине, и то: кућа за становање, коњушница, шупа и купатило. Свака зграда стајала је одвојено, сама за себе: ни ограде унаоколо, ни капије није се видело. Мој кочијаш се збуњен заустави код натрулог и загађеног бунара. Крај шупе неколико мршавих и накострешених хртића чупају црклог коња, свакако Орбасана; један од њих подиже крваву њушку, лану брзо неколико пута, па опет стаде глодати гола ребра. Поред коња стајало је момче од својих седамнаест година, подбула и жута лица, обучено као козачић и босоного; оно је озбиљно погледало на псе, који су му предати на чување, и овда-онда би ошинуло бичем најпрождрљивијег.

— Је ли код куће господин? — упитах га.

— А Бог би га знао! одговори момче. — Куцните.

Ја скочим с кола и приђем уласку у кућу.

Стан господина Чертопханова изгледао је врло жалосно: брвна поцрнела и испала напоље као трбух, димњак оборен, углови сатрулели и посрнули, мали мутно-плавкасти прозорчићи неисказано кисело вираху испод чупавог, нахереног крова: у неких развратних баба бивају таке очи. Ја закуцах; нико се не одазва. Па ипак сам кроз врата чуо оштро изговорене речи:

— Аз, буки, вједи; та дед', будало, — говорио је промукао глас — аз, буки, вједи, глагољ . . . та није глагољ, добро, јест! . . . Деде, будало!

Куцнух по други пут.

Исти онај глас викну: — Уђи, — ко је то?...

Уђох у празно малено предсобље и кроз отворена врата спазих самог Чертопханова. У масном бухарском халату, широким чакширама и црвеном татарском ћулаву седео је он на столици, једном руком притискивао њушку младој пудлици, а у другој је држао комад хлеба над самим њеним носом.

— А! — прозбори он достојанствено и не мичући се с места; — врло ми је мило што сте дошли. Седите, молим вас. А ја се ето носим с Вензором... Тихоне Иванићу, — додаде јачим гласом — изволи-де овамо. Дошао нам је гост.

— Одмах, одмах, — одговори из оближње собе Тихон Иванић. — Машо, дај ми кравату.

Чертопханов се опет окрете Вензору и метну му комад хлеба на нос. Погледах унаоколо. У соби, сем извитопереног стола за развлачење на тринаест ногу неједнаке дужине и четири проваљене сламне столице, није било никаквог намештаја; Бог те пита кад окречени зидови, с плавим мрљама у облику звезда, на много места су били потклобучени; између прозора висило је разбијено и мутно огледалце у огромном оквиру од имитираног махагониа. По угловима су стајали чибуци и пушке; с таванице су се спуштале дебеле и црне нити паучине.

— Аз, буки, вједи, глагољ, добро, — лагано је изговарао Чертопханов и наједаред је помамно викнуо: — јест! јест! јест!... Каква глупа животиња!... јест!

Али је кукавна пудлица само дрхтала и није се решавала да зине; и даље је седела подвивши жалосно реп, и, искрививши њушку, тужно је жмиркала и чкиљила, као да је у себи говорила: наравно, како ви хоћете!

— Та једи, на! држ'! — понављао је неуморни спахија.

— Заплашили сте га, — приметих ја.

— Но, онда нек иде до ђавола!

Он га гурну ногом. Сирото псето диже се тихо, упусти хлеб с носа и пође на врховима прстију у предсобље, дубоко увређено. А није ни чудо: туђи човек први пут дошао, а с њим тако поступају.

Врата из друге собе опрезно шкрипнуше, и г. Недопјускин уђе, клањајући се пријатно и смешећи се. Ја устадох и поклоних се.

— Немојте се узнемиравати, немојте се узнемиравати, — замуца он.

Седосмо. Чертопханов изађе у другу собу.

— Јесте ли одавно изволели доћи у наш крај? — прозбори Недопјускин меким гласом, накашљавши се пажљиво у шаку и, из пристојности, подржавши неко време прсте пред уснама.

— Има више од месец дана.

— Тако, дакле.

Ућутасмо.

— Јако је лепо време, — продужи Недопјускин и захвално погледа у мене, као да време зависи од мене; — жита су, може се рећи, дивна.

Ја климнух главом одобравајући. Опет ућутасмо.

— Пантелија Јеремић јуче два зеца изволели убити, — с неким напором проговори Недопјускин, очевидно желећи да оживи разговор, — да, господине, два врло велика зеца.

— Јесу ли добри пси у г. Чертопханова?

— Не могу бољи бити, господине! — задовољно одговори Недопјускин; — може се рећи први у свој губернији! (Он се примаче к мени). Него шта! Пантелија Јеремић је такав човек! Што само пожели, ама што му само падне на памет — погледаш, све је већ зачас готово. Пантелија Јеремић, кажем вам . . .

Чертопханов уђе у собу. Недопјускин се осмехну, ућута и показа ми очима на њега, као да би хтео рећи: ето, уверите се сами. Почесмо разговор о лову.

— Хоћете ли да вам покажем своје псе? — упита ме Чертопханов и, не дочекавши одговора, викну Карпа.

Уђе снажан момак у кафтану од нанкинга зелене боје, с плавом јаком и дугметима од ливреје.

—Нареди Фомки, — отсечно рече Чертопханов, — да доведе Амалата и Сајгу, али као што треба, разумеш ли?

Карп се осмехну на сва уста, пусти неки неодређени звук па пође. Појави се Фомка, очешљан, утегнут, у чизмама и са псима. Ја сам, из пристојности, као дивећи се стао посматрати глупе животиње (хртови су сви необично глупи). Чертопханов пљуну Амалату у саме ноздрве, што, уосталом, по свему судећи, није томе псу чинило ни најмање задовољство. Недопјускин такође одостраг помилова Амалата. Почесмо

опет ћаскати. Чертопханов мало по мало потпуно одмекну, престаде се шепурити и фркати; израз лица измени му се. Он погледа у мене и у Недопјускина . . .

— Е! — узвикну он наједаред — што да тамо седи сама? Машо! о Машо! оди-де овамо.

Неко се поче мешкољити у суседној соби, али не би никаквог одговора.

— Ма-а-шо, — умиљато понови Чертопханов, — оди овамо. Ништа не мари, не бој се.

Врата се тихо отворише и ја угледах жену од својих двадесет година, високу и стаситу, циганског црнпурастог лица, смеђих очица и као катран црне косе; крупни бели зуби све су се блистали испод пуних и црвених усана. На њој је било бело платно; плав шал, прикачен испод самог грла златном иглом, покривао је до половине њене танке руке, чистокрвне расе. Она коракну два-трипут плашљиво и неспретно као дивљакуша, застаде и обори поглед.

— Ево, претстављам вам, — проговори Пантелија Јеремић — да кажете жена, није жена, али скоро што и жена.

Маша лако плану и збуњено се осмехну. Ја јој се поклоних мало ниже. Врло ми се допала. Необично фин орловски нос, с отвореним полупрозрачним ноздрвама, смели потез високих обрва, бледи, једва приметно упали образи, — све црте њена лица изражавале су тврдоглаву страст и безбрижну смелост. Испод заковрчене витице низ широк врат падала су два прамена сјајне косице — знак крви и снаге.

Она приђе прозору и седе. Нисам хтео да увелича-

вам њену збуњеност и упустих се у разговор с Чертопхановом. Маша лагано окрете главу и поче испод ока погледати на мене, крадом, дивље, брзо. Поглед јој је све севао као змијин жалац. Недопјускин седе уз њу и шапну јој нешто на уво. Она се опет осмехну. Смешећи се она је лако мрштила нос и пућила горњу усну, што је давало њеном лицу полу мачји, полу лављи израз . . .

О, та ти си „не дирај ме", — помислих ја, посматрајући сад ја њен витки стас, испупчене прси и незграпне, хитре покрете.

— А шта, Машо, — упита Чертопханов, — требало би госта нечим и почастити, а?

— Имамо слатко, — одговори она.

— Па дај овамо слатко, а уз њега и ракије. Него слушај, Машо, — викну он за њом, — донеси и гитар.

— Шта ће гитар? Ја певати нећу.

— Зашто?

— Не пева ми се.

— Ех, којешта, певаће ти се, ако . . .

— Шта? — упита Маша, брзо намрштивши обрве.

— Ако те замолимо, заврши Чертопханов, прилично збуњен.

— А!

Она изађе, брзо се врати са слатким и ракијом, и опет седе код прозора. На челу јој се још видела бора; обе обрве су јој се дизале и спуштале, као пипци у осе . . . Да ли сте приметили, читаоче, како је зло лице у осе? Но, помислих, биће олује. Разговор никако није ишао. Недопјускин се био сасвим утишао

и усиљено се смешио; Чертопханов је бректао, црвенео и буљио очи; ја сам се већ спремао да одем . . . Маша се одједном подиже, брзо отвори прозор, протури главу и љутито викну сељанци која је пролазила: „Аксиња!" Жена се трже, хтеде да се окрене, али се оклизну и тешко љосну о земљу. Маша се забаци натраг и гласно се закикота; Чертопханов се такође засмеја, Недопјускин записка од усхићења. Сви пренусмо. Олуја се сврши једном муњом . . . ваздух се очисти.

После пола сата нико нас не би познао: ћаскали смо и шалили се као деца. Маша је правила лудорије горе него сви ми, — Чертопханов ју је просто гутао очима. Лице јој побледело, ноздрве се рашириле, поглед јој и сева ватром и тамни у исто време. Дивљакуша са разигра. Недопјускин је гегуцао за њом на својим дебелим и кратким ножицама, као патак за патком. Чак се и Вензор извуче испод клупице у предсобљу, постоја мало на прагу, погледа на нас и одједном поче скакати и лајати. Маша прну у другу собу, донесе гитар, збаци шал с рамена, хитро седе, подиже главу и запева циганску песму. Њен глас је звонио и дрхтао као напукло стаклено звонце, распламћивао се и замирао . . . И пријатно и мучно било је човеку на срцу. — „Ај, дед' распали!" . . . Чертопханов стаде играти. Недопјускин затапка и уситни ногама. Маша се сва увијала као брезова кора на ватри: танки прсти хитро су летели по гитару, црнпурасто грло лагано се дизало под двоструком ћилибарском ниском. Час би наједаред умукла, клонувши

изнемогла, и као против воље би диркала жице, а Чертопханов би се зауставио, само би раменом мицао и на месту цупкао, а Недопјускин би климао главом као порцулански Кинез; час би поново запевала као луда, усправљала стас и истицала груди, и Чертопханов би опет чучнуо до земље, поскакивао до под таваницу, вртео се као чигра, подвикивао: „живо!" . . .

— Живо, живо, живо, живо! — брзо је прихватао Недопјускин.

Доцкан у вече отидох из Безсонова.

Чертопхановљев крај.

I

Око две године после моје посете почеше недаће Пантелије Јеремића — баш недаће. Непријатности, незгоде, чак и несреће дешавале су му се и раније, али он на њих није обраћао пажњу и „царовао је" као и пре. Прва недаћа која га је задесила пала му је најтеже: Маша га је оставила.

Шта ју је натерало да напусти његов кров, на који се она, изгледало је, тако лепо привикла — тешко је казати. Чертопханов је до смрти био уверен да је за Машину издају био крив неки млад сусед, бивши улански капетан, звани Јаф, који је, по речима Пантелије Јеремића једино тим успевао што је непрестано усукивао бркове, страшно се мазао помадом и значајно говорио "хм!", али, пре би се рекло, ту је више деловала скитачка циганска крв, која је текла у Машиним жилама. Како тако, тек једног лепог летњег вечера, свезавши нешто дроњака у омањи завежљај, Маша оде из Чертопхановљева дома.

Пре тога она је једно три дана седела у углу, шћућуривши се уза зид, као рањена лисица — и да би једну реч коме проговорила — само је очима возила

и у мисли се задубљивала, трзала обрвама и помало кезила зубе и руке преметала једну преко друге, као да се умотава. Такве „лутке” њој су и раније долазиле, али никад нису дуго трајале; Чертопханов је то знао — па зато нити се узнемиравао нити је њу узнемиравао. Али кад је, вративши се из псећег дворишта, где су, по речима његовог псетара, последња два ловачка пса „отегли папке” — срео служавку, која му је уздрхталим гласом јавила да су јој, вели, Марија Акинфијевна заповедили да их поздрави, заповедили да каже да им жели сваку срећу, али да се више њима неће вратити, — Чертопханов, окренувши се два-три пута на месту и рикнувши промукло, сместа појури за бегунцом — и узгред узе са собом пиштољ.

Стиже је на две врсте од своје куће, поред брезове шумице, на друму за среску варош. Сунце је стајало ниско над хоризонтом — и све је унаоколо било добило пурпурну боју: дрвеће, трава, земља.

— К Јафу! к Јафу! — јекну Чертопханов чим угледа Машу, — к Јафу! — понови он, трчећи њој и скоро се спотичући на сваком кораку.

Маша се заустави и окрете му се лицем. Стајала је леђима окренута светлости — и изгледала је сва црна, као изрезана из црног дрвета. Једино су се очне беоњаче издвајале као сребрни бедеми, и саме очи — зенице — још су више потамнеле.

Она баци свој завежљај у страну и скрсти руке.

— К Јафу си пошла, неваљалице! — понови Чертопханов и хтеде да је ухвати за раме — али, срет-

нувши њен поглед, уплаши се и застаде неодлучно.

— Нисам пошла г. Јафу, Пантелија Јеремићу, — одговори Маша уједначено и тихо; само с вама више не могу живети.

— Како не можеш живети? Зашто то? Зар сам те нечим увредио?

Маша одмахну главом. — Нисте ме ничим увреди-Пантелија Јеремићу, само ми досадило код вас... За раније вам хвала, али остати не могу — никако не могу!

Чертопханов се пренерази; чак се удари рукама по бедрима и потскочи.

— Ама како то тако? Живела, живела, сем задовољства и мира ништа није видела — и наједампут: досадило јој! Хајд, вели, да га оставим! Узела, мараму на главу метнула — па отишла. Свако јој је поштовање указивано као правој госпођи...

— Па баш то ми и није потребно, — прекиде Маша.

— Како није потребно? Од Циганке скитнице постала госпођа — па: не треба! Како не треба, орјатска трагo? Ко може у то поверовати? Ту се неверство крије, неверство!

Он опет засикта.

— Ни на какво неверство не мислим, нити сам мислила, — рече Маша својим певајућим и разговетним гласом; — а ја сам вам већ говорила: чамотиња ме обузела.

— Машо! — викну Чертопханов и удари се песницом у прси; — та престани, мани се, намучила си

ме . . . па сад доста! А Бога ми! Помисли само шта ће Тиша рећи; требало би бар њега да пожалиш!

— Тихона Иванића поздравите од моје стране и реците му . . .

Чертопханов замахну рукама. — А не, вараш се — нећеш отићи! Узалуд те чека твој Јаф!

— Господин Јаф, — поче Маша . . .

— Чудна ми господина Јафа, — наруга јој се Чертопханов. — Он је лопужа, протува — њушка му је као у мајмуна!

Читаво пола сата носио се Чертопханов с Машом. Час јој је прилазио близу, час отскакао, час замахивао на њу руком, час јој се клањао до појаса, плакао, грдио. . . Не могу, — понављала је Маша — тако ми је тужно . . . Убиће ме чамотиња. Мало по мало њено лице узе тако равнодушан, скоро сањив изглед, да је Чертопханов упита: нису ли је можда опили буником?

— Чамотиња, — прозбори она по десети пут.

— А ако те убијем? — викну он наједаред и извади пиштољ из џепа.

Маша се осмехну; лице јој оживе.

— Па шта? Убите, Пантелија Јеремићу: стоји вам до воље; а да се вратим — то нећу.

— Нећеш да се вратиш?

Чертопханов запе ороз.

— Нећу да се вратим, мили мој. Ни за живу главу нећу се вратити. Моја реч је чврста.

Чертопханов јој изненада тутну пиштољ у руку и седе на земљу.

— Е онда уби ти мене! Без тебе немам воље да

живим. Ако сам ја теби досадио — и мени је све постало досадно.

Маша се саже, диже свој завежљај, метну пиштољ на траву, с цевљу окренутом од Чертопханова и примаче му се.

— Ех, мили мој, зашто се жалостиш? Зар ти не знаш нас Циганке? Таква нам је ћуд, обичај. Ако наиђе туга-раставница, па зове душу у туђ — далеки свет — како се онда може остати? Ти се сећај своје Маше — другу такву пријатељицу нећеш наћи — и ја нећу заборавити тебе, сокола мога; — али живот је мој с тобом свршен!

— Ја сам те волео, Машо, — промрмља Чертопханов кроз прсте којима је био покрио лице . . .

— И ја сам вас волела, пријатељу Пантелија Јеремићу!

— Волео сам те, волим те безумно, до лудила — и кад помислим сад да ме тек онако, низашто никрошто, остављаш и да ћеш се потуцати по свету — но, онда ми се чини да ме не би оставила да нисам овакав гоља несрећни!

На те речи Маша се само осмехну.

— А још ме је звао несебичном! — прозбори она и измахнувши руком удари Чертопханова по рамену.

Он скочи на ноге.

— Онда узми бар новаца од мене — како ћеш ићи тако без иједне паре? Али најбоље је: уби ме једаред за свагда!

Маша опет одмахну главом. — Да те убијем? А зашто шаљу, голубе мој, у Сибир?

Чертопханов уздрхта. — Ти дакле само зато што се бојиш робије...

Он се опет пружи по трави.

Маша ћутећи постоја над њим. — Жао ми те је, Пантелија Јеремићу, — рече она уздахнувши — добар си човек... али нема се куд: збогом!

Она се окрете и коракну два-трипут. Ноћ је већ била наступила и одасвуд су притицале тамне сенке. Чертопханов се хитро диже и дохвати Машу одостраг за оба лакта.

— Дакле ти одлазиш, змијо? К Јафу?

— Збогом! — изразито и отсечно понови Маша, оте се и оде.

Чертопханов погледа за њом, притрча месту где је стајао пиштољ, шчепа га, нанишани, опали... Али пре него што ће притиснути обарачу тргну руку у вис: зрно прозуја изнад Машине главе. Она у ходу погледа на њега преко рамена — па се упути даље, гегајући се, као да хоће да га дражи.

Он покри лице и стаде бежати...

Али није претрчао ни педесет корака кад наједаред застаде као укопан. Познат, и сувише познат глас долете до њега. Маша је певала. „Младости, дивна младости" — певала је она; сваки звук јасно се ширио кроз вечерњи ваздух — жалостиво, топло. Чертопханов начули ухо. Глас је одлазио све даље и даље; час је замирао, час опет долетао као једва чујна али још увек врела струјица...

„То она мени успркос", помисли Чертопханов; али одмах зајеца: „Ох, не! то се она са мном заувек прашта" — па се обли сузама.

Сутрадан он се појави у стану г. Јафа, који се, као прави светски човек, не марећи за сеоску усамљеност, настанио у среској вароши, „у близини госпођица", као што се он изражавао. Чертопханов није застао Јафа: он је, по речима собаровим, уочи тога дана отпутовао у Москву.

— Па дабогме! — разјарено викну Чертопханов; — они су се тајно договорили; она је с њим побегла . . . али чекај!

Он рупи у кабинет младог коњичког капетана, иако се томе противио собар. У кабинету над диваном висила је слика домаћинова у уланском мундиру, рађена масним бојама. — А, ту ли си, мајмуне куси! — загрме Чертопханов, скочи на диван — и, ударивши песницом по затегнутом платну, пробуши на њему велику рупу.

— Реци твоме лопужи-господару — обрати се он собару, — да је племић Чертопханов, немајући његове њушке у природи, унаказио је насликану; и ако жели од мене задовољење, он зна где ће наћи племића Чертопханова! — Иначе ћу ја сам њега наћи. На дну морском наћи ћу подлог мајмуна!

Рекавши те речи, Чертопханов скочи с дивана и победоносно се удаљи.

Али капетан Јаф не затражи од њега никаквог задовољења — чак се и не срете нигде с њим; а Чертопханов не мишљаше да тражи свога непријатеља, те међу њима није дошло ни до чега. А Маше после тога нестаде без трага и гласа. Чертопханов поче да

се опија; ипак „дође себи". Али ту га постиже друга недаћа.

II.

А ево каква: умре његов верни пријатељ Тихон Иванић Недопјускин. Око две године пред смрт здравље га поче изневеравати: поче га мучити сипња, сваки час би заспао, и, пробудивши се, није скоро могао доћи себи: срески лекар је уверавао да су то удари „капљице". Три дана пред одлазак Машин, она три дана кад ју је „обузела чамотиња", Недопјускин је лежао код своје куће у Безселендејевки: био је много назебао. Утолико га више изненади и запрепасти Машин поступак: он га је запрепастио скоро дубље него и самог Чертопханова. Због своје кротке и плашљиве нарави он не исказа ничега другог осим најнежнијег жаљења свога пријатеља и болне неодлучности . . . Али све се у њему прекиде и попусти. „Душу је из мене ишчупала", шаптао је сам себи, седећи на свом омиљеном диванчићу превученом мушемом и вртећи прст око прста. Чак и кад се Чертопханов опоравио, он, Недопјускин, није се опоравио — и осећао је и даље да му је „празно унутра". — „Ево овде", говорио би он, показујући на средину груди, више желуца. Тако се којекако довукао до зиме. С првим мразевима његова је сипња мало попустила, али зато га је посетио удар не „капљице" већ праве капље. Он није одмах изгубио свест; још је могао да позна Чертопханова и чак је на очајни узвик свога пријатеља: „Шта је то, како ти то мене, Тишо, без мога допуштења остављаш, као и Маша?"

— одговорио узетим језиком: „Па ја . . . са . . . вас П . . . а . . . теја Је . . . е . . . ми . . . ћу, са . . . гда су. . , ша . . . о”. Ипак му то није сметало да умре тог истог дана, не дочекавши среског лекара, коме је, видевши његово тек охладнело тело, остало само то да, с тужном свесношћу о пролазности свега земаљског, потражи „ракије с јесетрицом”. Своје имање Тихон Иванић је оставио, као што се и могло очекивати, своме врло поштованом добротвору и великодушном заштитнику Пантелији Јеремићу, Чертопханову; али врло поштованом добротвору оно велике користи није донело, јер је убрзо било продато на лицитацији — делом и ради тога да би се покрили трошкови око надгробног споменика, статуе, коју је Чертопханов — (а у њему је, очевидно, одјекнула очева жица!) — намислио подићи над прахом свога пријатеља. Ту статуу, која је имала да претставља анђела како се моли, он је наручио у Москви; али препоручени му посредник, сматрајући да се у унутрашњости ретко налазе познаваоци вајарства, место анђела посла му богињу Флору, која је много година красила један запуштени подмосковски парк из времена Катарининог — тим пре што је до те статуе, врло лепе уосталом, у стилу рококо, с пуначким ручицама, замршеним коврчицама, с венцем ружа на обнаженим грудима и извијеним стасом, посредник дошао бадава. Тако и данас стоји митолошка богиња, подигавши грациозно једну ножицу, над гробом Тихона Иванића, и с правом помпадурском гримасом гледа како око ње ходају телад и овце, ти стални посетиоци наших сеоских гробља.

III.

Оставши без свога верног друга, Чертопханов се опет пропи, и овога пута већ много озбиљније. Његове ствари пођоше сасвим суноврат. Ловити није имао шта, и последње паре нестаде, и последњи се поданици разбегоше. Пантелија Јеремић се потпуно осами: није имао с ким речи проговорити, а камоли пред неким своју душу отворити. Једино се његова поноситост није умањила. Напротив: што су његове прилике постајале горе, тим је он сам постајао надувенији, охолији и неприступачнији. Најзад је сасвим подивљао. Једина утеха, једина радост остала му је: диван јахаћи коњ, зеленко, донске пасмине, кога је звао Малек-Адел, доиста необично живинче.

До тога коња дошао је овако:

Пролазећи једаред на коњу кроз суседно село, Чертопханов зачу сељачку వреву и вику гомиле око крчме. Усред те гомиле, све на истом месту, непрестано су се дизале и спуштале снажне руке.

— Шта се то тамо догађа? — упита он урођеним му старешинским тоном неку бабу која је стајала на прагу своје куће.

Наслонивши се на довратак и чисто дремајући, баба је гледала у правцу крчме. Белоглав малишан у цицаној кошуљи, с кипарисним крстићем на голим грудима, седео је, међу њеним ликовим опанцима, раширивши ножице и стегнувши песнице: ту је и пиле кљуцало тврду корицу ржаног хлеба.

— А Бог зна, баћушка, — одговори старица — и, нагнувши се напред, метну своју смежурану тамну

руку на малишанову главу: — чујем да наша момчад бије Чивутина.

— Како Чивутина? ког Чивутина?

— А Бог би га знао, баћушка. Појавио се код нас некакав Чивутин; а ко ће га знати откале га је ђаво донео? Васо, иди кићо, мами: иш, иш, гаде!

Баба поплаши пиле, а Васа јој се ухвати за скут.

— Па ето, њега бију, господине.

— Како бију? зашто?

— А не знам, баћушка. Мора бити да има нешто. А како и да га не бију? Та он је, баћушка, Христа распео!

Чертопханов викну на коња, распали га нагајком по врату, јурну право на гомилу — и улетевши у њу стаде том истом нагајком лупати по сељацима како кога дохвати лево и десно, говорећи испрекидано: — Само . . . воља! Само . . . во . .ља! Закон има да кажњава, а не појединци! Закон! Закон!! За. . .ко. . .он!!!

Није прошло ни два минута, а сва гомила је већ била прсла на све стране — а на земљи, пред вратима крчме, показа се малено, мршаво, црномањасто створење у кафтану од нанкинга, разбарушено и измучено. . . Лице бледо, очи преврнуте, уста отворена . . . Шта је то? Обамирање од ужаса или сама смрт?

— Зашто сте убили Чивутина? — загрме Чертопханов, замахнувши страшно нагајком.

Гомила одговори слабим жамором. Понеки сељак се држао за раме, други за слабину, трећи за нос.

„Тај уме да бије!” чу се из задњих редова.

„Па још нагајком! то сваки уме!” проговори други глас.

— Зашто сте убили Чивутина? питам ја вас, азијати проклети! — понови Чертопханов.

Али у том тренутку створење што је лежало на земљи хитро скочи на ноге и, побегавши иза Чертопханова, грчевито се ухвати за крај од његова седла.

Сложан кикот разлеже се у гомили.

„Жив је! зачу се опет у задњим редовима. — Права је мачка!"

— Васе благородство, одбраните ме, спасите ме! — муцао је међутим несрећни Јеврејин, притискујући се свим грудима уз ногу Чертопхановљеву — иначе ће ме убити, васе благородство!

— Зашто те бију? — упита Чертопханов.

— Бога ми, не умем вам рећи! — Почела им ето марва скапавати . . . па они сумњају . . . а ја . . .

— Ну, то ћемо после видети! — пресече Чертопханов — а сад се ти држи за седло и хајде за мном. А ви! додаде он, окренувши се гомили — ви ме познајете? — Ја сам спахија Пантелија Чертопханов, живим у сеоцету Безсонову, — па, дакле, тужите ме, кад вам се прохте — а узгред и Чивутина!

— Што да тужимо? — проговори поклонивши се понизно, седобрад, озбиљан сељак, ни узми ни остави древни патријарх. — (Јеврејина он, уосталом, није лемао мање од других). — Ми, баћушка Пантелија Јеремићу, познајемо добро твоју милост; много смо задовољни твојом милошћу, што си нас поучио!

— Зашто да се тужимо! — прихватише други; — а ми ћемо се томе нехристу већ наплатити! Неће нам умаћи! — Ми ћемо њега, овај, као зеца у пољу. . .

Чертопханов мрдну брковима, фркну — и одјаха кораком у своје село, у пратњи Јеврејина, кога је ослободио онако исто од његових гонилаца као што је некад ослободио Тихона Недопјускина.

IV.

После неколико дана јави Чертопханову једино још преостало му слушче да је до њега дошао некакав човек на коњу и да жели да говори с њим. Чертопханов изађе на степениште и угледа свога познаника Јеврејина, на дивном донском коњу, који је непомично поносито стајао у средини дворишта. На Јеврејчићу није било капе: он ју је држао под пазухом, ноге није био метнуо у узенгије, већ у кајише на којима су висиле узенгије; исцепани скути његова кафтана висили су с обе стране седла. Угледавши Чертопханова, он цмокну уснама, и цимну лактовима, и ногама замлатара. Али Чертопханов не само што не одговори на његов поздрав, већ се чак и расрди; одједампут сав плану: шугави Чивутин седи на таквом дивном коњу . . . Какав безобразлук!

— Еј ти, етиопска њушко! — повика он — силази одмах, ако нећеш да будеш свучен у блато!

Јеврејин одмах послуша, свали се као врећа са седла — и, придржавајући једном руком улар, смешећи се и клањајући се, примаче се к Чертопханову.

— Шта хоћеш? — достојанствено упита Пантелија Јеремић.

— Васе благородство, изволите погледати какав је то коњиц! — рече Јеврејин, непрестано се клањајући.

— Н . . . да . . . коњ је добар. Откуд ти? Мора бити да си га украо?

— Како је то могуће, васе благородство! Ја сам постен Јеврејин, ја нисам украо, већ сам га набавио за васе благородство, Бога ми! И јос како сам се трудио и трудио! Али зато и јест коњ! Јос један такав коњ не мозе се наћи у целом Дону. — Погледајте, васе благородство, какав је то коњ! Молим, ходите овамо! — Ђи . . . ђи . . . окрени се, стани поребарке! —А ми ћемо седло скинути. — Ста велите, васе благородство?

— Коњ је добар, — понови Чертопханов, правећи се равнодушан, — а у ствари му срце бије ли бије у прсима. Сувише је био велики пријатељ „коњског меса" и у њему се разумевао.

— Та погледајте га, васе благородство! По врату га погладите, хи-хи-хи! Ето тако.

Чертопханов, као преко срца, метну руку на коњски врат, пљесну по њему два-три пут, затим превуче прстима од гребена по леђима и, дошавши до извесног места над бубрезима, лако, зналачки, притиште ту.. — Коњ сместа угну леђа и, погледавши искоса на Чертопханова својим поноситим црним оком, фркну и ступи напред предњим ногама.

Јеврејин се насмеја и пљесну рукама. — Познаје господара, васе благородство, господара!

— Хајд, не причај, — мрзовољно пресече Чертопханов. — Да купим од тебе тога коња . . . немам за што, а поклоне, не да кажем од Јеврејина, него ни од самог Господа Бога нисам примао!

— И како бих ја смео вама несто поклањати, за име бозје! — узвикну Јеврејин — ви купите, васе благородство . . . а сто се тице новаца — ја ћу поцекати.

Чертопханов се замисли.

— Колико тражиш? — проговори он најзад кроз зубе.

Јеврејин смаче раменима.

— Па колико сам сâм платио. Двеста рубаља.

Коњ је вредео двапут — а, можда, и трипут више од те суме.

Чертопханов се окрете у страну и зену грозничаво.

— А кад да платим? — упита он, силом мрштећи обрве и не гледајући у Јеврејина.

— А кад буде васем благородству по вољи.

Чертопханов забаци главу назад, али не подиже очију. — То није одговор. Говори јасно, племе Иродово! — Да ти дугујем, ваљда?

— Ну, рецимо — брзо прозбори Јеврејин — после шест месеци . . . пристајете ли?

Чертопханов ништа не одговори.

Јеврејин се трудио да му загледа у очи. — Пристајете? Заповедате ли да га одведем у коњушницу?

— Седло ми није потребно, — изговори отсечно Чертопханов. — Узми седло — чујеш ли?

— Како да не, како да не, узећу, замуца обрадовани Јеврејин и упрти седло себи на раме.

— А новац, — настави Чертопханов . . . — после шест месеци. — И не двеста, већ двеста педесет. Да ћутиш! Двеста педесет, кажем ти! Толико ти дугујем.

Чертопханов се никако није усуђивао да дигне очи. Никад толико није у њему страдао понос. — „Јасно је да је поклон", мислио је, „из захвалности ђаво поклања!" И загрлио би тог Јеврејина, и иступкао би га . . .

— Васе благородство, поче Јеврејин охрабривши се и исклибивши се — требало би, по руском обичају, из руке у руку . . .

— Гле шта би он још хтео! — Јеврејин . . . а руски обичаји! — Еј! ко је тамо? Узми коња, одведи у коњушницу. — И зоби му успи. Сад ћу и ја доћи, па ћу видети. И знај: име му је — Малек-Адел!

Чертопханов се био попео у трем, али се нагло окрете на петама и, притрчавши Јеврејину, снажно му стиште руку. — Овај се наже и већ намести усне — али Чертопханов отскочи назад и прозборивши полугласно: „Ником не казуј!" изгуби се иза врата.

V.

Од самог тог дана — главним послом, главном бригом, радошћу у животу Чертопханова — постао је Малек-Адел. Он га је заволео тако како није волео ни саму Машу, прилепио се уз њега више него уз Недопјускина. — А јест то био коњ! Ватра, жива ватра, просто барут — а достојанственост као у бољарина! — Неуморан, издржљив, окрени га куд хоћеш, покоран; а исхранити га најлакша ствар: ако ничега другог нема, глође земљу под собом. Кад иде кораком — као да на рукама носи; кад каса — као да те у колевци љуља, а кад потрчи галопом, ни ве-

тар га стићи не може! Никад се не задува: јер има широке груди. Ноге — као од челика; сачувај Боже да би се он кадгод спотакао! — Прескочити јарак, или плот — то њему није ништа, а већ што је био паметан! На глас одмах трчи, забацивши главу; наредиш ли му да стоји и сам одеш — неће се ни мрднути; тек се почнеш враћати, малко ће зарзати, као да каже: „овде сам ја". — И ничега вам се он не боји: у најгушћој помрчини, у вејавици наћи ће пут; а туђина нипошто неће пустити на се: зубима ће угристи! И псето нек се не маје око њега: одмах га предњом ногом по челу — пљус! било па није. — Самољубив коњ: корбачем једино ради лепог изгледа можеш над њим размахивати — а сачувај Боже да га додирнеш! Та шта ту ваздан причати: — благо, а не коњ!

Кад Чертопханов стане описивати свога Малек-Адела — не знаш откуд нађе речи за то! А већ што га је пазио и мазио! — Длака му се преливала као сребро — и то не старо, већ ново, оно с тамним сјајем; кад се превуче руком по њој — права кадифа! Седло, аша, узда — сва опрема на њему тако је била дотерана, у реду, очишћена — узми само оловку па цртај! Чертопханов је — куд ћете више? — сам, својеручно, и кику на челу плео своме љубимцу, и гриву и реп прао пивом па чак и копита не једаред машћу мазао . . .

Понекад седне на Малек-Адела и појаше — не к суседима — он се с њима као и пре није познавао — већ кроз њихова поља, поред кућа . . . К'о вели: на-

слађујте се издалека, будале! Или чује да је негде отпочео лов — богати спахија се кренуо у удаљено поље, — он сместа тамо — и игра коња у даљини, на хоризонту, задивљујући све гледаоце лепотом и брзином свога коња и никог себи близу не пушта. Једаред се некакав ловац чак пустио за њим са свом пратњом; види да му Чертопханов одмиче, па му поче из све снаге викати, онако у трку: „Еј, ти! Слушај! Узми колико хоћеш за свог коња! Нећу жалити хиљада! Жену ћу ти дати, — децу! Узми све што имам!"

Чертопханов наједампут устави Малек-Адела. Ловац полете к њему. — Баћушка! — виче, — говори: шта иштеш? К'о оца те молим!

— Да си ти цар, — проговори лагано и разговетно Чертопханов (а он свог века није чуо о Шекспиру), — па да ми даш цело твоје царство за мога коња — опет не бих пристао! — Рече, закикота се, натера Малек-Адела да се пропне, окрете га у ваздуху, само на задњим ногама, као чигру — марш-марш! Па као муња кроз стрњику! А ловац (био је то, кажу, кнез, необично богат) капу о земљу — па буп лицем у капу! Око пола сата пролежао је тако.

А како и не би Чертопханов ценио свога коња? Није ли његовом милошћу он опет задобио несумњиво преимућство, последње преимућство над свима својим суседима?

VI.

Међутим време је пролазило, рок плаћања се приближавао — а Чертопханов није имао ни педесет

рубаља, а камо ли двеста педесет. Шта да ради, како да се помогне? — „Шта могу?" одлучи он најзад, „ако се Јеврејин не смилује, па не хтедне више чекати — даћу му кућу и земљу — а ја ћу на коња, па куд ме очи воде! Макар умро од глади — а Малек-Адела не пуштам од себе!" Секирао се он много и чак задубљивао се у мисли; али ту се судбина — први и последњи пут — сажалила на њега, осмехнула му се: некаква даљна тетка, чије ни име Чертопханову није било познато, оставила му тестаментом огромну у његовим очима суму, читавих две хиљаде рубаља! — А пали су му ти новци, што се каже, као на врело гвожђе: баш дан пре доласка Јеврејинова Чертопханов умало не полуде од радости — али и не помисли на ракију: од самог оног дана кад му је Малек-Адел дошао, није узео ни капље у уста. Он отрча у коњушницу и ижљуби свога пријатеља с обе стране брњице више ноздрва, онде где је у коња кожа обично тако нежна. — Сад се већ нећемо растати! — кликну он, пљескајући Малек-Адела по врату, испод рашчешљане гриве. Вративши се кући, он одброја и запечати у пакет двеста педесет рубаља. Затим је мало размишљао, лежећи на леђима и пушећи лулу, о томе како ће распоредити остали новац — а нарочито каквих ће набавити паса: правих костромских, и то с црвеним пегама! Поразговара чак и с Перфишком, коме обећа нов казакин с жутим гајтанима на свима шавовима — па леже да спава, најблаженије расположен.

Усни ружан сан: као изјахао он у лов, само не на

Малек-Аделу, већ на некаквој чудној животињи, некој врсти камиле; у сусрет му трчи бела, као снег бела лисица ... Он хоће да замахне бичем, хоће да натутка на њу псе — али место бича њему у рукама личина, а лисица трчи пред њим и плази му се. Он скаче са своје камиле, посрће, пада ... и пада право у руке жандарму, који га зове генерал-губернатору, и у коме упознаје Јафа ...

Чертопханов се пробуди. У соби је било мрачно; тек што су други петли били отпевали ...

Негде, далеко — далеко, зарза коњ.

Чертопханов издиже главу... Још једаред се зачу слабо — слабо рзање.

„То Малек-Адел рже!" помисли он ... „Тако он рже! Али зашто тако далеко? За име божје ... Не може бити" ...

Чертопханов се наједампут сав охлади, зачас скочи с постеље, напипа чизме, хаљине, обуче се, — и дохвативши испод узглавља кључ од коњушнице, излете у двориште.

VII.

Коњушница се налазила на самој граници дворишта; једним зидом гледала је у поље. Чертопханов не метну одмах кључ у браву — руке су му дрхтале — и не обрте одмах кључ ... Он застаде непомично, притајивши дисање: ни најмањег шума за вратима! „Малешка! Малец!" викну полугласно; — мртва тишина! Чертопханов нехотице окрете кључ: врата шкрипнуше и отворише се... Значи да нису била за-

кључана. Он коракну преко прага — и поново викну свога коња — овог пута пуним именом: Малек-Адел! Али се не одазва верни друг, само миш шушну у слами. Тада Чертопханов јурну у ону од три преграде у коњушници у којој је стајао Малек-Адел. Он погоди право у ту преграду, иако је свуда била таква помрчина да се прст пред оком није видео . . . Празно! Чертопханову се заврте мозак; као да му звона забрујаше у глави. Он хтеде нешто да каже — али само зашишта, и пипајући рукама горе, доле, са стране, задувано, поклецујући коленима, пређе из једне преграде у другу . . . у трећу, скоро до врха набијену сеном, набаса на један зид, на други, паде, претури се главачке, диже се и наједном као без душе истрча кроз полуотворена врата у двориште . . .

— Украли су га! Перфишка! Перфишка! Украли га! — заурла он што га грло доноси.

Слушче Перфишка излете као из пушке, само у кошуљи, из сопчета у ком је спавало . . .

Као пијани сударише се они — и господар и једини му слуга, насред дворишта; као ошамућени, стадоше се вртети један пред другим. Нити је господар умео објаснити у чему је ствар; нити је слуга могао разумети шта се од њега хоће. — „Несрећа! несрећа!" муцао је Чертопханов; „несрећа, несрећа!" понављало је за њим слушче. „Фењер! дај, запали фењер! Светлости, светлости!" оте се најзад из укочених Чертопхановљевих груди. Перфишка полете у кућу.

Али није било лако запалити фењер, доћи до ватре:

сумпорне жижице у то време сматрале су се у Русији као реткост; у кухињи су се биле угасиле и последње жишке — огњило и кремен нису се нашли одмах и слабо су хватали. Шкрипећи зубима, истрже их Чертопханов из руку збуњеног Перфишке, поче сам кресати ватру: варнице су сипале у изобиљу, још обилније су сипале псовке па чак и уздаси и стењање — али се труд или није палио или се гасио, и поред сложног напора два пара надувених образа и усана! Најзад, после једно пет минута, не раније, запали се лојани комадић свеће на дну разбијеног фењера, и Чертопханов, праћен Перфишком, јурну у коњушницу, диже фењер изнад главе, обазре се...

Све празно!

Он искочи у двориште, оптрча га у свима правцима — али коња нигде! Плот око окућнице Пантелије Јеремића био је сасвим трошан и на многим местима био се нахерио и нагао до земље... Поред коњушнице био је сасвим пао, читав аршин у ширину. Перфишка показа то место Чертопханову.

— Господине! погледај-дете овамо: овога данас није било. Ено и диреци су ишчупани из земље: значи да их је неко извалио.

Чертопханов прискочи с фењером и осветљавајући њим земљу поче разгледати...

— Копита, копита, трагови од потковица, трагови, свежи трагови! — мрмљао је он брзо. — Овуда су га провели, овуда, овуда!

Он за трен ока прескочи преко плота и вичући: „Малек-Адел! Малек-Адел!" потрча право у поље.

Перфишка остаде збуњен код плота. Светао кружић од фењера брзо му се изгуби из вида и потону у густу помрчину ноћи без звезда и месеца.

Све слабије и слабије је одјекивало очајно викање Чертопхановљево . . .

VIII.

Зора је већ рудела кад се он врати кући. Није личио на човека, блато му је покривало све одело, лице му добило дивљи и страшан изглед, натмурено и тупо гледале су очи. Промуклим шапатом отера Перфишку и закључа се у своју собу. Једва се држао на ногама од умора — али не леже у постељу, већ седе на столицу код врата и ухвати се за главу.

— Украдоше га! . . . Украдоше!

Али како је лопов могао украсти Малек-Адела ноћу, из закључане коњушнице? Зар Малек-Адела, који и дању никог туђег није пуштао близу себе — украсти без шума, без лупе? И како објаснити то да ниједно псето не залаје? Истина, било их је свега два, два штенета, па и они су се од зиме и глади затрпавали у земљу — али ипак!

„И шта да радим сад без Малек-Адела?" размишљао је Чертопханов. „Остао сам сад и без последње радости — дошло је време да се умире. Да ли другог коња да купим, кад сам већ дошао до новаца? Али где да нађем још једног таког коња?"

— Пантелија Јеремићу! Пантелија Јеремићу! — чу се бојажљив глас иза врата.

Чертопханов скочи на ноге.

— Ко је то? — викну он као туђим гласом.

— То сам ја, ваш момак Перфишка.

— Шта ћеш? Да се није нашао, да није добегао кући?

— Није, Пантелија Јеремићу; него онај Чивутин што га је продао...

— Па?

— Он је дошао.

— Хо-хо-хо-хо-хо! — загалами Чертопханов — и одједном отвори врата. — Вуци га овамо, вуци! вуци!

Кад се његова разбарушена, подивљала прилика појави, Јеврејин, који је стајао иза Перфишкиних леђа, опазивши свога „добротвора", хтеде да ухвати тутањ, али га Чертопханов у два скока стиже и као тигар шчепа га за гушу.

— А! дошао си по новце! по новце! — закркља он, као да није он давио, већ да су њега давили; ноћу си украо, а дању си дошао по новац? А? А?

— За име божје, ва... се благо... родство, застења Јеврејин.

— Говори где је мој коњ? Куд си га део? Коме си га продао? Казуј, казуј, та казуј!

Јеврејин већ није могао више ни стењати; с његовог помодрелог лица нестаде чак и израза страха. Руке клонуше и обесише се; цело његово тело, које је Чертопханов бесно дрмусао, повијало се тамо амо као трска.

— Новац ћу ти платити, платићу ти све, до последње копејке, викао је Чертопханов — али ћу те удавити као пиле, ако ми одмах не кажеш...

— Па ви сте га већ удавили, господине — бојажљиво примети слушче Перфишка.

Тек тада Чертопханов дође себи.

Он пусти Јеврејинов врат; овај се само скљока на под. Чертопханов га прихвати, посади га на клупу, нали му у грло чашу ракије — поврати га. И, повративши га, отпоче с њим разговор.

Показало се да о крађи Малек-Адела Јеврејин није имао ни најмањег појма. А и откуд би он крао коња кога је сам набавио за „веома поштованог Пантелију Јеремића?"

Тада га Чертопханов одведе у коњушницу.

Обадвојица прегледаше преграде, јасла, браву на вратима, претресоше сено, сламу, пређоше потом у двориште; Чертопханов показа Јеврејину трагове копита код плота — и наједаред се удари по бедрима.

— Стој! — узвикну он. — Где си ти коња купио?

— У Малоархангелском срезу, на верхосенском вашару, — одговори Јеврејин.

— Од кога?

— Од козака.

— Стој! Је ли тај козак био млад или стар?

— Средовечан, личан човек.

— А онако какав је? Какав изгледа? Биће нека препредена лопужа?

— Мора да је лопуза, васе благородство.

— Па шта, како ти је говорио, та лопужа — је ли одавно имао тог коња?

— Колико се сећам, говорио је да је одавно.

— Е па онда ко је други могао украсти, ако не он!

— Сам процени, слушај, стани овде... Како се зовеш?

Јеврејин се стресе и погледа својим црним очицама у Чертопханова.

— Како се ја зовем?

— Па да: како ти је име?

— Мошел Лејба.

— Но, процени сам, Лејба, драги пријатељу — ти си паметан човек — коме би се Малек-Адел дао у руке, ако не свом старом господару! Јер он га је и оседлао, и зауздао; и покровац с њега скинуо — ено га на сену!... Просто, вршљао је као код своје куће! Та сваког другог, сем господара, Малек-Адел би бацио под ноге! Таку би грају подигао, цело би село узбунио! Слажеш ли се са мном?

— Па слазем се, васе благородство...

— Е онда значи, пре свега треба наћи тог козака!

— Ама како да се нађе, васе благородство! Ја сам га видео један једини пут — и ко зна где је он сад — и како се зове? Ај, вај, вај! — додаде Јеврејин, тужно тресући зуловима.

— Лејба! — викну наједампут Чертопханов, — Лејба, погледај у мене! Та ја сам памет изгубио, ја нисам при себи!... Ја ћу дићи руку на себе, ако ми не помогнеш!

— Па како ја могу...

— Хајде са мном — па ћемо тражити лопова!

— Ама куда да идемо?

— По вашарима, по великим друмовима, по мањим друмовима, за коњокрадицама, по варошима, по

селима, по салашима — свуда, свуда! А што се новаца тиче, ти се не бој! Ја сам, брате, примио наслеђе! последњу ћу копејку потрошити — али ћу добавити свога пријатеља! И не умаче нам козак, наш злотвор! — Куд он — туд и ми! Он под земљу — и ми под земљу! — Он ђаволу — а ми ћемо самом сотони!

— Ну, засто цемо сотони, — примети Јеврејин, — мозе и без њега.

— Лејба! — прихвати Чертопханов, — Лејба, иако си Јеврејин и вера ти погана — али душа ти је боља од понеке хришћанске! Сажали се на мене! Сам да идем не вреди, сам ја ту ствар не могу савладати. Ја сам прзница — а ти си глава, златна глава. Тако је ваше племе: без науке све је постигло! Ти, можда, сумњаш: откуда, мислиш, њему новаца? Хајдмо у моју собу — ја ћу ти новце све показати. Узми их, крст с врата узми, само ми дај Малек-Адела, дај, дај!

Чертопханов је дрхтао као у грозници: зној му је цурио с чела и, мешајући се са сузама, губио се у његовим брковима. Стискао је руке Лејби, преклињао га, само што га није љубио... Био је као ван себе. Јеврејин покуша да се противи, да доказује како му није никако могуће да се одвоји, како има посла... Узалуд! Чертопханов није хтео ни да чује за то. Није се имало куд: пристаде јадни Лејба.

Другог дана Чертопханов заједно с Лејбом отпутова из Безсонова на сељачким колима. Јеврејин је изгледао нешто смућен, држао се једном руком за лотру и потскакивао је целим својим слабачким те-

лом на труцкавом седишту; другом руком је притискивао недра, где му је стајао замотуљак банкнота, увијен у новине; Чертопханов је седео као кип, само је очима шарао око себе и дисао пуним грудима; за појасом му је штрчао нож.

— Ну, злочинче - раставниче, чувај се сад! — промрмља он, излазећи на друм.

Кућу своју повери момку Перфишки и куварици, глувој баби, коју је узео у кућу из милосрђа.

— Вратићу вам се на Малек-Аделу, — викну им он на растанку, — или се уопште нећу вратити!

— Како би било да се ти удаш за мене, а? — нашали се Перфишка, мунувши бабу лактом у слабину. — Свеједно — господина нећемо дочекати, па ћемо иначе пропасти од досаде.

IX.

Прође година . . . читава година; од Пантелије Јеремића ни трага ни гласа. Куварица умрла; и сам Перфишка се већ спремао да остави кућу и оде у варош, куд га је мамио брат од стрица, који је тамо био као берберски помоћник — кад се наједаред пронесе глас да се господин враћа! Парохиски ђакон доби од самог Пантелије Јеремића писмо, у коме му он јавља да намерава доћи у Безсоново, па га моли да о томе извести послугу — да би се спремила да га дочека као што треба. Те речи је Перфишка разумео тако да треба бар прашину мало обрисати — уосталом, он није много веровао да је тај глас истинит; али се ипак морао уверити да је ђакон рекао

истину — када се, после неколико дана, Пантелија Јеремић сам главом појави на дворишту, јашући на Малек-Аделу.

Перфишка полете пред господина — и, придржавајући узенгије, хтеде да му помогне да сиђе с коња; али онај скочи сам и, погледавши око себе победоносно, громко викну: „Ја сам рекао да ћу наћи Малек-Адела — и нашао сам га, успркос непријатељима и самој судбини!" Перфишка му приђе руци, али Чертопханов не обрати пажњу на усрдност свога слуге. Водећи за собом на узди Малек-Адела он пође крупним корацима у коњушницу. Перфишка се загледа мало пажљивије у свога господина — и уплаши се: „Ох, како је омршавео и остарео за годину дана — и како је у лицу постао строг и суров!" А изгледа, требало би да се Пантелија Јеремић радује што је ипак ето постигао оно што је хтео; а он се радовао, заиста ... па ипак се Перфишка уплашио, чак му би тешко. Чертопханов смести коња на старо његово место, лако га потапша по сапима и прозбори: „Ето, сад си опет код куће! Али пази! . . ." Тај исти дан он погоди једног слободног сељака без земље да му буде поуздан стражар, намести се опет у својим собама и поче живети као пре...

Па ипак не сасвим као пре... Али о том после.

Сутрадан по свом доласку, Пантелија Јеремић дозва к себи Перфишку и, немајући с ким другим да разговара, поче му приповедати — не губећи, наравно, осећања свога достојанства и басом — на који је начин успео да нађе Малек-Адела. Док је причао

Чертопханов је седео окренут прозору и пушио лулу на дугачак чибук; а Перфишка је стајао на прагу од врата, метнувши руке за леђа — и, бленући с поштовањем у потиљак свога господара, слушао причу о томе како је, после многих узалудних покушаја и тумарања, Пантелија Јеремић најзад доспео у Ромне на вашар, сад већ сам, без Јеврејина Лејбе, који због малодушности није могао да издржи већ је побегао од њега; како је, петог дана, спремајући се већ да отпутује, последњи пут пошао кроз редове кола и одједном угледао, међу три друга коња, с привезаном торбом — угледао Малек-Адела! Како га је одмах познао — и како је Малек-Адел њега познао, стао рзати и отимати се и копати земљу. — И није био код Козака, — причао је даље Чертопханов, све још не окрећући главе и оним истим басом, — већ код Циганина џамбаса; ја, разуме се, одмах зграбих свога коња и хтедох га силом одвести; али проклети Циганин заурла као опарен, да се орило на све стране, стаде се клети да је купио коња од другог Циганина — и хтеде да доведе и сведоке... Ја пљунух — и дадох му паре: нека га ђаво носи! Главно је то да ми је мило што сам нашао свога пријатеља и повратио душевни мир. Јер, на пример, како вели Чивутин Лејба, ја сам у Карачајевском срезу зграбио неког козака —, мислио сам да је он украо мог коња, па сам му њушку разбио; а тај козак био попов син — и за увреду части ме добро одерао — сто двадесет рубаља. Али, новац се да стећи, а главно је: Малек-Адел је опет код мене! Сад сам срећан — и уживаћу

у миру. А теби, Порфирије, имам ово да кажем: чим само, не дај Боже, спазиш у околини козака, а ти сместа, без иједне речи, трчи и носи ми пушку, а ја ћу већ знати шта да радим!

Тако је говорио Пантелија Јеремић Перфишки; тако су се изражавала његова уста; али на срцу му није било тако спокојно као што је он уверавао.

На жалост, у дубини своје душе он није био потпуно уверен да је коњ што га је довео заиста био Малек-Адел!

X.

Насташе тешка времена за Пантелију Јеремића. Баш спокојства имао је најмање. Истина, било је и лепих дана; сумња која се код њега појавила чинила му се будалаштином; одгонио је ружну мисао као насртљиву муху и чак се сам себи потсмевао; али наилазили су и рђави дани: насртљива мисао би поново почела полагано да буши и нагриза његово срце, као миш испод патоса — и он се мучио љуто и потајно. Оног знаменитог дана кад је нашао Малек-Адела, — Чертопханов је осећао једино блажену радост . . . али друго јутро, кад је под ниским гостионичким наслоном почео седлати нађеног коња, поред кога је провео сву ноћ — нешто га први пут такну у срце . . . Он само одмахну главом — али семе је било бачено. Док се враћао кући (трајало је то око недељу дана) сумња се у њему ретко рађала: она је постала јача и јаснија чим се вратио у своје Безсоново, чим се обрео онде где је живео пређашњи, несумњиви Ма-

лек-Адел... Путем је јахао више кораком, љуљајући се, гледао лево и десно, пушио на врло кратак чибук и ни о чем није размишљао, сем што би кашто помислио у себи: „Чертопханови што намисле — то и постигну! Него како!” па би се осмехнуо; али кад дође кући, ствари пођоше другим током. Све је то он, наравно, крио у себи; већ само његово самољубље не би му допустило да искаже свој унутарњи немир. Он би „располутио” свакога ко би ма и издалека наговестио да нови Малек-Адел канда није онај стари; примао је честитке због „срећног наласка” од оно мало лица с којима је имао прилике да се види; али он није тражио тих честитака, он је јаче него пре избегавао додир с људима — а то је рђав знак! Он је скоро стално, ако се тако може рећи, изводио на испит Малек-Адела: изјахао би на њему кудгод подаље у поље и стављао га на пробу; или одлазио кришом у коњушницу, закључавао за собом врата и, стојећи пред самом коњском главом, загледао му у очи, питао шапатом: „Јеси ли ти то? Јеси ли ти? Јеси ли ти?...” или би га ћутке разгледао, али тако оштро, читаве сате, час радујући се и мрмљајући: „Да! он је! наравно да је он!” — час сумњајући и чак долазећи у забуну.

И нису само Чертопханова доводила у забуну физичка неслагања *овога* Малек-Адела с *оним*... уосталом, њих је било мало: у *овог* су реп и грива били ређи, и уши шиљатије, и кичице краће, и очи светлије — али то се могло тако само чинити; него су Чертопханова бунила неслагања, тако рећи, морална.

Навике у *онога* биле су друге, сасвим се друкчије понашао. На пример: *онај* Малек-Адел сваки пут би се обазирао и лагано зарзао чим би Чертопханов ушао у коњушницу; а *овај* би жватао сено, као да ништа није било — или би дремао, оборивши главу. И један и други нису се мицали с места кад би господар скочио из седла; али *онај* би одмах по гласу дошао кад га човек зовне — а *овај* би и даље стајао, као пањ. *Онај* је трчао тако исто брзо, али је скакао више и даље; *овај* је кораком ишао слободније, а у касу се више тресао — и покаткад ударао задњом потковицом о предњу: *онај* се тако никад није срамотио — сачувај Боже! *Овај*, мислио је Чертопханов, све преде ушима, тако глупо — а *онај* напротив: забаци једно уво назад — па га тако држи — слуша господара! *Онај*, чим би опазио да око њега није чисто — одмах задњом ногом лупа у зид преграде; а *овај* ништа — можеш му набацати ђубрета до трбуха. *Онај*, ако га, на пример, окрене против ветра — одмах пуним плућима уздахне и стресе се, а *овај* само фркће; *ономе* је кишна влага досађивала — овоме то није ништа... Грубљи је овај, грубљи! И није био пријатан као онај, и тврдоуст је — па то ти је! Оно је био мио коњ — а овај...

Ето о чему је понекад мислио Чертопханов, и горко би му било на срцу због тих мисли. Али зато, други пут — пусти ти он свога коња у сав трк по тек узораном пољу и натера га да скочи на само дно излокане јаруге и да опет искочи где је најстрменитије, и замире му срце од усхићења, гласно подви-

кивање на коња отима му се из уста, и он зна, поуздано зна да је то под њим прави, несумњиви Малек-Адел, јер који други коњ може учинити то што он чини?

Али и ту није било без погрешака и невоље. Дуготрајно тражење Малек-Адела стајало је Чертопханова много новаца; на костромске псе није више ни помишљао и јахао је по околини сам, као и раније. И тако, једно јутро, око пет врста од Безсонова Чертопханов натрапа на онај исти кнежевски лов, пред којим је он онако вешто играо коња пре годину и по дана. И морало се десити баш ово: као и оног дана тако и сад — зец искочи право пред псе испод međе на падини! Држ' га, држ' га! Сви ловци полетеше, и Чертопханов полете такође — само не заједно с њима већ једно двеста корака у страну — сасвим као и пре. Огромна вододерина косо је пресецала падину, и подижући се све више и више, поступно се сужујући, пресецала је пут Чертопханову. Онде где је требало да је прескочи — и где ју је пре годину и по дана доиста и прескочио — она је још увек била широка око осам корака и око два хвата дубине. Предосећајући тријумф, на тако чудноват начин поновљен тријумф, — Чертопханов се победоносно закикота, замахну нагајком — ловци су и сами летели, али нису могли скинути очију с вештог јахача — његов коњ је летео као стрела — ево му је вододерина већ пред самим носом — но, но, једним скоком као онда!...

Али се Малек-Адел нагло одупре, изви улево и по-

јури низ јаругу, ма колико да му је Чертопханов трзао главу у страну, према вододерини . . .

Уплашио се, дакле, није се поуздао у себе!

Тада Чертопханов, пламтећи сав од стида и љутине, скоро плачући, попусти узду и потера коња право напред, на брдо, даље, даље од оних ловаца, само да не чује како га исмевају, само да се што пре изгуби испред њихових проклетих очију!

Исечених бокова, сав обливен белом пеном, дојури кући Малек-Адел, и Чертопханов се одмах затвори у своју собу.

— Не, то није он, то није мој пријатељ! Онај би врат сломио — а не би ме изневерио!

XI.

Коначно је Чертопханова „дотукао”, као што се каже, овај случај. Јашући на Малек-Аделу пролазио је он једаред позади кућа поповске мале, која је окруживала цркву, у чијој је парохији било сеоце Безсоново. Набивши на очи шубару, погрбивши се и спустивши обе руке на облучје седла, он је полако ишао напред, у души му је било невесело и неодређено. Наједаред га неко викну.

Он заустави коња, подиже главу и спази ђакона с којим се дописивао. С мрком троухом капом на мркој коси, уплетеној у перчин, обучен у жућкаст кафтан од нанкинга, потпасан далеко испод струка плавичастим крајцем, служитељ олтара је изашао да види свој сењак — и, спазивши Пантелију Јеремића, сматрао је за своју дужност да му искаже своје пошто-

вање — а узгред и штогод да испроси од њега. Без те врсте задње мисли, као што је познато, духовна лица са световним не почињу разговора.

Али Чертопханову није било до ђакона; он му једва отпоздрави и, промрмљавши нешто кроз зубе, већ замахну нагајком...

— А што имате дивног коња! — брзо додаде ђакон; — е то вам доиста мора служити на част. Ваистину, ви сте муж чудесног ума; просто: аки лав. — Отац ђакон био је чувен због своје речитости — што је јако љутило оца попа, који није имао говорничког дара, чак му ни ракија није дрешила језика. — Једног сте се живинчета, пакошћу злих људи, лишили, — настављао је ђакон, — и нимало не губећи наде, већ, напротив, уздајући се више у божанствени Промисао, стекли сте себи другог, ниуколико не горег, већ готово и бољег... јер...

— Шта то брбљаш? зловољно га прекиде Чертопханов; какав други коњ? Ово је онај исти; ово је Малек-Адел... Нашао сам га. Трабуња којешта.

— Е! е! е! е! — проговори испрекидано и отежући ђакон, играјући се прстима по бради и гледајући на Чертопханова својим сјајним грамжљивим очима. — Ама како то, господине? Вашег су коња, помози ми, Боже да се сетим, украли прошле године око две недеље после Покрова, а сад имамо крај новембра.

— Но, па шта је с тим?

Ђакон се непрестано играо прстима у бради. — Значи, више од године дана је прошло отада, а ваш коњ, како је тада био пулијаст зеленко тако је и сад;

чак као да је постао затвореније боје. Како то? Јер зеленци коњи за једну годину много побеле.

Чертопханов уздрхта... као да га је неко рогуљама у срце убо. И заиста: коњска зелена боја се мења! Како му тако проста мисао није досада дошла у главу?

— Бежи ми с очију, анатемњаче! — гракну он одједаред, севнувши бесно очима — и за трен ока се изгуби из вида пренераженог ђакона.

Ну! све је свршено!

Ето сад је заиста све свршено, све прснуло, последња карта бијена! Све се наједном срушило само од те речи „беле"!

Зелени коњи беле!

Јури, јури, проклетниче! нећеш побећи од те речи!

Чертопханов дојури кући и опет се закључа.

XII.

Да ово бедно кљусе није Малек-Адел, да између њега и Малек-Адела није било ни најмање сличности, да је сваки иоле промућуран човек морао на први поглед то видети, да се он, Пантелија Чертопханов, на најпростачкији начин преварио — не! већ да је он нарочито, хотимице сам себи подвалио, замотао се у маглу — о свему томе сад већ није било ни најмање сумње! Чертопханов је ходао тамо амо по соби, окрећући се на исти начин на петама код сваког зида, као звер у кавезу. Његово самољубље трпело је неиздржљиво; али није га мучио само бол повређеног самољубља: очајање га је обузело, злоба га је гуши-

ла, жеђ за осветом се распаљивала у њему. Али против кога? Коме да се освети? Да ли Јеврејину, Јафу, Маши, ђакону, лопову козаку, свима суседима, целом свету или, најзад, самом себи? Памет му се бркала. Последња карта је тучена! (То му се упоређење допало). И он је опет најништавнији, најпрезренији од људи, коме се сви потсмевају, пајац, будалина, предмет исмевања — за ђакона!! Он је замишљао, он је јасно себи претстављао како ће тај мрски перчин причати о зеленку, о глупом господину... О, проклет да је!! Узалуд се Чертопханов трудио да утиша разливену жуч; узалуд се трудио да увери самог себе да тај... коњ, макар и да није Малек-Адел, ипак је... добар, и може му послужити много година: он је одмах љутито одгуривао од себе ту мисао, као да се у њој налазила нова увреда за *оног* Малек-Адела, према коме се он већ и иначе осећао кривим... Таман посла! Ову мрцину, ову рагу он је, као слепац, као звекан поредио с њим, Малек-Аделом! А што се тиче службе, коју му је та рага још могла вршити .... та зар ће је он кадгод удостојити да је појаше? Нипошто! Никада! Татарину ћу га дати, да га пси поždеру — друго он не вреди... Да! Тако је најбоље!

Читава два сата Чертопханов је ходао по својој соби.

— Перфишка! скомандова он наједаред. Овај час да си ишао у крчму; пô ведра ракије донеси! Чујеш ли? Пола ведра, али живо! Да ми ракије овог тренутка буде на столу.

Ракија се брзо појави на столу Пантелије Јеремејића, и он поче пити.

XIII.

Да је ко тада погледао на Чертопханова, да је ко могао бити сведок оног туробног огорчења с којим је сушио чашу за чашом — тај би јамачно осетио нехотичан страх. Пала је ноћ; лојана свећа гори слабом светлошћу на столу. Чертопханов је престао да хода из угла у угао; седи, сав црвен, помућених очију, које час спушта на патос, час нетремице упире у тамни прозор; устаје, налива себи ракије, испија је, опет седа, опет упире очи у једну тачку и не миче се — само му је дисање брже и лице све црвеније. Изгледа као да у њему сазрева некаква одлука, која је и самог њега доводила у забуну, али на коју се он постепно привикавао; једна и иста мисао упорно и непрестано се све више приближава, једна иста слика се све јасније и јасније оцртава пред њим, а у срцу, под жестоким притиском тешког пијанства, злобно раздражење већ замењује зверско осећање, и злослутан осмех појављује се на уснама . . .

— Но, време је! — проговори он некако послено, скоро с досадом — доста је било ленствовања!

Он попи последњу чашу ракије, дохвати пиштољ изнад кревета — онај исти пиштољ из кога је пуцао на Машу, напуни га, метну „за сваки случај” неколико каписли у џеп — па оде у коњушницу.

Стражар већ потрча к њему, кад он поче отварати врата, али он викну на њега: „То сам ја! Зар не ви-

диш? Одлази!" Стражар се одмаче мало у страну. „Одлази па спавај!" опет викну на њега Чертопханов. „Немаш шта ту чувати! Чудна ми чуда, и јест нека скупоценост!" Уђе у коњушницу. Малек-Адел... лажни Малек-Адел лежао је на слами. Чертопханов га муну ногом, рекавши: „Устај, мрцино!" Затим одреши улар од јасала, скиде и баци на земљу покровац — и, обрнувши грубо послушног коња на месту, изведе га у двориште, а из дворишта у поље, на запрепашћење стражара, који никако није могао разумети куд се то господар спрема ноћу, водећи незаузданог коња? Да га пита — он, разуме се, није смео, већ га је само пратио очима, док се није изгубио на савијутку пута који је водио у оближњу шуму.

XIV.

Чертопханов је ишао крупним корацима, не заустављајући се и не обзирући се; Малек-Адел — зваћемо га до краја тим именом — покорно је ишао у стопу за њим. Ноћ је била доста видна; Чертопханов је могао разликовати зупчаст обрис шуме, која се црнела испред њега као једноставна мрља. Под утицајем ноћне хладовине, њега би јамачно ухватило пијанство од попијене ракије, да није било другог, јачег пијанства, које га је свега обузело. Глава му је отежала, крв му је убрзано ударала у грло и уши, али он је ишао чврсто и знао је куд је ишао.

Он се одлучио да убије Малек-Адела; цео дан је само о том мислио... Сад се одлучио!

Ишао је да то изврши не само спокојно, већ од-

лучно, бесповратно, као што иде човек који се покорава осећању дужности. Њему се тај „посао" чинио врло „прост": уништивши самозванца, он ће се отпут разрачунати са „свима", и самог себе казниће за своју глупост, и пред правим својим пријатељем оправдаће се, и целом свету ће доказати (Чертопханову је много било стало до „целог света"), да се није слободно с њим шалити... А што је главно: уништиће самог себе заједно са самозванцем, јер нашто му сад да живи. Како му је све то долазило у главу, и откуд му је изгледало тако просто — није лако објаснити, мада није сасвим немогуће: увређен, осамљен, без човечје душе у својој близини, без пребијене паре, па још ракијом упаљене крви, он се налазио у стању блиском лудилу, а несумњиво је да и у најнемогућнијим испадима лудака има, у њиховим очима, своје врсте логике па чак и права. У своје право Чертопханов је био у сваком случају потпуно уверен; он се није колебао, он се журио да изврши осуду над кривцем, не дајући, уосталом, себи јасног рачуна: кога је управо називао тим именом?... Ако ћемо право, он је мало размишљао о том шта је намеравао да учини. „Треба, треба свршити", ето шта је он понављао у себи, тупо и строго, „треба свршити!"

А невини кривац трупкао је покорно за његовим леђима... Али у Чертопхановљевом срцу није било милости.

XV.

Недалеко од шумске ивице, куд је довео свога коња, пружала се омања јаруга, упола зарасла у хра-

стово шибље. Чертопханов сиђе тамо... Малек-Адсл се спотаче и умало не паде на њега.

— Зар хоћеш да ме задавиш, проклетниче! — викну Чертопханов — и, као бранећи се, извуче пиштољ из џепа. Већ није осећао срџбу већ ону отупелост осећања која, кажу, обузима човека пред извршење злочина. Али га његов рођени глас уплаши — тако је дивље одјекнуо испод наднетих тамних грана, у трулој и устајалој влази шумске јаруге! Поред тога, као одговор на његов узвик, некаква птичурина изненадно се залепрша на врху дрвета изнад његове главе... Чертопханов се стресе. Као да је пробудио сведока свога дела — па још где? на том глувом месту, где није требало да сретне ниједног живог бића...

— Одлази, несрећо, куд те ноге носе! — рече он кроз зубе — и испустивши улар Малек-Адела размахну и удари га по плећима кундаком од пиштоља. Малек-Адел се одмах врати натраг, искобеља се из јаруге... и потрча. Али се није дуго чуо топот његових копита. Ветар поче дувати, те сметаше и загушиваше све звуке.

После тога се Чертопханов полако испе из јаруге, стиже до ивице шуме и упути се лагано кући. Био је незадовољан самим собом; тежина коју је осећао у глави, у срцу, рашири се по свима удовима; ишао је љутит, мрачан, незадовољан, гладан, као да га је ко увредио, отео му плен, храну...

Самоубици кога су омели да изврши своју намеру позната су слична осећања.

Одједном га нешто гурну остраг, међу плећа. Он се обазре... Малек-Адел је стајао насред пута. Дошао је трагом за својим господарем, додирнуо га губицом... јавио му се...

— А! — дрекну Чертопханов, — ти си сам, сам по смрт дошао! Па ево ти!

За трен ока дохвати пиштољ, запе ороз, прислони на чело Малек-Аделу, опали...

Јадни коњ се поведе у страну, пропе се, отскочи једно десет корака и наједаред се тешко стропошта и закркља, ваљајући се грчевито по земљи...

Чертопханов запуши уши обема рукама и побеже. Колена су му клецала. И пијанство, и пакост, и тупо самопоуздање — све наједном одлете. Остаде само осећање стида и ружног поступка — а и свест, несумњива свест да је овог пута и са собом свршио.

XVI.

После неких шест недеља, слушче Перфишка сматраше за своју дужност да заустави полициског комесара кад је пролазио поред безсоновског имања.

— Шта ћеш? — упита чувар поретка.

— Изволите, ваше благородство, к нама у кућу, — одговори слушче дубоко се клањајући; Пантелија Јеремић, изгледа, хоће да умре; па се ето бојим.

— Како? Да умре? — опет ће упитати комесар.

— Јест, молим вас. Испрва су сваки дан пили ракију, а сад су ето легли у постељу и већ им је много рђаво. Ја тако рачунам да они сада ништа не разумеју. Изгубили су сасвим говор.

Комесар сиђе с кола. — Па јеси ли бар ишао по свештеника? Је ли се исповедио твој господар? Је ли се причестио?

— Није.

Комесар се намршти. — Па како ти то тако, пријатељу? Зар се сме тако — а? Или зар не знаш да је за то . . . велика одговорност — а?

— Па ја сам их и прекјуче и јуче питао, прихвати уплашено слушче — заповедате ли, велим, Пантелија Јеремићу, да отрчим по свештеника? — Ћути, вели, будало. Не мешај се у туђе послове. А данас, кад почех да им говорим о том — само ме погледаше — и брком мрднуше.

— А много је пио ракије? — упита комесар.

— Здраво много! Него будите добри, ваше благородство, изволите к њима у собу.

— Па води ме! — прогунђа комесар, и пође за Перфишком.

Необичан призор га је очекивао.

У задњој соби куће, влажној и мрачној, на убогом кревету, покривеном коњским ћебетом, с чупавом бурком наместо јастука, лежао је Чертопханов, већ више не блед него жућкасто-зелен, какви бивају мртваци, упалих очију испод сјајних капака, зашиљена али још црвенкаста носа над накострешеним брковима. Лежао је обучен у свој свагдашњи архалук с патронима на грудима и у черкеске плаве чакшире. Шубара с вишњевим врхом покривала му је чело до самих обрва. У једној руци Чертопханов је држао ловачки корбач — у другој везену дуванкесу, по-

следњи Машин дар. На столу поред кревета стајала је празна флаша; а чело главе видела су се два акварела, прикачена чиодама за зид: на једном је, колико се могло разабрати, био насликан дебео човек с гитаром у рукама — вероватно Недопјускин; други је претстављао јахача у трку... Коњ је личио на оне фантастичне животиње што их деца цртају по зидовима и тарабама; али брижљиво истуширане пеге његове боје и патрони на грудима коњаника, оштри врхови његових чизама и огромни бркови нису допуштали ни најмању сумњу: тај цртеж је имао да претстави Пантелију Јеремића на Малек-Аделу.

Збуњен комесар није знао шта да ради. Мртва тишина је царовала у соби. „Та он је већ умро", помисли он и, повисивши глас, проговори: — Пантелија Јеремићу! О, Пантелија Јеремићу!

Тада се догоди нешто необично. Очи у Чертопханова се полако отворише, угашене зенице помакоше прво с десна на лево, затим с лева на десно, зауставише се на посетиоцу, спазише га... Нешто се засветлуца у њиховој потампелој белини, нешто се показа у њима налик на поглед; — помодреле усне се постепено одлепише и зачу се промукао, скоро већ гробан глас:

— Племић коленовић Пантелија Чертопханов умире; ко му то може забранити? — Он ником није дужан, ништа не тражи... Оставите га, људи! Идите!

Рука с нагајком покуша да се дигне... Узалуд! Усне се опет слепише, очи затворише — и као и пре лежаше Чертопханов на свом тврдом кревету, испруживши се као проштац и саставивши ђонове.

— Јави ми кад умре, — шапну комесар Перфишки, излазећи из собе; а по попа, мислим, може се и сад отићи. Мора се пазити на ред, свештати му масла.

Перфишка је истог дана ишао по попа; а идућег јутра морао је јавити комесару: Пантелија Јеремић ноћас умро.

Кад су га сахрањивали, за сандуком су му ишла два човека: слушче Перфишка и Мошељ Лејба. Глас о смрти Чертопханова некако је допро до Јеврејина — и он није пропустио да изврши последњу дужност према своме добротвору.

Живе мошти.

Завичају дугог трпљења —
О завичају рускога народа!
Ф. Тјучев.

Француска пословица каже: „сув рибар и мокар ловац жалосно изгледају". Пошто нисам никад марио за риболов, не могу судити о томе шта осећа рибар за време лепог, ведрог времена и уколико у кишовито време задовољство које му причињава обилан лов надмашује непријатност што је мокар. Али за ловца је киша права беда. Баш таке беде смо допали ја и Јермолај кад смо једном ишли на тетребе у Бељевски срез. — Од ране зоре киша никако није престајала. Шта све нисмо радили, да бисмо се сачували од ње! И гумене огртаче смо навлачили скоро на саму главу, и под дрвеће смо се склањали, да бисмо мање кисли... Непробојни огртачи најбестидније су пропуштали воду, а да и не спомињем да нам нису дали пуцати; а под дрвећем — доиста, у први мах, као и да није капало, али после је на лишћу скупљена вода наједампут провалила, те нас је са сваке гране поливало као из олука, хладан млаз се завлачио за врат и текао низ кичму... Е ово је превршило сваку меру! као што се изражавао Јермолај. Не, Петре Петровићу, узвикну он на послетку. Овако не иде!...

Данас се не може ловити. Псима се влажи њух; пушке не пале . . . Пих! Какве смо среће!

— Па шта да радимо? — упитах ја.

— Ево шта. — Да идемо у Алексејевку. Ви, можда, и не знате — то је један мали салаш, — ваше матере; има одавде једно осам врста. Преноћићемо тамо, а сутра . . .

— Вратићемо се овамо?

— Не, не овамо . . . Ја знам иза Алексејевке нека места . . . много боља за тетребе него ова!

Не хтедох питати свога верног сапутника зашто ме није повео право у та места, и истог дана стигосмо до маминог салаша, за који, право да кажем, до тада нисам ни слутио да постоји. На том салашу се нађе и господска кућа, врло стара, али без житеља, па зато чиста; у њој сам провео доста мирну ноћ.

Сутрадан се пробудим врло рано. Сунце тек што се било родило; на небу није било ниједног облачка; све се унаоколо блистало јаким двоструким сјајем: сјајем младих јутарњих зракова и јучерашњег пљуска. — Док су ми упрезали чезе, ја пођем да мало разгледам омањи сад сасвим запуштени воћњак, који је са свих страна опкољавао кућицу својим миришљавим, сочним честаром. Ах како је било лепо на слободном ваздуху, под ведрим небом, где су трептале шеве, откуда се расипао бисер њихових звучних гласова! На својим крилима оне су зацело понеле росне капљице и песме њихове изгледале су као орошене росом. Ја чак скидох капу с главе па дисах радосно — пуним грудима . . . На обронку омање јару-

ге, поред самог плота, видео се пчеланик; узана стазица водила је к њему, вијугајући се као змије између као зид густог бурјана и коприве, изнад којих су се дизала, Бог зна откуд нанесена, шиљаста стабла тамно-зелене конопље.

Упутих се том стазом; дођох до пчеланика. До њега је стајала плетена кошара, такозвани „амшаник", где се остављају кошнице преко зиме. Завирих кроз полуотворена врата: мрачно, тихо, сухо; мирише на нану, матичњак. У углу намештене ногаре и на њима, покривена покривачем, некаква мајушна прилика . . . Хтедох већ да идем . . .

— Господине, о господине! Петре Петровићу! — зачух глас, слаб, лаган и шиштав као шуштање рогоза.

Ја стадох.

— Петре Петровићу! Ходите овамо, молим вас! — понови глас. Допирао је до мене из угла са оних ногара што сам их малопре опазио.

Приближих се — и запањих се од чуда. Преда мном је лежало живо биће људско, или шта ли је то?

Глава потпуно исушена, једнобојна, бронзана, — ни узми ни остави икона старинског стила; нос узан, као оштрица у ножа; усне се скоро и не виде, — само се зуби беле и очи, а испод мараме падају на чело ретки праменови жуте косе. Испод браде, на набору покривача, мичу се две сићушне руке, такође бронзане боје, премећући прстима као штапићима. Ја се загледам пажљивије: лице не само да није ружно, већ је чак лепо, — али страшно, необично. И утолико

страшније ми изгледа то лице што видим да се по њему, по његовим металним образима, мучи... мучи се а не може да се расплине осмех.

— Ви ме не познајете, господине? — прошапта опет глас; он просто као да се испаравао са усана које су се једва мицале. — А откуд да ме и познате! — Ја сам Лукерја... Сећате ли се, што сам коло водила код ваше маме у Спаском... сећате ли се, ја сам и песму увек почињала?

— Лукерја! — кликнух ја. — Јеси ли ти то? Је ли могуће?

— Ја сам, да, господине, — ја. Ја сам Лукерја.

Нисам знао шта да кажем, и као ошамућен гледао сам у то тамно, непокретно лице са сјајним и мртвачким очима, које су биле у мене упрте. Је ли могуће? Зар та мумија да је Лукерја, прва лепотица међу свом нашом дворском послугом, — висока, пуначка, бела, румена, — смејачица, играчица, певачица! Лукерја, паметна Лукерја, којој су се удварали сви наши момци, за којом сам и ја сам уздисао, ја, — шеснаестогодишњи деран!

— Забога, Лукерја, — рекох ја напослетку, — шта је то било с тобом?

— А ето, невоља ме задесила! Али ви се немојте гадити мене, немојте се гнушати моје несреће, — седите ено онде на чабрицу — мало ближе, иначе ме нећете чути... тако сам сад постала грлата!... Е, баш ми је мило што вас видим! Откуд ви у Алексејевку?

Лукерја је говорила врло тихо и слабо, али без застајања.

— Довео ме овамо ловац Јермолај. Него причај ти мени . . .

— О невољи својој да вам причам? — Изволите, господине. — Десило ми се то давно, има шест или седам година. Тек су ме тада били испросили за Василија Пољакова — сећате ли се, тако је био стасит, коврџаве косе, — био је момак у бифеу код ваше маме. Али ви тада нисте били у селу; били сте отишли у Москву на науке. — Веома смо се ја и Василије заволели; никако ми није излазио из главе; а било је то у пролеће. Елем једаред ноћу . . . већ је и зора близу . . . а мени се не спава: славуј у башти пева тако дивно и слатко! . . . Не могох отрпети, устадох и изађох на степенице да га слушам. Извија он, извија . . . и наједампут ми се причу: као зове ме неко Васиним гласом, тако тихо: — Лушо . . . Погледах у страну, али ваљда онако буновна — омакнем се и право са врха степеница полетим доле — па љос о земљу! И, чинило ми се, нисам се јако убила, јер сам се брзо дигла и вратила у своју собу. Само као да ми се нешто унутра — у утроби — прекинуло . . . Допустите да одахнем . . . један тренутак . . . господине.

Лукерја умукну, а ја сам запањен гледао у њу. Чудио сам се управо томе како је она своју причу казивала скоро весело, без јадања и уздисања, не жалећи се ни мало и не тражећи саучешћа.

— И ето, од тог случаја, — настави Лукерја, почела сам се сушити и венути; поцрнела сам; тешко ми би ићи, а после — Бога ми и ногама владати; ни стојати ни седети не могу; све бих да лежим. Нити

ми се пије нит' једе: све горе и горе. Ваша мама, по доброти својој, и лекарима ме показивала, и у болницу слала. Али мени никако да буде лакше. И ниједан лекар није умео чак рећи ни каква је то у мене болест. Шта све нису радили са мном: усијаним гвожђем леђа ми пекли, у истуцани лед ме метали — и ништа не помаже. Најзад се сва укочим... И тада господари одлуче да ме више не вреди лечити, а у господској кући је незгодно држати богаља... те ме пошљу овамо — пошто овде имам родбине. И тако вам овде живим, као што видите.

Лукерја опет ућута и опет се напрезаше да се насмеје.

— Па твој је положај Бога ми страшан! — узвикнух ја... и не знајући шта даље да кажем упитах: а шта је урадио Пољаков Василије? — Врло глупо је било то питање.

Лукерја окрете очи мало у страну.

— Шта је урадио Пољаков? — Жалио мало, жалио — па се оженио другом, девојком из Глинског. Познајете ли Глинско? Није далеко од нас. Аграф се звала. Много ме је волео, — али он је млад човек — не може ваљда остати нежењен. А и каква сам му ја могла бити другарица? А жену је нашао себи лепу, ваљану, — имају и дечице. Он је ту код суседа настојник: мама га је ваша с пасошем[1]) отпустила, и врло му је добро, хвала Богу.

— И тако ти све лежиш те лежиш? — упитах ја опет.

[1]) Руске спахије су давали слободу кретања оним својим поданицима који би се одали трговини, занатима и другим

— Ето тако лежим, господине, седму већ годиницу. Лети лежим овде, у овој кошари, а чим захладни — пренесу ме у претсобље купатила. Тамо лежим.

— А ко устаје око тебе? Ко те надгледа?

— Па има доброг света и овде. Не остављају ме. А и нема се много посла око мене. Што се јела тиче, не једем скоро ништа, а воде — ено је у бокалу: увек имам при руци чисте, изворске воде. Бокал могу и сама дохватити: једном руком још могу да радим. А има ту и једна девојчица, сироче; мало, мало — па се тек наврати, хвала јој. Малочас је била ту . . . Нисте је срели? Тако је лепа, па бела. Она ми доноси цвећа; ја вам много волим цвеће. Баштенског немамо — било га је па нестало. Али и пољско цвеће је лепо; мирише још боље него баштенско. Ето рецимо ђурђевак . . . има ли шта пријатније?

— И није ти досадно, није ти тешко самој, јадна моја Лукерја?

— А шта да му радиш? Да не лажем — испрва ми је било врло мучно; а после сам се навикла, огуглала, па ништа; може и горе бити.

— Како то?

— Па неко нема где ни да се склони! А други је слеп или глув! А ја, Богу хвала, видим не може боље бити и све чујем, све. Кртица под земљом рије — ја и то чујем. И мирис сваки могу да осетим, па да је не знам како слаб! Почне ли хељда у пољу цветати или липа у башти — не треба ми рећи: ја прва одмах

пословима или отишли на науке, издавши им пасоше. Они су дужни били плаћати својим господарима одређен порез. — (Прим. превод.).

осетим. Само нек ветрић отуда духне. Не, зашто Бога срдити? — многима бива горе него мени. Ето, да узмемо и ово: други здрав човек врло лако може згрешити; а од мене је и сам грех отишао. Ономадне ме свештеник, отац Алексије, стаде причешћивати, па вели: тебе, каже, немам шта ни исповедати, зар ти можеш у твом положају сагрешити? — Ну, вели, а сам се смеје — то није велики грех.

— А ја, мора бити, ни тим самим мисленим грехом нисам много грешна, — настави Лукерја — јер сам саму себе тако научила: не мислити, и још више — не сећати се. Тако ми време брже пролази.

Ја се, признајем, зачудих. — Ти си увек сама самцита, Лукерја; па како можеш спречити мисли да ти у главу не долазе? Или ти увек спаваш?

— Ој, не, господине! Не могу увек спавати. Иако немам великих болова, ипак ми нешто сева тамо, у самој утроби, па у костима; не да ми спавати као што треба. Не . . . него тако лежим, лешкарим — и не мислим; осећам да сам жива, дишем и то ми је све. Гледам, слушам. Пчеле у пчеланику зује и брује; голуб падне на кров па гуче; квочка наиђе с пилићима да кљуца мрве; или врабац улети или лептир — врло ми је пријатно. Претпрошле године чак су и ластавице свиле себи гнездо ено тамо у углу и излегле младе. Е што је то било занимљиво! Једна улети до гнездашцета — нагне се, нахрани дечицу — па напоље. Погледаш — ето већ друге да је замени. Понекад не улети, само мимо отворених врата пролети, а дечица одмах — кад почну да пиште и отварају кљунове . . . Очекивала сам их и идуће године, али

их је, кажу, један овдашњи ловац убио из пушке. И на што се полакомио? Та читава ластавица није већа од бубе . . . Каки сте зли ви, господо ловци!

— Ја ластавице не убијам, — пожурих се да кажем.

— А једаред опет, поче поново Лукерја, — што сам се насмејала! Утрчао зец, Бога ми! Пси га, ваљда, гонили, — тек он ти набаса право на врата! . . . Чучнуо сасвим близу мене — и дуго је чучао, — све носом њушка и брковима миче — прави официр! И у мене гледа. Разумео је, ваљда, да ме се нема шта бојати. Најзад устане, хоп-хоп вратима, на прагу се обазре — па маглу! Што је био смешан!

Лукерја погледа у мене . . . К'о вели, зар није занимљиво? Ја се мало насмејах, да бих јој учинио по вољи. Она грицну увеле усне.

— А зими ми је, наравно, горе; зато што је мрачно; да запалим свећу жао ми, а и шта ће ми. Иако сам писмена и увек сам радо читала, али шта да читам? Овде нема никаквих књига, па и да их има, како ћу држати књигу? Отац Алексије ми је донео календар, да бих се забавила; али види да нема користи, те га узе и однесе опет. Али, иако је мрак, ипак се има шта чути: попац зацврчи, или миш почне негде грепсти.

— Или читам молитве, — настави Лукерја, одахнувши мало. — Само их не знам много, тих молитава. А што и да досађујем Господу Богу? Зашто бих га молила? Он зна боље од мене шта ми треба. Чим ми је послао крст — значи да ме воли. Тако нам је

заповеђено да то разумемо. Прочитам *Оче Наш, Богородице Дјево,* акатист *Всјем Скорбјашчим,* — па опет лешкарим не мислећи ништа. Па лепо.

Прођоше два-три минута. Ја нисам прекидао ћутање нити сам се мицао на узаној чабрици, на којој сам седео. Страшна, камена непомичност живог, несрећног бића што је лежало преда мном прешла је и на мене: и ја као да се укочих.

— Слушај, Лукерја, — почех напослетку. — Чуј шта ћу ти предложити. Хоћеш ли, да наредим да те превезу у болницу, у добру варошку болницу? Ко зна, можда ће те још и излечити? У сваком случају нећеш бити сама . . .

Лукерја тек мало маче обрвама. — Ох, не, господине, — проговори она забринуто шапатом, — не преносите ме у болницу, не дирајте ме. Ја ћу се тамо само још више мучити. — Та шта да ме лече! . . . Тако једаред овамо долазио доктор; хтео да ме прегледа. Ја га молим: не узнемиравајте ме, тако вам Бога. Хоћеш, јест! Стане ме окретати, руке, ноге ми гњечио, савијао; вели: то ја чиним ради учености; то је посао мене службеника, научника! И ти се, вели, немој мени противити, јер мени је за мој труд окачен орден о врат, и ја се за вас будале старам. Дрмусао ме, дрмусао, рекао ми како ми се болест зове — чудновато некако — па тако и отишао. А мени после читаву недељу дана у свима коскама севало. Ви кажете како сам сама, увек сама. Не, не увек. Мени долазе. Ја сам мирна — ником не браним. Сеоске девојке сврате, проћеретају; хаџиница каква наиђе, стане причати о Јерусалиму, о Кијеву, о светим

градовима. А мене и није страх да будем сама. Чак је и боље, верујте ми! ... Господине, не дирајте ме, не носите у болницу ... Хвала вам, ви сте добри, само ме не дирајте, голубе.

— Па како хоћеш, како хоћеш, Лукерја. Ја сам само ради твоје користи рачунао ...

— Знам, господине, да је ради моје користи. Али, господине мили, ко другоме може помоћи? Ко ће му у душу ући? Сам себи нека човек помаже! Ви ето нећете веровати — а ја понекад лежим тако сама ... и као да у целом свету сем мене никог нема. Само сам ја једна жива! Па ми се причињава као да ме нешто благосиља ... Обузме ме размишљање — чак дође некако необично!

— Па о чем ти тада размишљаш, Лукерја?

— И то се, господине, никако не може исказати: не можеш га растолковати. А и заборавим после. Наиђе као неки облачак, пусти кишу, буде тако свеже, тако добро; а шта је то било — не можеш схватити! Само ми се чини: да су око мене људи — ничега тога не би било и ништа не бих осећала, осим своје несреће.

Лукерја уздахну с напором. Груди јој се нису покоравале — исто као ни остали удови.

— Кад погледам, господине, у вас, — поче она опет, — видим да вас је мене врло жао. Али ме ви немојте много жалити, збиља! Да вам, на пример, и ово кажем: ја понекад и сад ... Ви се ваљда сећате како сам ја била весела у своје време? Девојка и по! ... Па знате ли шта? Ја и сад певам песме.

— Песме? ... Ти?

— Да, песме, старе песме, поскочице, гаталичке, божићне, свакојаке! Много сам вам их знала и нисам их заборавила. Само не певам песме уз које се и игра. У садашњем мом стању — не приличи ми.

— Па како их певаш ... у себи?

— И у себи, и гласно. Одвећ гласно не могу, али се ипак може разумети. Причала сам вам — долази ми једна девојчица. Сироче, али бистра. Па сам ето њу научила; четири песме је већ од мене примила. Или можда не верујете? Чекајте, сад ћу вам ...

Лукерја се прибра ... Мисао да се то полумртво створење спрема да запева, изазва у мени нехотичан страх. Али пре него што сам могао речи проговорити, — у мојим ушима затрепери отегнут, једва чујан, али чист и поуздан звук ... за њим други, па трећи. „У ливадама" певала је Лукерја. Она је певала, не мењајући израз свога скамењеног лица, укочивши чак и поглед. Али је тако дирљиво звонио тај бедни, усиљени гласић, који се лелујао као струјица дима, тако јој се хтело да сву душу излије ... Више већ нисам осећао ужас: неисказана жалост стеже ми срце.

— Ох, не могу! — проговори она наједампут, — немам снаге ... Врло сам вам се обрадовала.

Она затвори очи.

Ја метнух руку на њене сићушне, хладне прстиће ... Она погледа у ме — и њени тамни капци, оивичени златастим трепавицама, као у старинских статуа, опет се заклопише. После једног тренутка они заблисташе у полутами ... Суза их овлажила.

Као и пре, нисам се мицао.

— Ала сам ја нека! — проговори наједаред Лу-

керја с неочекиваном снагом, и отворивши широко очи, покуша да смакне с њих сузу. — Зар то није срамота? Шта ми је? Одавно ми се то није дешавало... од самог оног дана кад је Пољаков Васа био код мене прошлог пролећа. Док је он са мном седео и разговарао — ништа; а чим је отишао — исплакала сам се онако сама! И откуд ми сузе!... Али наше женске сузе се не купују. — Господине, — додаде Лукерја, — имате ваљда марамицу... Немојте се гадити, убришите ми сузе.

Пожурих се да јој учиним по вољи — и оставих јој марамицу. Она је испрва одбијала... шта ће мени, вели, такав поклон? Марамица је била врло проста, али чиста и бела. Затим је узе својим слабим прстима и више их већ није расклапала. Привикнувши се на мрак, у коме смо се обоје налазили, ја сам могао јасно разазнавати њене црте, могао сам чак опазити фину румен која је избијала кроз њено бронзано лице, могао сам пронаћи на том лицу, тако ми се бар чинило, — трагове њене некадашње лепоте.

— Ви ме ето, господине, питасте, — проговори опет Лукерја, — спавам ли? Спавам, истина, ретко, али сваки пут сањам снове, — лепе снове! Никад се не видим болесном: тако сам у сну увек здрава и млада... Једно је само зло: кад се пробудим — хоћу добро да се протегнем — кад тамо а ја сва као закована. Какав сам једном чудан сан снила! Хоћете ли да вам га испричам? — Е па, слушајте. — Видим као стојим ја у пољу, а унаоколо раж, тако висока, зрела, као златна!... И као са мном неко риђе псетанце, зло као рис — све хоће да ме уједе. И као ја

имам у рукама срп, и то не прост срп, већ прави правцати месец, баш онакав као кад личи на срп. И као тим истим месецем треба да пожњем сву ту раж до краја. Само ми жега много додијала, и месец ме заслепљује, и обузима ме леност; а унаоколо различак расте, па тако крупан! И сви се окренули мени главицама. И мислим се: набраћу тих различака; Васа је обећао доћи — па ћу прво исплести себи венац; имаћу кад и да жањем. Почињем да берем различке, а они ми све измичу између прстију, не можеш их задржати! И не могу да исплетем себи венац. А међутим чујем — неко већ иде к мени, близу тако, и зове: Лушо! Лушо! . . . Еј, мислим, куку мени — не стигох! Свеједно, метнућу себи на главу овај месец место различака. Мећем ја месец, баш као кокошник,[1]) и тако одмах сва засијам, цело поље унаоколо обасјам. Кад гле — по самим врховима класова брзо иде к мени — али не Васа — већ сам Христос! И како сам познала да је то Христос — не умем казати — тако га не сликају, — тек он је! Голобрад, висок, млад, сав у бело, — само му појас златан, — па ми пружа руку. — „Не бој се, вели, кићена невесто моја, пођи за мном; ти ћеш код мене у царству небесном коло водити и песме рајске певати". — А ја к његовој руци припадох! Моје ти псетанце мене за ноге . . . али се ми ту винусмо! Он напред . . . Крила му се по целом небу раширила, дугачка, као у галеба, — и ја за њим! И псетанце мораде да ме се окане. Тек тада сам разумела да је то псетанце моја

[1]) Народни женски украс на глави у облику дијадеме. — (Прим. превод.).

болест и да у царству небесном њој већ неће бити места.

— А једаред опет уснила сам, — поче она опет, — а можда је то било и привиђење — не знам право. Причинило ми се као лежим ја у овој истој кошари, па ми долазе моји покојни родитељи — таја и наја — и дубоко ми се клањају а ништа не говоре. И питам их ја: зашто се ви, тајо и најо, мени клањате? Зато, веле, јер пошто се ти на овом свету много мучиш, ниси само своју душу олакшала, већ си и с нас велики терет скинула. И за нас је на оном свету постало много удобније. Са својим гресима ти си већ свршила; сад наше грехе побеђујеш. И рекавши то родитељи ми се опет поклонише — и изгубише се из вида: само су се зидови видели. Много сам се после домишљала шта је то са мном било. Чак сам и попи на исповести испричала. Само он мисли да то није привиђење, јер се привиђења дешавају само духовном чину.

— А ево шта сам још сањала, — настави Лукерја. — Видим као седим ја тако на друму под ракитом, држим здељан штапић, упртача торба ми на леђима и глава марамом повезана — права правцата хаџиница! И као имам да идем некуд далеко-далеко на хаџилук. И пролазе поред мене све хаџије; иду тихо, као без воље, све на једну страну; лица у свих тужна и један на другог много личе. И видим: између њих се мува и провлачи једна жена, за читаву главу виша од других, и одело на њој особито, као да није наше, није руско. И лице јој такође особито, испосничко, строго. И као сви је се клоне; а она наједаред

хоп-цуп — па право к мени. Стаде па гледа; а очи јој, као у сокола, жуте, крупне и светле — пресветле. И питам је ја: Ко си ти? — А она ми вели: „Ја сам твоја смрт". И место да се уплашим, а мени напротив мило и Бог зна како, па се крстим! И каже ми та жена, моја смрт: „Жао ми те је, Лукерја, — али те не могу узети са собом. — Збогом!" Господе! како ми тада би тешко на срцу! . . . „Узми ме", велим ја, „мајчице, голубице, узми!" — И смрт се моја окрете к мени, стаде ме укоравати . . . Разумем ја да ми означује мој сат, али некако неразумљиво, неразговетно . . . После, вели, петровског поста . . . У то се и пробудих . . . Тако ја чудновате снове сањам!

Лукерја подиже очи у вис . . . замисли се . . .

— Него ево шта не ваља: дешава се, цела недеља прође а ја нипут не заспим. Прошле године пролазила нека госпођа, видела ме па ми дала стакленце с леком против бесанице; рекла да узимам по десет капљица. Много ми је помогло, и ја сам спавала; али сам већ одавно испила то стакленце . . . Да ли знате какав је то био лек и како бих га набавила?

Та госпођа очевидно је дала Лукерји опијума. Обећам јој послати тако стакленце и опет не могох се уздржати а да се гласно не зачудим њеној издржљивости.

— Ех, господине! — примети она. — Шта ви то говорите? Каква издржљивост? Издржљивост Симеона Ступника је заиста била велика: тридесет година је престајао на стубу! А други угодник се дао закопати у земљу до самих груди, и мрави су му лице јели . . . А ево шта ми је још причао један црквени

појац: била нека земља, и ту земљу освојили Агарјани, и све су житеље мучили и убијали; и ма колико да су се довијали, никако се нису могли ослободити. И појави се међу тим житељима нека света девица; узме она велики мач, метне на себе оклоп од два пуда, пође на Агарјане и све их протера преко мора. А тек кад их је протерала, вели им: сад ме ви спалите, јер је такав био мој завет: да умрем огњеном смрћу за свој народ. — И Агарјани је узеше и спалише, а народ се отада насвагда ослободи! То је ето подвиг! А шта сам ја!

Зачудих се ја ту сам у себи докле је и у каквом облику допрла легенда о Јованци од Арка и, поћутавши мало, упитах Лукерју: колико јој је година?

— Двадесет осам ... или девет ... Тридесет неће бити. А нашто да их и бројим, те године! А ево шта ћу вам још рећи ...

Лукерја се наједампут некако потмуло накашља, јекну ...

— Ти много говориш, — приметих јој ја — то ти може шкодити.

— Заиста, — прошапта она једва чујно, нашем разговору је крај; што би, би! Сад, кад ви одете, naћутаћу се до миле воље. Бар ми је души лакнуло ...

Станем се опраштати с њом, поновим јој своје обећање да ћу јој послати лек, замолим је да још једаред добро промисли и каже ми — да ли јој је што потребно.

— Ништа ми није потребно; свим сам задовољна, хвала Богу, — с највећим напрезањем, али од срца изговори она — нека Бог да свима здравља! Него

кад бисте ви, господине, саветовали вашој мами — овдашњи су сељаци сиромашни — да им бар малко смањи оброк! Немају довољно земље за све што им треба. Они би се за вас Богу молили . . . А мени ништа не треба, — свим сам задовољна.

Дам Лукерји реч да ћу јој испунити молбу, и пођем већ вратима . . . кад ме она опет позва.

— Сећате ли се, господине, рече она — и нешто чудно заигра у њеним очима и на уснама — каку сам косу имала? Сећате ли се — до самих колена! Дуго се нисам могла одлучити . . . Таква коса! . . . Али куд бих је могла чешљати? У оваком мом стању! . . . Па сам је зато отсекла . . . Да . . . Но, опростите, господине! Више не могу . . .

Тог истог дана, пре него што сам пошао у лов, разговарао сам о Лукерји са салашким пандуром. Од њега сам дознао да су њу у селу звали „Живе мошти", да, уосталом, она ником не досађује; нико је није чуо ни да гунђа нити да се жали. — „Она ништа не тражи, а напротив — за све је захвална; мирна премирна, мора се признати. Бог ју је убио" — тако је закључио пандур — „мора бити због греха; али ми се у то не мешамо. Нека је!"

После неколико недеља сазнадох да је Лукерја преминула. Смрт је ипак дошла по њу . . . и баш „после Петрова поста". Причали су да је на сам дан смрти непрестано чула звона, иако се од Алексејевке до цркве рачуна више од пет врста, а био је радни дан. Уосталом, Лукерја је говорила да звоњење није долазио од цркве већ „озго". — По свој прилици није смела казати: с неба.

Тутње.

— Знате ли шта је ново? — проговори Јермолај, улазећи к мени у кућицу — а ја тек што сам био ручао и прилегао на покретни креветац, да се мало одморим после доста успелог, али заморног лова на тетребе — било је то око десетог јула и врућине су биле страшне — ... знате ли шта је ново: нестало нам сачме.

Ја скочих с кревеца.

— Нестало сачме! Како то? Та понели смо са собом из села ваљда неких тридесет фунти! — читав џак!

— То јесте; и џак је био велики: било би нам за две недеље. Али ко ће га знати! Ваљда се продерао; — тек, као што кажем, нема сачме ... остало је тако једно десет метака.

— Па шта ћемо сад радити? Најбоља места за лов су пред нама — за сутра су нам обећали шест легала ...

— Па пошљите мене у Тулу. — Ту је близу: свега четрдесет пет врста. — Одлетећу као ветар и довући ћу сачме, ако наредите, читав пуд.

— А кад би ти пошао?

— Па ако хоћете овај час. Шта да се оклева? Него ево шта је: мораћемо најмити коње.

— Како најмити коње! — А на што су нам наши?

— На нашим се не може ићи. — Рудни много рамље!

— Откад то?

— А ето ономадне, — кочијаш га водио да поткује. Па, потковао га. — Ковач се мора бити десио рђав. — Сад не може ни да стане на ногу. — Предња нога. Све је вуче... као пас.

— Па шта? јесте ли га барем расковали?

— Не, нисмо расковали; а зацело га треба расковати. — Клинац му је ваљда забијен у само месо.

Наредим да се позове кочијаш. Показа се да Јермолај није слагао; рудни доиста није могао стати на ногу. — Одмах наредим да га раскују и метну на влажну иловачу.

— Па шта? заповедате ли да најмим коње за Тулу? — салете ме опет Јермолај.

— Ама зар се могу наћи коњи у овом забаченом месту? — узвикнух ја и нехотице мрзовољно...

Село у коме смо се налазили било је забачено, што се каже за божјим леђима; сви његови становници изгледали су гоље; с тешком муком смо нашли једну — не с димњаком — већ колико-толико пространу кућицу.

— Може, — одговори Јермолај са својом обичном присебношћу. — Ви сте за ово село право казали; али у истом овом месту живео је један сељак. — Врло паметан! Богат! Имао је девет коња. Он сам је умро

и старији син сад свим управља. То је човек не може бити глупљи, али очино имање ипак још није успео да проћерда. Код њега ћемо добити коње. — Ако заповедате, ја ћу га довести. — Браћа су му, чујем, префригани момци . . . али ипак им је он глава.

— Како то?

— Па тако — најстарији је! Значи — млађи имају да слушају! — Ту Јермолај рече нешто јако о млађој браћи уопште, што се не може штампати. — Довешћу га. — Он је прост. — Зар с њим — па да се не погодимо?

Док је Јермолај ишао по „простог човека”, мени паде на памет: зар не би било боље да ја сам идем у Тулу? Прво, ја сам се, научен искуством, слабо уздао у Јермолаја; једаред сам га послао у варош да купи неке ствари; он је обећао да ће извршити све моје поруџбине за један дан — а није се вратио читаву недељу дана, пропио је сав новац — и вратио се пешке — а отишао је на дрошкама[1]). Друго — имао сам у Тули познатог џамбаса; могао сам од њега купити коња наместо рудног, који је храмао.

— Решена ствар! — помислих. — Поћи ћу сам; а спавати могу и успут — тарантас је срећом удобан.

— Довео сам га! — викну после четврт сата Јермолај, банувши у кућу. — Одмах за њим уђе висок сељак у белој кошуљи, плавим чакширама и ликовим

[1]) Мања кола на федер, нека врста фијакера. — (Прим. превод.).

опанцима, беличараст, чкиљав, риђе клинасте брадице, дугачког дебелог носа и разјапљених уста. Он је, збиља, изгледао „недотупаван".

— Ево, изволите, — рече Јермолај, — он има коње — и пристаје.

— То — јес, овај, ја ... — проговори сељак доста промуклим гласом и запињући, тресући својом ретком косом и окрећући у рукама обод од капе. — Ја, овај ...

— Како се зовеш? — упитах га.

Сељак обори поглед и као да се замисли. — Је л' како се зовем?

— Да; како ти је име?

— Па име ми је Вилотије.

— Дакле, ево шта, — брат-Вилотије; чуо сам да имаш коње. — Доведи-де овамо сва три — ми ћемо их упрегнути у наш тарантас, — он је лак — па нас одвези у Тулу. — Сад је ноћу месечина, видно је и хладовина. Какав вам је пут?

— Пут? Пут је добар. — До друма ће бити свега једно двадесет врста. — Само на једном месту ... не ваља; иначе је добар.

— А где то не ваља?

— Мораћемо на једном месту прегазити преко реке.

— Па зар ћете ви сами собом ићи у Тулу? — запита Јермолај.

— Да, сам.

— Но! — рече мој верни слуга и затресе главом. — Н-н-о! — понови он— отпљуну и изађе на поље.

Одлазак у Тулу очевидно за њега више није био привлачан; он је за њега сад постао празна и незанимљива ствар.

— Ти познајеш добро пут? — упитах Вилотија.

— Како не бих знао пута! — Само ја, знате, како хоћете, не могу . . . јер како то тако наједаред . . .

Показало се да је Јермолај, погађајући Вилотија, рекао му да не сумња да ће му се, будали, платити . . . и ништа више! Вилотије, иако будала — као што каже Јермолај — није се задовољио само тим што му је он казао. Он затражи од мене — педесет папирних рубаља — цену преголему; ја му понудих десет рубаља, — цену ниску. — Узесмо се погађати; Вилотије је испрва био упоран — затим је почео да попушта, али тешко. Ушавши за тренутак, Јермолај ме поче уверавати, да „та будала" — (гле, како му се допала та реч! — примети полугласно Вилотије) — „та будала ни појма нема о вредности новца" — и, онако узгред, напомену ми како је пре неких двадесет година гостионица коју је отворила моја мати на прометном месту, на раскрсници двају друмова, сасвим пропала због тога што стари слуга кога су метнули тамо да води посао, збиља није знао рачуна новцима, већ их је ценио по количини, — т. ј. давао је, на пример, сребрни четвртак за шест бакарних петака, па је уз то ипак јако грдио.

— Ех, ти Вилотије, баш си прави Вилотије! — викну напослетку Јермолај — и одлазећи љутито залупи вратима.

Вилотије му ништа не одговори, као осећајући и

сам да звати се Вилотије — доиста — није баш згодно и да се за тако име може чак пребацивати човеку, мада је у ствари ту крив поп, — кога на крштењу нису као што треба задовољили.

На послетку се ипак погодисмо за двадесет рубаља. — Он оде по коње и за један сат доведе их читавих пет на избор. Коњи су му били прилични, иако су им гриве и репови били замршени и трбуси — велики, напети као добош. — С Вилотијем су дошла и два његова брата, ни мало налик на њега. Мали, црнооки, кукастих носова, они су заиста чинили утисак људи „префриганих" — говорили су много и брзо — „лупетали", како рече Јермолај, — али су се старешини покоравали.

Они извукоше тарантас испод наслона, па су једно пола сата петљали око њега и коња; час су попуштали штранге, час су их притезали што јаче могу! Оба брата су хтела пошто пото да у средину упрегну „сивању", јер „он може добро да стука низ брдо"; — али Вилотије одлучи: чупавог! — И тако чупавог и упрегоше у средину.

Тарантас напунише сеном, турише под седиште хам са хромог рудног коња, — за случај ако буде требало да се преправи у Тули за купљеног коња . . . Вилотије, који је доспео да отрчи до куће и да се отуд врати у дугој, белој, очевој горњој хаљини, високом шеширу и углачаним чизмама, попе се свечано на кочијашко седиште. — Ја седох, погледавши у сат: десет и четврт. — Јермолај се чак и не поздрави са мном, већ поче тући свог Валетку; Вилотије цимну

кајасима, повика танким-танушним гласом: „Ех, ви, малишани!” — његова браћа прискочише с обе стране, опаучише по трбуху логове — и тарантас се крете, скрете с капије на улицу, — чупави хтеде да окрене у своје двориште, — али га Вилотије уразуми с неколико удараца бичем — и ево већ излетесмо из села и појурисмо доста равним друмом, све кроз густ лештар.

Ноћ је била тиха, дивна, не може бити згоднија за путовање. Ветар час прошушти кроз џбуње, зањише гране, час се сасвим притаји, на небу су се овде-онде видели непокретни, сребрнасти облачићи; месец је стајао високо и јасно осветљавао сву околину. — Ја се испружих на сену и већ хтедох да задремам... али се сетих „незгодног места”, па се пренух.

— Је ли, Вилотије? Има ли много до газа?

— Је л’ до газа? Биће једно осам врста.

— Осам врста, промислих се ја. — Пре једног сата нећемо стићи. — Може се дотле мало проспавати. — Ти, Вилотије, добро познајеш пут? — упитах ја опет.

— Та како не бих знао пута? Није ми првина да идем...

Он још нешто додаде, али га ја не дочух... Већ сам спавао.

Разбуди ме не моја намера да се пробудим тачно после једног сата, као што се то често дешава, — већ неко чудно, мада слабо, бућкање и пљускање под самим мојим ухом. — Подигнем главу...

Шта ће то да значи? — Лежим као и пре у тарантасу, а око тарантаса — и на пола аршина, не више, од њега — водена површина, обасјана месецом, испресецана је ситним, разговетним таласићима. Погледам напред: на кочијашком седишту, оборивши главу, погрбивши се, седи Вилотије као кип, — а још мало даље — над жуборавом водом — крива линија рукуничног лука и коњске главе и леђа. — И све тако непомично, тако нечујно, — као у зачараном царству, у сну, у фантастичном сну... Шта то може бити? — Погледам назад испод задњег дела тарантаса... Па ми смо насред реке... обала је далеко од нас око тридесет корака!

— Вилотије! — викнух ја.

— А? — одговори он.

— Како а? — Забога, где смо то ми?

— У реци.

— Видим да смо у реци. — Та ми ћемо се овако очас подавити. — Тако ли ти прегажаваш реку? А? — Па ти спаваш, Вилотије! Одговарај!

— Малчице сам погрешио, — проговори мој кочијаш; — ваљда сам мало зашао куд не треба, па сад морамо причекати.

— Како: *морамо* чекати! — Шта имамо да чекамо?

— А ето̀, нек чупави разгледа: куд он нагне, туда, значи, ваља ићи.

Ја се поиздигнем на сену. — Глава руднога коња није се мицала над водом. — Једино се могло видети, при јасној месечини, како му се једно ухо врло мало покретало сад напред, сад натраг.

— Па и твој чупави спава!

— Не, одговори Вилотије — он сад њуши воду.

И опет све умукну, само је као и пре вода слабо пљускала. — И ја се запрепастих.

Месечина, и ноћ, и река, и ми у њој ...

— А шта то шишти? — упитах ја Вилотија.

— То? —Пачићи у трсци ... или можда змије.

Наједампут се глава у рудног зањиха, уши се начуљише, он зафрка, узврда се. — Но-но-но-ноо! изненеда се продера из свег гласа Вилотије, па се поиздиже, па поче махати бичем. Тарантас се одмах помаче с места, гурну напред секући речну матицу — и пође, тресући се и љуљајући се ... Спочетка ми се учинило да тонемо, да идемо у дубину, али после два-три удара и упадања дубље у воду, водена површина као да се наједном спусти ... Она се све више спуштала, тарантас је израстао из ње, — ево се већ виде точкови и коњски репови — и гле, прскајући јако крупним капљицама, које су се разлетале на бледој месечини у дијамантским, — не, не дијамантским већ сафирним сноповима, — весело и слошки изнесоше нас коњи на пешчану обалу и пођоше путем узбрдо, не ступајући једновремено сјајним мокрим ногама.

— Шта ли ће — паде ми на памет — рећи сад Вилотије: зар нисам био у праву! — или штогод налик на то? Али он не рече ништа. Зато и ја нисам сматрао за потребно да га прекорим због неопрезности и наместивши се да спавам на сену, опет покушах да заспим.

Али нисам могао заспати, не зато што се нисам био уморио ловећи — и не зато што ми је претрпљени страх растерао сан, — већ због тога што смо пролазили кроз лепа места. То су биле широке, простране, водоплавне, травнате ливаде, с мноштвом омањих барица, језераца, поточића, лука обраслих по ивицама јовом и врбом, права руска, Русима омиљена места, слична оним кроз која су пролазили јунаци наших старинских народних јуначких песама да гађају беле лабудове и сиве патке. Као жућкаста трака вијугао се утрвен пут, коњи су трчали лако — и ја нисам могао склопити ока, — посматрао сам и уживао! И све је то тако меко и складно пловило поред мене, обасјано пријатном месечином. — То је чак и Вилотија занело.

— Те нам се ливаде зову Светојегоревске, — обрати се он мени. — А иза њих — тамо ће доћи Великокнежевске; таких ливада нема у свој Русији . . . Е баш је дивно! — Рудни фркну и стресе се . . . Господ с тобом! . . . проговори Вилотије озбиљно и полугласно. — Е баш је дивно! — понови он и уздахну, а затим се исхракну отегнуто. — Ево ће скоро почети косидба сена, и шта ће себе накупити сена — мани! — А у лукама опет много рибе. — Таке деверике! — додаде он певајући. — Једном речју: штета умрети.

Он наједаред подиже руку.

— Ено! — гледни-де! онамо над језером . . . да ли је оно чапља? не лови ваљда и ноћу рибу? Ех врага! то је грана — не чапља. Ето преварих се! а све месец вара.

Тако смо ишли, ишли ... Али ево већ престаше и ливаде, појавише се шумарци, узоране њиве, у сеоцету са страна мину на два-три места светлост, — до друма је остало још око пет врста. — Ја заспах.

Поново се не пробудих сам. Овога пута ме пробуди Вилотијев глас.

— Господине ... еј, господине!

Ја се издигох. — Тарантас је стајао на равном месту насред друма; окренувши се са свог седишта лицем к мени, широко отворивши очи — (ја се чак зачудих, нисам замишљао да су му тако велике) — Вилотије је значајно и тајанствено шаптао:

— Тутње! ... Тутње!

— Шта велиш?

— Велим: тутње! — Нагните се па слушајте. Чујете ли?

Промолим главу из тарантаса, притајим дисање: — и доиста зачух негде далеко — далеко иза нас — слабу испрекидану лупу, као да се точкови котрљају.

— Чујете ли? — понови Вилотије.

— Па да, — одговорим ја. — Иду некаква господска кола.

— А зар не чујете ... гле! Ето ... прапорци ... па и звиждање ... Чујете ли? Скините капу ... боље ћете чути.

Ја не скидох капу, али ослушнух пажљиво. — Но да ... можда. — Па шта је с тим?

Вилотије се окрете лицем према коњима.

— Кола јуре ... лако, точкови оковани, — проговори он и притеже кајасе. — То, господине, иду

рђави људи; овде се, знате, код Туле, врше разбојништва . . . много.

— Та којешта! Откуд ти рачунаш да су то баш рђави људи?

— Истину вам велим. — С прапорцима . . . и још у празним колима . . . Ко би други могао бити?

— А је ли далеко још до Туле?

— Па биће још једно петнаест врста, а кућа никаквих нема.

— Е кад је тако, а ти потерај живље, не смемо оклевати.

Вилотије размахну бичем и тарантас опет појури.

—

Иако нисам веровао Вилотију, ипак више већ нисам могао заспати. — А ако је заиста тако? — Непријатно осећање се пробуди у мени. — Седох у тарантасу — дотле сам лежао, — и стадох гледати лево и десно. Док сам спавао, навуче се танка магла, не на земљу већ на небо; она је стајала високо, месец је у њој лебдео као беличаста пега, као у диму. Све се замрачи и смеша, мада је доле било видније. — Свуд около — равна, тужна места: поља, све поља, овде-онде џбунићи, јаруге — па опет поља, и то већином с ретким коровом. Пусто . . . мртво! Да бар препелица где пућпурикне.

Ишли смо једно пола сата. — Вилотије је сваки час размахивао уздама и пућкао уснама, али ни он ни ја нисмо говорили ни речи. — Ево се испесмо на брдањак . . . Вилотије заустави тројку — и одмах проговори:

— Тутње . . . тутње, господине!

Ја опет промолих главу из тарантаса; али могао сам остати и под кровом задњег дела кола, толико је сад разговетно, мада је још издалека, допирала лупа колских точкова, људско звиждање, звецкање прапораца и чак топот коњских ногу; чак ми се причини да чујем певање и смех. Ветар је, истина, дувао одонуд, али није било сумње да су нам се непознати пролазници приближили за читаву врсту, — а можда и за две.

Ја и Вилотије се погледасмо, — он само намаче шешир с потиљка на чело и одмах, нагнувши се над кајасе, поче шибати коње. Они ударише у галоп, али нису могли дуго галопирати, те опет почеше касати — Вилотије их продужи шибати. Та ваљало је умаћи!

Нисам могао да будем паметан зашто сам овог пута ја, који се спочетка нисам обзирао на Вилотијеве сумње, наједампут постао уверен да за нама иду заиста рђави људи . . . Ништа ново нисам чуо: они исти прапорци, она иста лупа празних кола, оно исто звиждукање, онај исти нејасни жагор . . . Али сад већ више нисам сумњао. — Вилотије се није могао преварити!

И ево прође још двадесетак минута . . . За време последњих од тих двадесет минута кроз лупу и треску наших кола већ смо могли чути другу лупу и другу треску.

— Стани, Вилотије, рекох ја; свеједно — једампут се мре!

Вилотије плашљиво викну коњима да стану. — Ко-

њи отпут стадоше, као да су се обрадовали што ће се moћи одморити.

По Богу! Прапорци звоне просто за самим нашим леђима, кола тандрчу, људи звижде, вичу и певају, коњи фрче и бију копитама земљу . . .

Стигоше нас!

— Зло-о-о, — отежући и полугласно изговори Вилотије — и пуцнувши неодлучно језиком поче потстицати коње. Али у том истом тренутку као да се нешто наједаред сурва, рукну, укну, — и голема широка кола са три мршава коња нагло, као олуја обиђоше нас, јурише мало галопом па одмах пођоше кораком, заграђујући пут.

— Права разбојничка навика, — прошапта Вилотије.

Морам рећи да ми би хладно око срца . . . Стадох напрежући се гледати у полумрачну месечину, застрвену јутарњим испарењем. У колима пред нама не зна се да ли је седело или лежало једно шест људи у кошуљама, с откопчаним армјацима; двојица нису имали капа на глави; велике ноге у чизмама млатарале су се, висећи преко лотре, руке су се дизале, падале, без разлога . . . тела се дрмусала . . . Очевидна ствар: пијани људи. Једни су се дерњали — тек онако, што им падне на памет; један је звиждао врло оштро и чисто, други је псовао; напред је седео некакав џин у кратком кожуху и терао коње. — Ишли су кораком, као и да не обраћају на нас пажњу.

Шта смо могли радити? И ми пођосмо за њима кораком . . . хтели не хтели.

Једно четврт врсте ишли смо тако. — Мучно ишчекивање... Спасавати се, бранити се... није било ни мислити! Њих је шесторица, а ја немам ни штапа! Да окренемо назад? Али они ће нас одмах стићи. Сетих се стиха Жуковског (тамо где говори о убиству фелдмаршала Каменског):

Разбојникова презрена секира...

А ако не то — стегнуће грло прљавим конопцем... па у јарак... кркљај тамо и мучи се као зец у замци...

Ех, не ваља!

А они као и пре иду кораком и не обраћају на нас пажњу.

— Вилотије! — шапнух ја, — покушај-де, држи десно, терај као да хоћеш да обиђеш.

Вилотије покуша, — узе десно... али и они одмах навише десно... и није се могло обићи.

Вилотије покуша још једном: узе лево... али му опет не дадоше да обиђе кола. — Чак се почеше смејати. Значи, не пропуштају.

— Прави разбојници, — шапну ми Вилотије преко рамена.

— Па шта чекају? — упитах ја такође шапатом.

— А ено онамо напред, — у удољици, — над потоком, мостић... Тамо ће они нас! Они увек тако... поред мостова. Ми смо, господине, пропали! — додаде он уздахнувши — тешко ће нас живе пустити; јер њима је главно да затуре траг. — Само ми је једног жао, господине: пропаде моја тројчица, — и браћи неће доћи до руку.

Требало је да се ту дивим како се то Вилотије у таком једном тренутку може још и о својим коњима бринути, — али мени, признајем, није било до њега... Зар ће доиста да ме убију? понављао сам у мислима. — Зашто? Та ја ћу им дати све што имам.

А мостић се све више приближавао, све боље се видео.

Одједном се зачу оштро подвикивање на коње, тројка испред нас просто као да се подиже, полете и, дојуривши до мостића, наједампут се заустави као укопана, мало са стране пута. — Срце ми просто као да преста куцати.

— Ох, брате Вилотије, — проговорих ја, ја и ти идемо у смрт. — Опрости ми, ако сам те упропастио.

— Шта си ти крив, господине! Од судбине не побеже! Но, чупави, коњићу мој верни, — обрати се Вилотије рудном, — хајде, брате, напред! Послужи и последњи пут! — Свеједно... Господе бла-слови!

И он потера тројку касом.

Почесмо се приближавати мостићу, — оним непомичним, страшним колима... На њима, као нарочито, све умукло. Ни гласка! Тако се утиша штука, јастреб, свака грабљива зверка, кад се приближава плен. — Ево нас напоредо с колима... одједном џин у кратком кожуху скочи с њих доле — па право нама!

Он ништа не рече Вилотију, али овај и сам одмах затеже кајасе... Тарантас се заустави.

Џин метну обе руке на вратаоца — и, нагнувши

напред своју чупаву главу и исклибивши се изговори тихо, равномерно као што говоре фабрични радници, ово:

— Господине поштовани, идемо с поштене гозбе, са свадбе; нашег смо момка, знате, оженили; метнули смо га, као што треба, да спава; наши су све младићи, смеле главе, — попијено је много, — а немамо чим да се растрезнимо; — па нећете ли бити тако милостиви, не бисте ли нам дали мало новаца, — тако да дође полић на сваког? Попили бисмо у ваше здравље, поменули бисмо Ваше Степенство;[1]) — а ако нам не укажете своју милост — онда молимо да се не љутите!

„Шта је ово сад?" — помислих... — „Потсмевање?... Ругање?"

Џин је и даље стајао, оборивши главу. Баш у том тренутку месец се проби кроз маглу и осветли му лице. То лице се смешило — и очима, и уснама. Ни трага од претње на њему... само као да је све презало... а зуби тако бели, па крупни...

— Драге воље... узмите... — журно рекох ја, — и дохвативши новчаник из џепа, узех из њега две сребрне рубље; — у то време у Русији је још било сребрних новаца. — Ево, ако је толико доста.

— Хвала вам много! — грмну по војнички џин — и његови дебели прсти очас докопаше од мене, не сав новчаник, — већ само оне две рубље. — Мно-

[1]) Титулисање почасних грађана, трговаца, киргиских султана и малих кавкаских кнезова. — (Прим. превод.).

го вам хвала! — Он затресе косом, притрча колима.

— Момци! — викну он, — две сребрне рубље нам поклања господин путник! — Они сви наједаред загаламише... Џин се сkљока на кочијашком седишту...

— Остајте с Богом!

И били па нису! Коњи загребоше, кола затутњише уз брдо, — ено се још једаред указаше на тамној црти што дели земљу од неба, утонуше и изгубише се.

Ево већ се више не чује ни лупа, ни вика, ни прапорци...

Наста мртва тишина.

—

Ја и Вилотије не дођосмо себи одмах.

— Ах ти, спадало! — проговори он на послетку — и, скинувши капу, поче се крстити. — Бога ми, спадало, — додаде он и окрете се мени, сав радостан. А мора да је добар човек — Бога ми. — Де-де-де, малишани! Журите! — Остаћете читави! Сви ћемо остати читави! — Та то нам он није дао да обијемо; он је терао коње. Е баш је тај момак неки обешењак! — Де-де-де-дее! — у име Бога!

Ја сам ћутао — али и мени је лакнуло око срца. Остаћемо читави! — понових сам за се и извалих се на сену. — Јевтино смо прошли!

Мене чак у неколико би стид зашто сам се сетио стиха Жуковског.

Наједаред ми дође на памет мисао:

— Вилотије.

— Ој?

— Јеси ли ожењен?

— Јесам.

— Имаш ли и деце?

— Имам и деце.

— Па како се њих ниси сетио? Коња ти било жао — а жене, деце?

— А шта имам да их жалим? Па они не би пали у руке лоповима. — А на памети су ми били све време, — и сад су ... те још како. Вилотије поћута. — Можда се ... због њих Господ Бог смиловао на нас.

— А ако то нису били разбојници?

— А ко ће знати? — Зар можеш завирити у туђу душу? — Туђа је душа — заиста — мрак. А с Богом је свагда боље. — Не ... ја своју породицу свагда ... Де-де-де, малишани, у име Бога!

Већ се било скоро свануло кад се почесмо приближавати Тули. Лежао сам у полусну ...

— Господине, — рече ми одједампут Вилотије, погледајте; ено их стоје код крчме ... оно су њихова кола.

Ја подигох главу ... доиста, они су: и кола њихова, и коњи. На прагу крчме изненада се појави познати џин у кратком кожуху. Господине! — узвикну он, машући капом, — пијемо за ваш новац! — А шта, кочијашу, — додаде он, климнувши главом Вилотију, — мора да си се препао, а?

— Е баш је неки весељак, — примети Вилотије, прошавши једно двадесет хвати од крчме.

Стигнемо, најзад у Тулу; купим сачме, а узгред и чаја и вина — па чак купим и коња од џамбаса. —

У подне се кренемо натраг. Пролазећи онуда где смо први пут чули за собом лупу кола, Вилотије, који се у Тули поднапио, показа се врло разговоран човек, — он ми је чак народне приче приповедао, — пролазећи онуда он се наједампут насмеја.

— А сећаш ли се, господине, како сам ти једнако говорио: тутње... тутње, велим, тутње!

Он неколико пута одмахну руком... Та му се реч чинила врло занимљива...

Тог истог вечера вратимо се у његово село.

Испричам Јермолају шта нам се десило. Будући трезан он не показа ни мало саучешћа, — и само учини: хм! — дали одобравајући или прекоревајући — то, мислим, ни он сам није знао. Али после два дана он ми са задовољством јави да је оне исте ноћи кад смо ја и Вилотије ишли у Тулу, — и на оном истом путу, опљачкан и убијен некакав трговац. Ја прво нисам поверовао у тај глас; али сам после морао поверовати; његову истинитост ми је потврдио полициски комесар, који је журно прошао на увиђај. — Да се нису с те „свадбе" враћали наши јунаци и да нису тог „момка", како рече шаљивџија џин, наместили да спава? У Вилотијеву селу остао сам још једно пет дана. — И кадгод бих га срео спаки пут бих му рекао: А? тутње?

— Весељак човек, — одговорио би ми он сваки пут и насмејао би се.

Шума и степа.

...И мало по мало поче га вући
Натраг: у село, у тамну башту,
Где су липе тако големе, тако хладовите,
И ђурђевак тако чисто мирише,
Где се округле врбе над водом
С насипа једна за другом нагнуле,
Где родни храст расте на родној њиви,
Где мирише на конопљу и коприву...
Тамо, тамо, у широка поља,
Где се као кадифа црни земља,
Где се раж, куд год баците поглед,
Колеба тихо у меким таласима,
И пада тешки, жути зрак
Иза прозрачних, белих, округлих облака;
Тамо је лепо....

(Из спева који је спаљен).

Читаоцу су можда већ досадиле ове моје белешке; хитам да га умирим обећањем да ћу се ограничити на штампане одломке; али, растајући се од њега, не могу а да не кажем неколико речи о лову.

Лов с пушком и псом диван је сам по себи, für sich, како су говорили у старо време; али, рецимо, ви се нисте родили за ловца: ипак ви волите природу; ви, према томе, не можете не завидети нама ловцима... Слушајте.

Знате ли ви, на пример, какво је то уживање кренути се у пролеће пре зоре? Излазите на степенице... На угасито-сивом небу овде-онде жмиркају звезде; влажан ветрић овда-онда налети као лаган талас; чује се уздржан, нејасан шапат ноћи; дрвеће слабо шуми, умотано у сенку. Ево међу ћилим на кола, намештају међу ноге сандук са самоваром. Логови се јеже, фркћу и кицошки стају с ноге на ногу; пар гусака, које тек што су се пробудиле, ћутећи и лагано прелази преко пута. За плотом, у башти, мирно рче стражар; сваки звук просто као да стоји у стиснутом ваздуху, стоји и не пролази. Ево сте сели; коњи се одмах крену, громко затандрчу кола... Возите се — возите се поред цркве, низ брдо надесно, преко бране... Рибњак тек почиње да се пуши. Мало вам је хладно, ви покривате лице јаком од шињела; дрема вам се. Коњи оштро шљапкају ногама по барама; кочијаш звиждуће.

Али ево сте прошли једно четири врсте... крај неба се румени; у брезама се буде, неспретно пролећу чавке; врапци циричу око тамних стогова. Ваздух постаје светлији, пут виднији, небо јасније, облаци постају бели, поља зелена. У сеоским кућама гори луч црвеним сјајем, иза врата се чују дремљиви гласови. А за то време се јутарње руменило разгорева; ено су се већ златне пруге протегле по небу, по јаругама се пуши испарење; шеве звонко певају, јутарњи ветар подухује и тихо исплива пурпурно сунце. Светлост покуља као река; срце вам прене као птица. Свеже, весело, мило! Далеко се види свуд

унаоколо. Ено иза шумице села; ено мало даље другог с белом црквом, ено брезика на брду, иза њега рит, куд ви идете... Живље, коњи, живље! Крупним касом напред!... Остало је једно три врсте, не више.

Сунце се брзо диже; небо је ведро... Време ће бити дивно. Стадо се отегло из села вама на сусрет. Попели сте се на брдо... Какав видик! Река се вијуга једно десет врста, плавећи се нејасно кроз маглу; иза ње водњикаво-зелене ливаде; иза ливада положити брежуљци; у даљини се вивци с дреком вију над ритом; кроз влажни сјај, разливен у ваздуху, јасно се истиче даљина... а не као лети. Како слободно дишу груди, како се брзо покрећу удови, како очвршћава сав човек, захваћен свежим дахом пролећа!...

А летње јулско јутро! Ко је други, сем ловца, искусио како је пријатно тумарати у зору по џбуњу? Као зелена црта остаје за вама траг ваших ногу по росној, побелелој трави. Размакнете ли мокри џбун, — залије вас накупљени, топли мирис ноћи; ваздух је засићен свежом горчином пелена, медом хељде и детелине; у даљини се диже као зид храстова шума и бљешти и румени се на сунцу; још је свеже, али се већ осећа близина жеге. Глава ти се млитаво заноси од силног мириса. Џбуњу нигде краја... Овде-онде тек у даљини се жути раж у зрењу, у уским пругама се црвени ељда. Ево зашкрипаше кола; кораком иде сељак, да склони коња у хлад док је раније... Поздравили сте се с њим, па се удаљили — јасан звек ко-

се разлеже се за вама. Сунце се диже све више и више. Брзо се суши трава. Ево је већ настала жега. Пролази сат, два... Небо постаје тамно по крајевима; несносном запаром дише непомични ваздух. — „Где би се, пријатељу, могао напити воде?" питате косца. — „Ено онамо у јарузи извора". Кроз густо лесково шибље, око кога се уплела пузавица трава, спуштате се на дно јаруге. И заиста: под самим обронком крије се извор; храстов џбун жељно раширио над водом своје шапасте гране; велики сребрнасти клобуци, врлудајући, дижу се са дна, покривеног ситном, кадифеном маховином. Пружите се на земљу, напијете се, али вас мрзи да се макнете. Ви сте у хладу, удишете мирисну влагу; добро вам је, а испред вас џбуње се усијало од жеге и чисто постаје жуто на сунцу. Али шта је то? Ветар изненада налете и прохуја; ваздух задрхта унаоколо: да није гром? Излазите из јаруге... каква је оно оловна пруга на хоризонту? Да ли се запара згушњава? или се облак диже?... Но ено слабо сину муња... А, ето времена! Унаоколо сунце још јасније сија: још се може ловити. Али облак расте: предњи његов крај се истеже као рукав, надноси се као свод. Трава, џбуње, све наједанпут потамне... Брже, ено се, канда, види једна кошара за сено... брже! Дотрчали сте, ушли... Каква киша? какве муње? Овде-онде кроз сламни кров почиње капати вода на миришљаво сено... Али ево сунце опет заигра. Непогода је прошла; ви излазите. Боже мили, како се весело блиста све унаоколо, како је ваздух свеж и разређен, како мирише на јагоде и печурке!...

Али ево наступа вече. Вечерња румен се запаљује као пожар и обузима пола неба. Сунце седа. Ваздух је у близини некако нарочито прозрачан, чисто стаклен; у даљини се спушта меко испарење, топло по изгледу; заједно с росом пада румени сјај на пропланке, до малопре обливене млазевима растопљеног злата; од дрвета, од џбунова, од високих пластова сена пружају се дугачке сенке ... Сунце се смирило; једна звезда засија и трепери у огњеном мору запада ... Ено оно бледи; небо постаје плаво; појединих сенки нестаје, ваздух се испуњава маглом. Време је да се иде кући, у село, у сељачку кућицу, где ћете ноћити. Заметнувши пушку на раме брзо идете, иако сте уморни ... А за то време наступа ноћ; на двадесет корака се већ не види; пси се једва беле у мраку. Ено се над црним џбуњем крâј неба нејасно обасјава ... Шта је то? — пожар? ... Не, то се рађа месец. А ено доле, на десно, већ се помаља светлост у сеоским кућама ... Ево најзад и ваше кућице. Кроз прозор видите сто, покривен белим стољњаком, упаљену свећу, вечеру ...

Или наредиш да ти упрегну лаке дрошке и пођеш у шуму на дивље коке. Пријатно је провлачити се уском стазом, између два зида високе ражи. Класје вас тихо бије по лицу, различак вам се хвата за ноге, препелице пућпуричу око вас, коњ лениво каса. Ево и шуме. Хладовина и тишина. Стасите јасике високо шуме над вама; дуге, обешене брезове гране једва се мичу; снажни храст стоји као борац, поред лепе липе. Јашете зеленом стазом, ишараном сенкама; ве-

лике жуте мухе непомично лебде у златастом ваздуху и наједампут одлећу; комарци се вију као стуб, светлећи се у сенци, тамнећи на сунцу; птице мирно певају. Златан гласић грмуше звучи као невина, брбљива радост: он се слаже с мирисом ђурђевка. Даље, даље, дубље у шуму... Шума све гушћа... Несказана тишина обузима вам душу; а и унаоколо је тако дремљиво и тихо. Али ево налете ветар и зашушташе врхови дрвећа, као таласи кад се ломе. Кроз лањско мрко лишће овде-онде расте висока трава; печурке стоје раштркане под својим капицама. Зец наједаред искочи, пас звонко лајући појури за њим...

И како је та иста шума лепа у позну јесен, када долећу шљуке! Оне се не налазе у средини шуме: њих треба тражити дуж окрајака. Ветра нема, а нема ни сунца, ни светлости, ни сенке, ни кретања, ни шума; у меком ваздуху разливен јесењи мирис, налик на мирис вина; танка магла стоји у даљини над жутим пољима. Кроз оголеле, мрке гране дрвећа мирно се бели непомично небо; овде-онде на липама виси последње златно лишће. Влажна земља се угиба под ногама; високе, суве биљчице се не мичу; дугачке нити се блистају на избледелој трави. Спокојно дишу груди, а на душу пада чудноват немир. Идеш дуж шумског окрајка, пазиш на пса, а међутим ти долазе на памет миле слике, драга лица, мртва и жива; давно и давно заспале успомене неочекивано се буде; уобразиља лебди у висини и лети као птица, и све се тако јасно креће и стоји пред очима. Срце час на-

једампут задрхти и закуца, страсно полети напред, час бесповратно потоне у успомене. Сав живот се размотава лако и брзо, као свитак хартије; свом својом прошлошћу, свима осећањима, силама, свом својом душом влада човек. И ништа му унаоколо не смета — нема ни сунца, ни ветра, ни шума...

А јесењи дан, ведар, мало хладан, изјутра мразан, кад се бреза, као дрво из бајки, сва златна, дивно оцртава на бледо-плавом небу, кад ниско сунце више не греје, већ блиста јасније него лети, омања јасикова шумица се сва светлуца, као да јој је весело и лако стајати голој, слана се још бели на дну долине, а свеж ветар поистиха покреће и гони опало, скорушено лишће, — кад се реком радосно ваљају плави таласи, равномерно издижући раштркане гуске и пловке; у даљини воденица клопара, упола скривена врбама, и, шаренећи се у светлом ваздуху, голубови брзо круже над њом...

Лепи су и летњи магловити дани, мада их ловци и не воле. У таке се дане не може ловити: птица, прнувши вам испод ногу, очас се изгуби у беличастом застору непомичне магле. Али како је мирно, како је неисказано мирно све унаоколо! Све се пробудило и све ћути. Пролазите поред дрвета — оно се не миче: оно се мази. Кроз танко испарење, подједнако разливено у ваздуху, црни се пред вама дугачка пруга. Ви је држите за блиску шуму; приближујете се — шума се претвара у високу леју пелена на међи... Над вама, око вас — свуда магла... Али ево се ветар мало покреће — комадић бледо-плавог неба не-

јасно се помаља кроз све ређе, чисто као димљиво испарење, златасто-жут зрак продире наједаред, заструји дугим млазом, удари преко поља, упре у шуму, — и ево се опет све превуче маглом. Дуго траје та борба; али како неисказано величанствен и ведар постаје дан, кад светлост најзад победи и последњи таласи загрејане магле час падају и разастиру се као чаршави, час се вију и губе у далекој, нежно сјајној висини . . .

Али ево сте се кренули у даљни лов, у степу. Једно десет врста ломили сте се сеоским путем — ево, на послетку, друма. Покрај бескрајне поворке натоварених кола, покрај механа с врућим самоварима под стрехом, с широм отвореним капијама и бунарима, од једног села до другог, кроз непрегледна поља, дуж зелених конопљишта, дуго, дуго се возите. Свраке прелећу с врбе на врбу; сељанке, с дугачким грабљама у рукама, измичу у поље; путник у изношеном кафтану од нанкинга, с торбом на леђима, вуче се уморним кораком; тешке спахиске каруце, у које је упрегнуто шест крупних и изрганих коња, плове вам на сусрет. Кроз прозор вири крај јастука, а позади, на рогожини, држећи се за узицу, седи постранце лакеј у шињелу, упрскан блатом чак до обрва. Ево среске вароши, с дрвеним, кривим кућицама, бескрајним тарабама, трговачким зиданим здањима, у којима нико не станује, старинским мостом над дубоком јаругом . . . Даље, даље! . . . Настаје степни крај. Погледаш с брда — какав изглед! Округли, ниски брежуљци, узорани и засејани до врха, нижу се тала-

састо на све стране; јаруге зарасле у џбуње вијугају се између њих; као врло дугачка острва разбацани су омањи шумарци; од села до села воде уске путање; цркве се беле; међу врбацима светлуца се речица, на четири места пресечена бранама; далеко у пољу штрче једна за другом дропље; врло стар спахиски дом са својим зградама, воћњаком и гумном прибио се уз омален рибњак. Али ви идете све даље и даље. Брежуљци су све нижи и нижи, дрвета скоро и нема. Ево је најзад — бескрајне, непрегледне степе! . . .

А зимског дана ићи по високим сметовима на зечеве, удисати студен, оштар ваздух, и нехотице жмирити због ситног блистања меког снега које вас заслепљује, с уживањем посматрати зеленило неба над црвенкастом шумом! . . . А први пролећни дани, кад се унаоколо све блиста и руши, кроз тешко испарење окопнела снега већ мирише загрејана земља, на местима где се снег истопио, под косим сунчаним зраком, поверљиво певају шеве, и, с веселим жубором и хуком, из јаруге у јаругу јуре потоци . . .

Него, време је да завршим. Кад поменух пролеће: у пролеће се лако растајати, у пролеће и срећне вуче у даљину . . . Збогом, читаоче; желим вам да увек будете срећни.